

TAMPEREEN YLIOPISTO

Hannu Kivimäki

Ulkoasutyön muoto ja sisältö

*Ulkoasun tuottajien työn kokemus ja
suhtautuminen sanomalehden visuaalisuuteen
Valkeakosken Sanomissa, Keski-suomalaisessa ja
Helsingin Sanomissa*

Tiedotusopin pro gradu -tutkielma

Huhtikuu 2010

TAMPEREEN YLIOPISTO
Tiedotusopin laitos

KIVIMÄKI, HANNU: Ulkoasutyön muoto ja sisältö. *Ulkoasun tuottajien työn kokemus ja suhtautuminen sanomalehden visuaalisuuteen Valkeakosken Sanomissa, Keskisuomalaisessa ja Helsingin Sanomissa.*

Pro gradu -tutkielma, 76 sivua, 1 liitesivu
Tiedotusoppi

Huhtikuu 2010

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen ulkoasutyötä tekevien journalistien puhetta omasta työstään ja sanomalehden visuaalisuudesta. Aineisto on kerätty teemahaastattelemalla yhteensä seitsemää ulkoasujournalismin ammattilaista kolmesta suomalaisesta sanomalehdestä. Kaksi lehdistä oli juuri uudistanut ulkoasuaan ja yhdessä uudistusprosessi oli käynnissä. Aika oli siten otollinen sanomalehden visuaalisuutta koskeville haastatteluille, sillä ulkoasuun liittyvät asiat olivat pinnalla kussakin lehdessä. Aineiston analyysin metodisina työkaluina olen hyödyntänyt sekä teemoittelua että diskurssianalyysia.

Tutkielmani kattokäsitteenä ja teoreettisena viitekehyksenä on kulttuurin visualisointumisen, jota on kulttuurintutkimuksen piirissä pidetty yhtenä 1900-luvun aikana alkaneena kulttuurin kehityssuuntana. Myös sanomalehtien on koettu muuttuvan yhä visuaalisemmaksi, mistä esimerkkeinä on pidetty muun muassa valokuvien ja värin lisääntynyttä käyttöä, juttujen lyhentymistä ja designin saapumista sanomalehtien suunnitteluun. Aineistoni perusteella varsinkin designin rooli korostuu, kun sanomalehden ulkoasua pyritään hallitsemaan entistä tiukemmin ulkoasun säännöillä. Myös juttujen palastelu viittaa sanomalehtien visualisoitumiseen. Palastelulla pyritään luomaan visuaalinen vaikutelma aiempaa runsaammasta sisältötarjonnasta.

Haastatteluiden perusteella ulkoasutyön voi kuvailla olevan sanomalehdessä journalistien ainesosien kokoonpanotyötä, jossa ulkoasutyön tekijän tulee ymmärtää journalistista sisältöä, hallita taittotekniikka ja ennen kaikkea sisäistää lehden ulkoasusäännöt. Ulkoasutyön tekijällä on myös toimitusympäristössä erityinen sosiaalinen asema, koska hän käsittelee työssään toimituksen eri osapuolten tuottamaa materiaalia. Työ vaatii muun muassa neuvottelutaitoja.

Sanomalehden visuaalisuus taas koetaan alueena, jossa tavoitellaan journalistisen sisällön ja visuaalisen muodon tasapainoa. Yksi aineistosta kumpuava käsitys on, että muoto on sisällölle alisteisessa roolissa. Muoto on ennen kaikkea sisällön aputyökalu.

Asiasanat: visuaalinen kulttuuri, journalismi, visuaalisuus, taitto, sanomalehdet, muoto, sisältö, design

Sisällysluettelo

1 Johdanto	1
1.1 Tutkimusongelma	2
1.2 Tutkielman rakenne	3
2 Kulttuurin visualisoituminen	3
2.1 Kulttuuri tulvii kuvista, muuttuuko maailma?	3
2.2 Visuaalisuus ja visualisoituminen sanomalehdessä	10
2.2.1 Design visualisoinnin välineenä	11
2.2.2 Remediaatio – visuaalisuuden lainailua	13
2.2.3 Sanomalehti televisioituu	15
2.2.4 Ulkoasu-uudistukset pitävät visuaalisuuden liikkeessä	17
3 Ulkoasutyö journalismin tuotannon tutkimuksen kohteena	19
4 Muoto ulkoasun yläkäsitteenä	22
4.1 Muoto määrää ulkoasun	23
4.2 Ulkoasu muodostuu rakenteista	26
4.3 Ulkoasun ja ulkoasutyön historiaa	29
4.3.1 Kirjatyypografian aika ja kirjapainotaitto	29
4.3.2 Korsetin aika ja toimitussihteeri	30
4.3.3 Paraatisivut ja toimitussihteeri etusivun kokojana	30
4.3.4 Lohkojen aika ja hajautettu taittovastuu	31
5 Aineisto ja metodinen lähestymistapa	32
5.1 Teemahaastattelu aineiston keruumenetelmänä	32
5.2 Aineiston kuvaus	33
5.3 Oma rooli	36
5.4 Aineiston teemoittelu ja diskurssianalyysi	37
6 Kolme katsausta sanomalehden ulkoasutyöhön	38
6.1 Valkeakosken Sanomat	38
6.1.1 Ulkoasu yhden harteilla	39
6.1.2 Rajoitusten ja resurssien määräämä ulkoasutyö	42
6.1.3 ”Tärkeintä on se sisältö”	46
6.2 Keskisuomalainen	49
6.2.1 Ulkoasua ennakoidaan ja tehdään käsin	49
6.2.2 Ulkoasu sääntöjen sanelemaa	52
6.2.3 Ulkoasutyö sisällön, muodon ja tekniikan yhteispelinä	56
6.3 Helsingin Sanomat	57
6.3.1 ”Utiskiiman” hillintää, palastelun hallintaa ja aikataulussa pysymistä	58
6.3.3 Taittaja toimituksen diplomaattina	64
6.3.4 Palikoiden harmoniaa	66
7 Yhteenveto ja johtopäätökset	67
7.1 Ulkoasutyön erot ja yhtäläisyydet aineiston lehdissä	67
7.2 Tasapainoilu muodon ja sisällön välillä	70
7.3 Tiukasti säännelty ulkoasu visualisoitumisen piirteenä	72
7.4 Vastaukset tutkimuskysymyksiin	73
7.5 Taantuma kaiken kontekstina	75
Lähteet	77

1 Johdanto

”Rojut ränniin ja palikat pakettiin!”

Kokeneen kirjatyöntekijän huuto kaikui pimeänä talvi-iltana *Aamulehden* toimituksessa, kun tein myöhäisillan taittovuoroa ja deadline alkoi lähestyä. Huudahdus kuvaa raadollisimmillaan sanomalehden ulkoasua tuottavan taittajan työtä. Sitä voi verrata satamassa työskentelevän ahtaajaan toimeen. Jutut on saatava mahtumaan lehden sivuille, niin kuin kontit on mahdutettava laivan ruumaan. Tilaa ja aikaa on rajatusti.

Vertaus on osuva, muttei kerro kaikkea tästä journalistisen ahtaajan työstä. Tutkielmassani koetan kirkastaa journalistisen ulkoasutyön tekijän toimenkuvaa seitsemän haastateltavan puheiden perusteella. Haastateltavat työskentelevät kolmessa erikokoisessa sanomalehdessä: paikallislehti *Valkeakosken Sanomissa*, maakuntalehti *Keskisuomalaisessa* ja valtakunnallisessa *Helsingin Sanomissa*.

Ulkoasutyötä tekevien joukkoon mahtuu kirjava määrä erilaisia toimitustyön titteleitä: lehden ulkoasun parissa työskentelevät muun muassa graafikot, art directorit, ulkoasu-toimittajat, ulkoasupäälliköt, toimitussihteerit, kirjapainotyöntekijät, taittavat toimittajat ja kirjoittavat toimittajatkin. Tässä työssä haastateltavina ovat kaksi toimitussihteerää, kaksi taittajaa, yksi taittava toimittaja, yksi ulkoasupäällikkö ja yksi uutistuottaja. Kukin tekee päivittäin työtä kiinteästi ulkoasun parissa.

Tutkielmani kattokäsitteenä ja teoreettisena viitekehyksenä on kulttuurin visualisoituminen, jota akateemiset tutkijat ovat pitäneet yhtenä 1900-luvun aikana alkaneena kulttuurin kehityssuuntana (mm. Baudrillard 1988; Debord 2005). Kulttuurin visualisoituessa myös sanomalehtien on koettu muuttuvan yhä visuaalisemmaksi, mistä esimerkkeinä on pidetty muun muassa valokuvien ja värin lisääntynyttä käyttöä, juttujen lyhentymistä ja designin saapumista sanomalehtien suunnitteluun (Mervola 1995, 367; Herkman 2005, 263; Pulkkinen 2008, 37–38). Sanomalehden visualisoitumisen piirteeksi on myös laskettu sen televisioituminen (Herkman 2005).

Sanomalehden visuaalisuuden muutokset konkretisoituvat lehti uudistuksissa, joissa

lehtien visuaalisuutta järjestetään uudelleen. Suomessa lehti uudistuksia tehtiin 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen alkupuoliskolla ennätysmäärä (Pulkinen 2008, 51–54) ja tuntuu, että uudistustahti on pysynyt korkeana myös vuosikymmenen vaihteeseen saakka. Onkin mielenkiintoista tutkia, millaiseksi ulkoasun tuottajat kokevat tekemänsä työn ja lehtien ulkoasun tässä historiallisessa kehityksessä, jossa lehtien visuaalisuus on tiiviisti liikkeessä. Aineistoni kahdessa lehdessä uudistusprosessi oli juuri koettu ja yhdessä uudistus oli haastattelujen aikaan parhaillaan käynnissä.

Toimituksissa sanomalehden ulkoasulle asetetaan usein kahdentyyppisiä vaatimuksia. Halutaan, että ulkoasu on selkeää ja johdonmukaista, jotta lukija pystyy helposti ja nopeasti lukemaan lehden jutut. Samalla ulkoasun pitäisi tarjota lukijalle elämyksiä ja visuaalista mielihyvää. Toisin sanoen ulkoasun pitää siis olla yhtä aikaa sekä funktionaalista että esteettistä. Kiinnostavaa on selvittää, millaisena ulkoasun tuottajat näkevät työnsä käytännöt ja kokevatko he saavuttavansa ulkoasun yhtäaikaisen funktionaalisuuden ja näytävyyden? Entä millaisessa asemassa he toimivat toimitusorganisaatioissaan?

1.1 Tutkimusongelma

Tutkimusongelmani kietoutuu sanomalehden visuaalisuuteen ja sen tuottamisen käytäntöihin. Varsinaiset tutkimuskysymykseni ovat kaksi seuraavaa:

- 1)** Millaiseksi haastateltavat kokevat sanomalehden ulkoasutyön, ja miten työ vaihtelee kolmessa erityyppisessä sanomalehdessä?
- 2)** Millä tavalla haastateltavat suhtautuvat sanomalehden visuaalisuuteen?

Analyysin kohteena ei ole valitsemieni lehtien ulkoasu itsessään vaan haastateltavien tuottama puhe ulkoasusta ja omasta työstään. Hyödynnän kevyesti diskurssianalyysia selvittäessäni sitä, miten he puhuvat työstään ja mistä he itse asiassa puhuvat, kun he puhuvat ulkoasusta ja visuaalisuudesta. Toisin sanoen tutkin sitä, miten ulkoasun parissa työskentelevät journalistit merkityksellistävät sanomalehden ulkoasua ja omaa työtään.

1.2 Tutkielman rakenne

Johdannon jälkeisessä luvussa käyn läpi kulttuurin visualisoitumiseen liittyvää problematiikkaa ja keskustelua. Otan kulttuurin visualisoitumisen yhdeksi esimerkiksi sanomalehden visualisoitumisen ja erittelen luvussa niitä kehityssuuntia, joiden myötä sanomalehden voi sanoa muuttuneen aiempaa visuaalisemmaksi viestintävälineeksi.

Kolmannessa luvussa käyn hieman läpi ulkoasutyön tutkimuksen taustaa ja neljännessä luvussa keskityn sanomalehden ulkoasun käsitteelliseen problematiikkaan ja suomalaisen sanomalehden ulkoasun ja taittotyön historiaan. Nojaan kahteen keskeisimpään suomalaisen sanomalehden ulkoasua käsittelevään tutkimukseen: Pekka Mervolan sanomalehden ulkoasun historiaa käsittelevään väitöskirjaan *Kirja, kirjavampi, sanomalehti* (1995) ja Hannu Pulkkinen väitöskirjaan *Uutisten arkkitehtuuri* (2008), joka käsittelee sanomalehden ulkoasun rakenteita. Käytän apuna myös Kevin Barnhurstin ja John Neronen amerikkalaisen sanomalehden muotohistoriaa käsittelevää kirjaa *Form of News* (2001).

Viidennessä luvussa esittelen aineistoni ja analyysissä käyttämäni metodiset työkalut. Sitten sukellan aineistoni sekaan ja kerron kolme kertomusta ulkoasutyöstä ja suhtautumisesta ulkoasuun. Aivan viimeiseksi vedän yhteen aineiston analyysin johtopäätökset ja lopuksi vastaan asettamiini tutkimuskysymyksiin.

2 Kulttuurin visualisoituminen

2.1 Kulttuuri tulvii kuvista, muuttuuko maailma?

Viime vuosisadalla kulttuurimme kyllästyi kuvilla. Uusien viestintämuotojen seurauksena kuvallisten esitysten määrä moninkertaistui 1900-luvun aikana huimalla vauhdilla (Seppänen 2001, 19; Herkman 2005, 261). Elokuva, televisio, tietokoneen käyttöliittymä ja video avasivat jokainen uusia mahdollisuuksia viestiä kuvin. Sanomalehdetkin alkoivat käyttää aikaisempaa enemmän kuvia sivuillaan. Esimerkiksi suomalaisissa lehdissä valokuvat yleistyivät selkeästi 1950-luvulta lähtien (Mervola 1995, 367).

Gunther Kressin ja Theo van Leeuwenin (2006) mukaan kuvien rooli on kasvanut niin

painetussa kuin elektronisessa mediassa, olipa kyse sitten sanoma- tai aikakauslehdistä, cd-romeista tai nettisivuista, mainoksista, pr- tai muusta informaatiomateriaalista. Tutkijoiden mukaan kaikissa edellä mainituissa sisällöt koostuvat nykyisin kirjoitetun tekstin, kuvien ja grafiikan tai äänien yhteispelistä, ja viestintävälineitä luonnehtii se, että ne on ulkoasunsa puolesta suunniteltu lähtökohtaisesti enemmän visuaaliseksi kuin kielelliseksi kokonaisuuksiksi. (Mt., 17–18.)

Kuvista on tullut myös ihmisten kahdenkeskisen viestinnän väline. Varsinkin muuttaman viimeisen vuosikymmenen aikana mobiiliteknologian ja internetin tarjoamat mahdollisuudet ovat lisänneet kuvilla kommunikointia. Kännykkäkameroista on tullut arkisia käyttöesineitä, joilla napsitaan kuvia niin perhetapahtumista, lemmikeistä ja ystäväistä, kuin eteen sattuvista uutistapahtumista. Kännyköillä otetut kuvat päätyvät kotialbumin lisäksi tuttavien kännyköihin, internetiin, sanomalehtien sivuille ja moniin muihin paikkoihin.

Voi siis väittää, että arkemme ja kulttuurimme on kauttaaltaan kuvallistunut ja teknisillä innovaatioilla on ollut tässä prosessissa oma osuutensa. Teknologia liittyy usein kulttuurin murrokseen, ja kuten Nordenstreng (1978, 22) sanoo, viestintämuotojen kehitys tulee aina liittää kulttuurin ja yhteiskunnan kehityskuvaan, jotteivät ne leiju ilmassa vaan tulevat historiallisesti ja yhteiskunnallisesti mielekkäiksi. Kertooko kuvien räjähdysmäinen lisääntyminen viestinnässä sitten siitä, että kulttuurimme olisi siirtynyt erityisen visuaaliseen aikaan?

Kuvallistuminen ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita visualisoitumista. Seppäsen (2001, 36) mukaan kaikki kuvallinen on visuaalista, mutta kaikki visuaalinen ei ole kuvallista. Visuaalista on kaikki näköaistilla tavoiteltava todellisuus, ja visuaalisen piiriin voi väljästi lukea myös unet, valvetilan fantasiat, harhakuvat ja monet kielelliset ilmaukset, jotka saattavat olla hyvinkin visuaalisia (mt.).

Kress ja van Leeuwenkin (2006, 17) muistuttavat, että myös perinteinen kirjoitus on lähtökohtaisesti visuaalista viestintää. Heidän mukaansa luku- ja kirjoitustaitoisen henkilön merkki on kyky hahmottaa kirjoitusta täysin visuaalisena välineenä. Luemme

tekstiä liikuttamatta huuliamme ja ääntämättä, eli ymmärrämme tekstin sisällön ilman sen verbalisointia. Esimerkkinä kirjoitetun kielen visuaalisuudesta toimivat myös aasialaiset kirjoitusjärjestelmät. Länsimaaisessa kulttuurissa kasvaneelle kirjoitusmerkkien merkitykset eivät avaudu ja ne näyttäytyvät kieltä osaamattomille pelkkinä kuvien ketjuina.

Seppänen (2001) kirjoittaa, että käsitteinä kuvallinen ja visuaalinen voidaan erottaa toisistaan. Niiden merkitykset ovat kuitenkin hyvin lähellä toisiaan. Seppäsen mukaan visuaalisen ja kuvallisen ero on hämärä ainakin kahdesta syystä. Ensimmäinen epäselvyys liittyy silmällä havaitsemisen mekanismiin, jossa silmän verkkokalvolle muodostuu kuva. Silloin kaikki visuaalinen perustuu tähän kuvaan, jonka aivot tulkitsevat havainnoksi. Toinen raja-alue ovat esineet, joita emme ole tottuneet pitämään kuvina ja jotka kuitenkin ovat kolmiulotteisia esityksiä itsestään. (Mt., 37.)

Myös kuvallisuuden käsitteen rajat ovat häilyvät. Seppäsen mukaan nykyinen kuvallisuus on harvoin puhdasta kuvallisuutta. Se on aistimellisesti ja esittämisen tavoiltaan monimuotoista, multimodaalista. Elokuvia ei vain katsota, vaan niitä kuunnellaan ja luetaan. (Mt., 36–39.)

Nykyisin katselemme aiempaa enemmän kuvia mitä erilaisimmissa muodoissaan. Mutta onko maailmastamme tullut yhtään sen visuaalisempi kuin se on aikaisemmin ollut? Joku voi väittää, että kulttuurimme on muuttunut jopa vähemmän visuaalisemmaksi. Arkisten käyttöesineiden koristeellisuutta saa nykyään ihailla lähinnä museoissa, ja turistimatkoillakin suunnistetaan usein kaupunkien vanhimpiin osiin ihailemaan rakennusten upeutta ja menneiden aikojen loistoa. Toinen taas saattaa korostaa, että nyt on juuri se hetki, missä kulttuurimme on saavuttanut visuaalisen huippunsa. Viestimihän entistä enemmän kuvin ja kuvat kaappaavat huomiomme niin lehdissä, televisiossa, internetissä kuin arkisessa elämässämme.

Kulttuurin kuvallistuessa visuaalisten esitysten määrä lisääntyy. On kuitenkin vaikea todistaa, että ajan kuluessa kulttuurimme visuaalisuus itsessään, eli havaittavissa oleva todellisuus, jotenkin lisääntyisi tai vähentyisi. Ihmisellä on läpi historiansa ollut kyky

havaita ja tulkita ympäristöään silmien ja aivojensa ansiosta. Olisi erikoista, että visuaalisen havaitsemisen ruumiillinen prosessi olisi yhtäkkiä muuttunut dramaattisesti aiempaa ylivertaisemmaksi? Lienee helpompi osoittaa, että ajan myötä visuaalisuuden muodot ja varsinkin käsityksemme visuaalisuudesta muuttuvat ja kehittyvät. Nykyisessä medioituneessa yhteiskunnassa arvotamme ja arvostamme visuaalisuuden eri muotoja eri tavalla kuin ei-medioituneissa yhteiskunnissa eläneet ihmiset. Siksi ihailemmekin nyt museoesineitä ja vanhoja kaupunginosia. Ne näyttävät meistä erikoisen upeilta, vaikka menneen ajan ihmisille ne olivat arkisia.

Ajallemme on ominaista, että visuaalisuudesta puhutaan paljon. Siitä puhutaan myös sanomalehtien toimituksissa, sillä visuaalisuus nähdään väylänä parempaan journalismiin. Visuaalinen viestintä koetaan lehdissä keinoksi nopeuttaa tiedonvälitystä, palvella paremmin selailevia lukijoita ja korostaa elämyksellisyyttä. Visuaalisuus nähdään myös mahdollisuutena houkutella verkossa viihtyvä nuori lukijakunta kiinnostumaan sanomalehdestä. Muun muassa näistä syystä lehtitaloihin palkataan yhä enemmän visualisteja ja visuaalisia journalisteja hoitamaan ulkoasun suunnittelun ja toteutuksen tonttia (Herkman 2005, 263; Mervola 1995, 294–297; Pulkkinen 2008, 37).

Visuaalisuudesta on keskusteltu myös akateemisten tutkijoiden keskuudessa. Kulttuurintutkimuksen piirissä puhuttiin 1900-luvun lopulla käynnissä olevasta visualisointiprosessista. Visualisointisella viitattiin erityisesti kuvallisen ilmaisun vyöryyn jälkimodernissa kulttuurissa. Laajemmin visualisoituminen kytkettiin näköaistin korostuneeseen merkitykseen. Visualisointisesta puhuivat erityisesti ranskalaiset postmodernin teoreetikot 1970–1980-luvuilla. Esimerkiksi Jean Baudrillard ja Jean-Francois Lyotard edustivat näkemystä, jonka mukaan olimme siirtyneet postmoderniin kulttuuriin, jossa kuvat olivat ottaneet todellisuuden paikan (Jay 1993, 544–545 sit. Herkman 2005, 261). (Herkman 2005, 261.)

Baudrillardin (1988) visuaalisuuteen kiinteästi kietoutuva teoreettinen näkemys on lähtökohdiltaan melko synkkä. Hän näki, että kulttuurimme on siirtynyt simulaation aikaan, jossa kuvat ja muut merkkijärjestelmät viittaavat ainoastaan itseensä ja jossa ne muodostavat oman hypertodellisuutensa. Kuvien takaa on siten turha etsiä niiden to-

dellista alkuperää, sillä ainoa, mikä simulaation hyperreaalisessa vaiheessa on totta, ovat kuvat itse. Kun jäljellä on vain pinta, ei todellisuutta voi enää erottaa kuvastaan. (Mt., 166–182.)

Baudrillardin mukaan elämme simulaation neljättä ja viimeistä vaihetta. Edeltävistä vaiheista ensimmäisessä kuva vielä heijasti todellisuutta. Toisessa vaiheessa kuva vääristi tai peitti todellisuuden. Kolmannessa vaiheessa kuva peitti alleen sen, ettei todellisuutta ole olemassakaan. Viimeisessä hyperreaalisessa vaiheessa kuva on jo muuttunut todellisuudeksi. Baudrillard ajatteli, ettei edellisiin vaiheisiin ole enää paluuta, joten on edes turha haikailla jonkun muun kuin kuvien todellisuuden perään. Muuta todellisuutta kun ei enää ole. (Mt., 170; Herkman 2005, 262.)

Baudrillardille hyperreaalisuuden valtakunta tulee esiin varsinkin median luomissa simulaatioissa, joissa media rakentaa uutisia vain siksi, että voisi itse kertoa niitä. Hyperreaalisen esimerkkejä ovat myös huvipuistot, saippuaopperat, ostoskeskukset ja tv-urheilu, jotka kaikki ovat muuttuneet todempaan todeksi ja joissa hyperreaaliset kuvat, mallit ja koodit hallitsevat ihmisten ajattelua ja käyttäytymistä. Baudrillardin mukaan ihmiset pakenevat todellisuuden erämaasta hypertodellisuuden hurmioon. (Baudrillard 1988, 6, 166–182; Kellner 1995, 8–9.)

Baudrillard meni näkemyksessään askeleen pidemmälle kuin toinen ranskalainen teoreetikko, Guy Debord, joka kritisoi visuaalisten speaktaakkeliin vyöryssä rakentuvaa myöhäiskapitalistista kulttuuria pinnallisuudesta. Debordin (2005) mukaan ihmisten elämää määrittäviä välittyneiden kuvamuotojen tuotannon ”väärä objektivointi”, visuaalisten speaktaakkeliin tuottama vieraantuminen todellisista sosioekonomisista suhteista. Debordin käsitys visuaalisista speaktaakkeleista pitää sisällään ajatuksen, että kuvien takana on olemassa todellisuus, josta ihmiset ovat etääntyneet. Baudrillard taas näki, että simulaation yhteiskunta oli uusi postmoderni tila, josta ei ole paluuta modernin uskoon alkuperästä tai autenttisesta todellisuudesta. (Debord 2005; Herkman 2005, 261–262.)

Debord (2005, 36) kirjoittaa teeseistä koostuvassa *Speaktaakkeliin yhteiskunta*

-kirjassaan, että speaktaakkeli rappeuttaa kaikkien ihmisten konkreettisen elämän spekulatiivisuuden maailmaksi. Hän (2005, 42) myös sanoo, ettei katsoja tunne oloaan kohtoisaksi missään, koska speaktaakkeli on kaikkialla. Debordin mielestä speaktaakkeli on todellisuuden vääristynyt tai vääristelty representaatio, joka on varkain vienyt todellisuudelta sille kuuluneen paikan. Hän sanoo, että pohjimmiltaan speaktaakkeli on ”ihmisten keskinäinen sosiaalinen suhde, joka on kuvien välittämä”. Tällä hän tarkoittaa, että kuvallisuus ja visuaalisuus eivät ole pelkkää puhdasta kuvallisuutta ja visuaalisuutta vaan ne ovat kytkeytyneet monin tavoin kulutukseen ja ihmisten sosiaalisaatioon osaksi yhteiskunnallista järjestystä (Seppänen 2001, 64).

Debordin speaktaakkelin käsite kytkeytyy erityisesti mainoskuviin ja tavaroiden kulutukseen. Herkman (2005, 262) sanoo, että Debordin ajatukset kiinnittyvät vahvasti marxilaisen kritiikin traditioon, jonka mukaisesti hän näki speaktaakkelin kilpailutalouden aikaansaamana uhkana solidaarisuudelle. Baudrillardin visioiden yhtenä voimakkaana taustatekijänä taas oli halu hajottaa tieteellisen keskustelun kaanonin, joka hallitsi yhteiskuntatiedettä 1960-luvulla (Seppänen 2001, 66–67, 74). Seppäsen mukaan Baudrillard riisuu liioittelevalla ja kärjistävällä kirjoitustyyllillään tieteeltä totuuden esittämisen taakan, ja hänen kirjoituksestaan itsestään tulee ase akateemisia totuuksia vastaan. Baudrillardin ajatuksia kriittisesti käsittelevän kirjan koonnut Douglas Kellner (1995, 1–2) toteaa, että Baudrillard on yksi tärkeimmistä ja provokatorisimmista nykykirjoittajista. Kellner (mt.) muistuttaa myös, että Baudrillard on itsensä ”intellektuelliterroristiksi” nimennyt ajattelija, joka etsii mahdollisuuksia tuhota moderneja oppeja ja hyökkää ajoittain niitä kohtaan, joilla on eniten ollut vaikutusta hänen omaan tuotantonsa.

Teoreetikoiden puheissa on perää, mutta aivan annettuna niitä ei tohdi ottaa. Debordin ajatus kaikkialla tunkeutuvasta speaktaakkelistä tuntuu liian väkevältä väitteeltä. Julkisen tilan arviointiin Debordin speaktaakkelia voi hedelmällisesti soveltaa. Katumainonnan visuaalisuus tunkeutuu jokaisen ihmisen arkeen ja asettaa meille kuvitteellisia kuvallisia malleja, joita vasten arvioimme itseämme. Tuntuu kuitenkin liian lohduttomalta, että kaikki toiminta ja viestintä olisi speaktaakkelin orjuuttamaa. Uskon, että arkielämässäni pystyn haastamaan speaktaakkelin. Kun keskustelen ja toimin lähipiirini ja ys-

tävieni kanssa, se ei toimintana ole visuaalisten speктаakkeliä määräämää. Pystyn myös haastamaan speктаakkeliä tyrkyttämiä malleja ja tekemään niistä jopa pilaa. Koen, että ainakin omassa lähipiirissäni olen vapautunut speктаakkelistä, joka pikemminkin hallitsee julkista tilaa.

Baudrillardin kohdalla voi ajatella, että hänen simulaatio-mallinsa keskeinen opetus on siinä, että yhteiskunnassamme kuvat tulee ottaa vakavasti. Kuvat kantavat merkityksiä ja niillä on todellisia seurauksia. Simulaation eri vaiheet voi taas nähdä eri tapoina suhtautua kuviin. Kuvien voi ajatella heijastavan todellisuutta sellaisena kuin se on, kuten usein ensimmäisenä miellämme uutiskuvien kohdalla. Kuvien voi myös ajatella vääristävän totuutta, ja tällainen suhtautuminen on yleistä propagandakuvaston kohdalla. Lisäksi kuvien voi ajatella rakentavan omaa todellisuuttaan, joka tulkintana lähestyy Baudrillardin ajatusta hyperreaalisesta.

Janne Seppänen (2001, 68) konkretisoi simulaation hyperreaalista vaihetta mainoskuvaston avulla. Seppäsen mukaan emme välttämättä pysty esimerkiksi sanomaan, kumpi meille on todellisempaa luontoa, olutmainoksessa välkehtivä tunturipuro vai tunturipuro pohjoisen erämaassa. Jos ei ole koskaan käynyt tuntureilla, niin mainoksen luontovalokuva on varmasti todellisempaa Lapin luontoa kuin todellinen luonto. Seppänen antaa toisenkin esimerkin, jossa kuvan todellisuus voi jopa korvata itse koetun todellisuuden. Etelänmatkan mainoksen kuvaa turkoosista merestä ja puolityhjästä hiekkarannassa voi fantasioida etukäteen kuukausia, ja kun lopulta pääsee kohteeseen, rannat ovatkin täynnä ja vesi on sameaa. Siitä huolimatta voi haaveilla mainoksen kuvasta ja toivoa, että seuraavalla kerralla loman todellisuus olisi toisenlainen. Kun oma kokemus aiheuttaa pettymyksen, niin kuva paikkaa todellisuuden tuottamaa mielipahaa. (Mt.)

Sekä Baudrillardin että Debordin ajatukset viittaavat siihen, että heidän mielestään yhteinen maailmamme tavalla tai toisella visualisoituu. Herkman (2005, 262) huomauttaa, että tätä ajatusta kulttuurin visualisoitumisesta ei tutkimuksissa ole juurikaan kyseenalaistettu. Hänen mukaansa kapitalismikriittiset teoreetikot ovat puhuneet nykykulttuurin syvyyttömyydestä ja kuvallisuuden korostumisesta. Myös sosiologisesti aiheita lähestyvät tutkijat ovat tunnistaneet 1900-luvun jälkipuolella tapahtuneen paino-

pisteen siirtymän kielellisistä tai koodatuista merkitysjärjestelmistä enemmän kuvallisiin esitystapoihin (mt.). Usein visualisoituminen sisällytetään tutkimuksiin ikään kuin annettuna. Herkmanin (2005, 264) mukaan visualisoitumiskeskustelussa on ongelmia, sillä se liikkuu usein joko varsin yleisellä tasolla tai keskittyy yksinomaan jonkin yhden esittämistavan tai viestintävälineen analyysiin.

Joka tapauksessa visuaalisuudesta ja visualisoitumisesta on paljon puhetta niin ammatillisissa kuin tutkimuksellisissakin viestinnän piireissä. Ehkä kulttuurin visualisoitumisen yksi piirre onkin juuri siitä puhuminen. Juuri nyt visuaalisuus kiehtoo meitä jostain syystä erityisen paljon. Ja kun visuaalisuudesta puhutaan niin paljon, lienee hedelmällistä tutkia, mitä ja miten siitä puhutaan. Tutkielmassani pyrin selvittämään, mitä ja miten kolmen suomalaisen sanomalehden journalistit puhuvat lehtiensä visuaalisuudesta ja työstään sen parissa.

2.2 Visuaalisuus ja visualisoituminen sanomalehdessä

Aivan kuten kirjoitettu teksti on visuaalista, ovat sanomalehdet olleet visuaalisia aina ensimmäisestä painetusta lehdestä saakka. Hannu Pulkkinen (2008, 34) mukaan journalistisen aineiston esillepano on ollut yhtäältä typografisen ja journalistisen tradition ja toisaalta käytännön tarpeiden ja tekniikan mahdollisuuksien säätelemää. Esimerkiksi mahdollisuus painaa kuvia ja värejä ovat tuoneet sanomalehden visuaalisuuteen sittemmin uusia ulottuvuuksia.

Visualisoituminen on sanomalehdissä tarkoittanut tekstin vähenemistä, taiton väljenumistä ja visuaalisten elementtien, esimerkiksi kuvien ja grafiikan korostumista (Herkman 2005, 263). Kuvien keskeisyys näkyy muun muassa siinä, että kuvan logiikka määrittää nykyään sivun kompositiota (Kress 2003, 66). Kress tarkoittaa kuvan logiikalla sitä, kuinka kuva ja teksti muodostavat visuaalisen kokonaisuuden, jossa kuva usein määrää sen, miten teksti asemoidaan suhteessa kuvaan ja miltä tekstin tulisi näyttää. Hänen mukaansa tämä kuvan ensisijaisuus asemoinnissa on ominaista ajalle, jossa tekstin ja kuvan muodostamia visuaalisia kokonaisuuksia luetaan yhä enemmän näyttöpäätteiltä. Kress korostaa, että näyttöpäätteillä tekstuaalisia kokonaisuuksia kohdellaan sellaisina visuaalisina kokonaisuuksina, jollaisina painettua sivua ei ole koskaan pidet-

ty. Sama logiikka hänen mukaansa kuitenkin koskee yhä enemmän painettujakin sivuja. Kress painottaa, että ulkoasun radikaalit muutokset muuttavat siten myös tekstin merkityksiä. (Mt., 16, 68.)

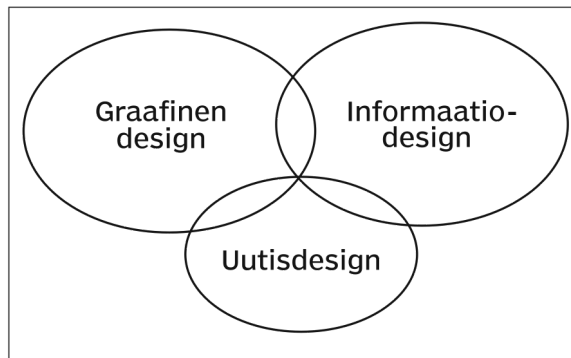
2.2.1 Design visualisoinnin välineenä

Aikaisemmin sanomalehden visuaalinen puoli liitettiin lähes kokonaan kuvajournalismiin. Kuvajournalismi edusti visuaalisuuden tonttia sanomalehdistössä 1960-luvulle saakka, jonka jälkeen design tuli sanomalehtiin. Keskustelu kuvajournalistien parissa ja kuvallisten aikakauslehtien, kuten Timen, Lookin ja Lifen, toimituksissa on käsitellyt usein samoja teemoja ja ongelmia, joita nykyään ulkoasun suunnittelu selvittää. Pulkkinen mukaan Yhdysvalloissa 1970-luvulla syntynyt käsite editing by design kuvaa sitä, että design on ymmärretty journalismin ja editoinnin välineeksi. Varsinkin 1990-luvulta alkaen taittopöytä on tullut toimituksen keskiöön ja visualisteille on tullut vaikutusvaltaa toimituksissa. Ulkoasu määrittää entistä tarkemmin esimerkiksi juttupituuksien tai juttuformaattien muodossa toimittajan työtä, ja ulkoasun tekijät voivat olla tärkeässäkin portinvartijan sekä editoijan roolissa. Toisaalta myös toimittajan hyvään ammattitaitoon liitetään nykyisin kyky visuaaliseen ideointiin ja taito huomioda esillepanon asettamat vaatimukset. Esillepanon valmistus voidaan ottaa huomioon koko toimituksen työn suunnittelussa (managing by design). (Pulkkinen 2008, 37–38.)

Designilla visualisoidaan sanomalehtiä, mutta mitä design käsitteenä pitää sisällään? Englannin kielessä design tarkoittaa sekä suunnittelua (esimerkiksi jonkin laitteen suunnittelua, suunnitelmaa, rakennetta tai rakentamista) että muotoilua. Usein nämä merkitykset yhdistyvät, esimerkiksi silloin, kun puhutaan taideteollisten tuotteiden valmistuksesta. Designiin yhdistetään sekä suunnittelun että muotoilun merkityksessä luovuus ja uusien ratkaisujen kehittäminen. Molemmissa merkityksissä on oleellista se, että tuotteet valmistetaan ihmisten tarpeisiin: suunnittelu takaa sen, että käytettävyyks on hyvä, ja muotoilu sen, että tuote miellyttää käyttäjän esteettistä silmää. Lehtisuunnittelun näkökulmasta kiinnostavimmat designin alueet ovat graafinen design, informaatiodesign ja nimenomaisesti uutismedian palvelukseen kehitetty news design, uutisdesign (ks. Kaavio 1). (Mt., 39.)

Kaavio 1

Designin alueita (Pulkkinen 2008)

Graafinen suunnittelu (graphic design) on osa graafisten tuotteiden suunnittelua ja valmistusta. Siihen liittyvät tuotteen käytännölliset, rakenteelliset ja esteettiset näkökohdat. Graafinen design liitetään perinteisesti painopintojen suunnitteluun: kirjat, julkisteet, lehdet, pakkaukset, kirjainsuunnittelu jne. Nykyisin se ulottuu myös ”sähköisten pintojen” suunnitteluun: elokuvien ja televisio-ohjelmien, verkkosivujen, pelien ja multimediatuotteiden valmistukseen. (Mt., 39.)

Typografia on osa graafista suunnittelua. Laajassa merkityksessään typografia käsittää tekstitypografian lisäksi formaatin, kuvituksen ja taittamisen. Hannu Pulkkinen määrittelee väitöksessään typografian tarkoittavan tekstityyppejä ja niiden käyttöä lehden sivuilla tekstipalstoina, otsikoina ja muina tekstielementteinä. Myös linjojen, tyhjän tilan ja värin käytön hän laskee mukaan typografiaan. (Mt.)

Pulkkinen (mt.) kirjoittaa, että graafisen suunnittelun teoreettiset juuret ovat funktionalismissa, jonka periaatteiden mukaisesti kehitettiin kirjaintyyppejä ja ulkoasuja, jotka mahdollisimman hyvin soveltuivat teolliseen tuotantoon, välttivät koristeluja ja pyrkivät rationaalisuuteen ja muodon selkeyteen. Hän sanoo, että ajattelutapa on vahvasti läsnä nykyisessä uutisdesignissa. Sanomalehtisuunnittelua ja käytännön taittotyötä ohjaa käsitys siitä, että muodon tulee seurata käyttötarkoitusta. Sanomalehden julkaiseminen on tiedonvälitystoimintaa ja sanomalehti itsessään on lukutuote. Ulkoasun tulee siten palvella näitä tarkoituksia.

Informaatiodesign (ID) on Pulkkinen mukaan määritelty vastaanottajalle ymmärrettävien ympäristöjen ja viestisisältöjen suunnitteluksi. Termin synonyyminä käytetään

informaatioarkkitehtuuria, joka korostaa informaatiojärjestelmien rakenteita ja niissä suunnistamista. Sanomalehdessä informaatioarkkitehtuuri liittyy ennen kaikkea siihen, miten lukija suunnistaa lehdessä. Tällaiseen navigointiarkkitehtuuriin kuuluvat tekstit, kuvat, värit, graafiset esityksen sekä sisällysluettelot, otsikot, korosteet, vinjetit ja ym. elementit. Hyvä arkkitehtuuri tukee tiedon omaksumista. Se johtaa esteettiseen kokonaisuuteen, jossa on helppo liikkua ja jossa vastaanottaja löytää nopeasti etsimänsä. Lehtisuunnittelijoiden sanastoon on informaatioissa suunnistaminen tullut navigointikäsitteen muodossa. (Mt., 41.)

Pulkkinen korostaa, että informaatiodesign on tullut osaksi sanomalehtien suunnittelua etenkin siksi, että se on nähty keinona suodattaa informaatiotulvaa. Uutisten visualisointi nähdään keinona nopeuttaa tiedon omaksuntaa, minkä ansiosta lehdet pystyvät palvelemaan aiempaa paremmin kiireisiä lukijoita. Pulkkinen kuitenkin hämmästelee, miten vähän informaatiodesignia käsitellään lehtimaailmassa ja alan koulutuksessa. Lehtisuunnittelijat ja taittajat ovat käytännössä informaation järjestämisen ammattilaisia, mutta erillään ID-tutkimuksesta ja -koulutuksesta. (Mt., 42–43.)

2.2.2 Remediaatio – visuaalisuuden lainailua

Designin tuomat ulkoasu-uudistusten piirteet eivät välttämättä ole lähtöisin sanomalehdestä itsestään. Lehden visuaalisuuden muuttuminen voi saada kannuksensa muista medioista. Jay David Bolter ja Richard Grusin (2000) kutsuvat tätä ilmiötä remediaatioksi. Käsite tarkoittaa käytännössä sitä, että eri viestintävälineet lainaavat, kierrättävät ja soveltavat toistensa esittämistapoja ja sisältöjä. Tutkijat toteavat, että remediaatio on ennen kaikkea uutta digitaalista mediaa luonnehtiva piirre (mt., 45), mutta mielestäni käsitettä voi soveltaa myös perinteisiin viestintävälineisiin.

Herkman (2005, 84) kuvailee remediaatiota eri mediamuotojen kerrostumiseksi toistensa päälle. Esimerkkinä hän mainitsee sanomalehden sivutaiton omaksumisen nettisivun taiton malliksi. Esimerkin voi kääntää myös toisin päin, sillä sanomalehdet hyödyntävät nykyään paljon verkkosivustojen visuaalisia keinoja. Lehtien etusivuilla käytetty ”vinkit” ja ”äläykset” ovat kuin linkkejä sanomalehden sisälle. Lainaaminen voi mennä aivan pienimpiin graafisiin yksityiskohtiin saakka. Esimerkiksi Helsingin Sano-

mat käytti aikaisemmassa ulkoasussaan juttujensa jälkirivin ja leipätekstin alussa kolmion mallista nuolta (ks. Kuva 1), joka on tyypillinen graafinen elementti tietokoneen käyttöliittymissä. Toki kolmion muotoista nuolta on käytetty viestimiseen jo nuolenpääkirjoituksesta lähtien. Pieni esimerkki joka tapauksessa kertoo siitä, että remediaatio ei ole yksisuuntaista vaan nimenomaan vuorovaikutusta.

Kuva 1

Vasemmalla Applen OS X -käyttöjärjestelmän hakemistopuu ja oikealla Helsingin Sanomien (24.9.2008) jutun alku. Nykyisin HS:n jälkiriveissä ei ole kolmioelementtiä. Ulkoasu-uudistus toteutettiin syksyllä 2009.

Remedioitumista on ollut jo pitkään nähtävissä myös sanomalehtien ja muiden painettujen medioiden välillä. Vaikutussuunta on kulkenut usein enemmän muista medioista sanomalehtiin kuin toisinpäin. Esimerkiksi uutisia täydentävien esitystapojen, kuten faktalaatikoiden, kommenttien ja gallupien, esikuvat ovat lähtöisin oppikirjoista, kuvitetuista tietokirjoista ja aikakauslehdistä (Pulkkinen 2008, 181).

Aikakauslehdistä ylipäänsä on tullut sanomalehdelle malli monissa ulkoasullisissa seikoissa. Pulkkinen (2008, 12) näkee, että sanomalehden ulkoasu on selkeästi aikakauslehtimäistynyt. Aikakauslehtimäisen taiton merkinä on tyhjän tilan käyttö sekä palsta-levyysien vaihtelu (mt.). Myös valokuvien tyyli ja käyttötapa on saanut vaikutteita aikakauslehdistä. Sanomalehdissä muut kuin uutiskuvat ovat yhä useammin studiovaloin valaistuja ja uutiskuvienkin valaisuun käytetään aikaisempaa enemmän käsialamoita, jotka ovat perinteisesti olleet aikakauslehtikuvaajien kuvausmenetelmiä. Lisäksi sanomalehdet käyttävät kansi- ja teemasivuillaan taitollisia ja typografisia ratkaisuja, jotka ovat ominaisia aikakauslehdille. Myös viikko ja kuukausiliitteet ovat yksi aikakauslehtimäinen lisä sanomalehtitarjontaan. Liitteiden esikuvat löytyvät usein aikakauslehdistä.

2.2.3 Sanomalehti televisioituu

Väitöskirjassaan *Kaupallisen television ja iltapäivälehtien avoliitto* Juha Herkman (2005) tutkii iltapäivälehtien televisioitumista, eli sitä kehitystä, jossa merkitykset kulkevat yhä enemmän televisiosta lehtiin. Herkman analysoi tutkimuksessaan *Ilta-Sanomien* ja *Iltalehden* numeroita vuosilta 1996–2001. Tutkimuksen yhtenä lopputulemana oli, että television visuaaliset muodot ja estetiikka jättivät selvästi jälkensä lehtien taitto- ja kuvakäytäntöihin (mt., 253). Laajemmin nähtynä televisioitumisen ominainen piirre on television promootion ja oheisjulkisuuden edistämisen lisääminen kriittisen televisiokirjoittelun kustannuksella. Herkmanin mukaan populaarilehdistön ja television suhde on jo pitkään ollut eräänlainen symbioosi, jossa molemmat ruokkivat toistensa suosiota ja käyttävät samalla toisiaan ikään kuin hyväkseen. Televisioituminen ei kuitenkaan ole ainoastaan iltapäivälehtiä luonnehtiva kehityssuunta vaan se ulottuu osaltaan aikakauslehtiin ja laatusanomalehtiin saakka. (Mt., 270, 273.)

Herkman erottaa iltapäivälehtien ja television intermediaalisesta vuorovaikutuksesta kaksi tasoa: tekstuaalisen ja taloudellisen. Edellinen viittaa siihen, että television erilaiset sisällöt, kerrontakeinot ja esitysmuodot ovat jollain tavalla vaikuttaneet iltapäivälehtien tekstuaalisiin käytäntöihin ja päinvastoin. Tekstuaalisen vuorovaikutuksen piiriin voidaan esimerkiksi lukea se, että sanomalehtien televisioituessa niiden sivuilla nähdään yhä useampia juttuja ja kuvia televisioaiheista ja kuvituksena käytetään yhä useammin televisiosta otettuja ruutukaappauksia. Jälkimmäinen taas viittaa siihen, että television ja iltapäivälehtien suhde rakentuu osana yhteisiä mediamarkkinoita, joilla mediakonsernit ja niiden tuottamat sisällöt toisaalta kilpailevat keskenään mainosmyynnistä (sisäiset markkinat) ja toisaalta liittyvät yhteen konsernien välisessä kilpailussa (ulkoiset markkinat). (Mt., 83–84, 257–258.)

Taloudellinen vuorovaikutus on käytännössä tarkoittanut sitä, että saman konsernin sisällä olevat lehdet ja tv-kanavat ovat osaltaan tiivistäneet yhteistuotantoaan ja siten suosineet toistensa sisältöjä muiden konsernien sisältöjen sijaan. Konsernitaloudellinen ajattelu näyttäytyy muutenkin sanomalehdissä. Esimerkiksi lehtien ulkoasua suunnitellaan konsernitasolla siten, että yksi rakenne- ja ulkoasumalli sopii mahdollisimman moneen konsernin lehteen.

Miten sanomalehdet ovat muuten lainanneet television käyttämää visuaalista kerrontatapaa sivuillaan? Television sisältö on jatkuvaa kuvavirtaa, jossa ajassa tapahtuvat muutokset ja sarjallisuus ovat olennainen osa visuaalista kerrontaa. Sanomalehti taas on visuaalisuudessaan melko staattinen. Herkmanin (2005, 256) mukaan yksi ilmeisimmistä 1990-luvun kuluessa tapahtuneista muutoksista oli juuri sarjallisuuden lisääntyminen lehtien juttu- ja kuvakäytännöissä, mikä näkyi varsinkin siinä, että kuvista rakennettiin useamman kuvan kerronnallisia kokonaisuuksia. Kuvakertomuksia on toisaalta hyödynnetty kuvajournalismissa läpi sen historian, mutta ne ovat enemmän olleet kuvallisten aikakauslehtien kuin sanomalehtien heiniä.

Herkman esittää, että visualisoinnin myötä sanomalehtien kuvamäärät eivät kuitenkaan välttämättä lisäänny – ne saattavat päinvastoin jopa vähentyä. Tämä johtuu siitä, että kun kuvien koko kasvaa ja taitto väljenee, kuvia ei tarvita lukumääräisesti paljon. Aiempaa visuaalisempi kokonaisvaikutelma syntyy siis pikemminkin näyttävyydestä kuin määrästä. Visualisoituminen voi siten näkyä sanomalehtien kuvakäytännöissä kahdella tavalla: toisaalta monimuotoisina kuvasarjoina ja -kollaaseina, toisaalta suurina ja näyttävinä yksittäiskuvina. Digitaaliteknologia antaa monipuolisia mahdollisuuksia molempien kuvakäytäntöjen samoin kuin esimerkiksi kuvaupotusten toteuttamiseen. (Mt., 162, 257.) Näyttävyyttä tavoiteltaessa kuvien määrää on ulkoasu-uudistusten yhteydessä saatettu juuri vähentää. *Aamulehden* vuoden 2007 lehti uudistuksessa vähennettiin valokuvien määrää ja suurennettiin yksittäisten kuvien kokoa, jotta hyvät valokuvat saisivat niille arvoisensa käsittelyn ja jotta taittomoduuleita olisi helpompi käsitellä.

Televisio on vaikuttanut sanomalehteen myös nopeudellaan. Kun televisio ilmaantui uutismarkkinoille, sanomalehden piti jollain tavalla vastata television uutisvälityksen välittömyyteen. Uutisten katsominen ja kuunteleminen televisiosta oli vaivatonta, joten lehdistössä uutisista täytyi rakentaa helposti ja nopeasti omaksuttava paketti. Tämän kilpailun seurauksena visuaalisuus ja värillisuus lisääntyivät lehtien uutissivuilla (Pulkkinen 2008, 37).

Osaltaan sanomalehden visualisoituminen kumpuaa uutisvälityksen nopeuden ideaalis-

ta. Visuaalisuus on tässä yhteydessä nopeutta havaita ja ymmärtää. Sanomalehden tulee palvella paremmin esimerkiksi selailevia lukijoita, jotka viihtyvät yhden jutun parissa varsin vähän aikaa. Varsinkin nyt, *deadline is anytime* -periaatteen puskiessa verkkouutisointiin, sanomalehdissä pohditaan kuumeisesti, miten lukijat saadaan kiinnostumaan paperilehdestä, jonka sisältämät uutiset lukijat ovat napsineet verkosta jo vuorokautta aiemmin. Mahdollisuutena nähdään juttujen lyhentäminen ja palasteleminen osiin, nostojen ja muiden *entry pointien* lisääminen sekä juttujen tekeminen pelkästään grafiikalla tai valokuvilla. Toisaalta, kilpailukeinona nähdään myös nopeusajattelun vastakohta: hitaus. Yksi keino voi olla keskittyminen taustoittavaan, hitaaseen uutismateriaaliin, joka sisältö porautuu päivittäistä uutisvirtaa syvemmälle ja jonka ulospano antaa lukijalle elämyksiä. Ratkaisuja uutiskilpailun asettamiin haasteisiin haetaan usein lehti uudistusten avulla.

2.2.4 Ulkoasu-uudistukset pitävät visuaalisuuden liikkeessä

Selkein muutos sanomalehden visuaalisuudessa tapahtuu ulkoasu-uudistusten yhteydessä. Lehden typografia, juttumallit, osastorakenne ja jopa formaatti saattavat muuttua kertarysäyksellä ja uuteen muotoon täytyy niin lukijoiden kuin lehden tekijöidenkin totutella. Ulkoasun muuttaminen on lehti uudistuksissa niin keskeinen alue, että lehden uudistaminen saatetaan käsittää vain ulkoasun uudistukseksi. Usein lehti uudistuksissa tapahtuu myös suuri muutos sisällöissä ja lehden rakenteessa. Pulkkinen (2008, 50) mukaan uudistuksia voidaan tehdä vaihtelevalla laajuudella ja syvyydellä.

Lievä muutos muistuttaa kasvojen pesua; lehden ilmettä kirkastetaan hieman sieltä ja täältä ja myös sisältöön saatetaan tehdä pieniä korjauksia. Tällainen ”facelift” kohdistuu usein lehden etusivuun, mutta se voi liittyä myös esimerkiksi uutislähtöihin tai typografiaan. Laajempi lehti uudistus ottaa käsittelyyn kohteensa kokonaisuudessaan. Prosessi saattaa olla nopea, vain muutaman kuukauden pituinen, jos johto toivoo muutoksista pikaisia vaikutuksia lehden levikkiin. Nopeat uudistukset näkyvät ennen muuta ulkoasussa, koska ne voidaan toteuttaa pienemmällä joukolla ja nopeasti. Syvemmät muutokset esimerkiksi lehden sisällöissä ja ilmaisutavoissa eivät nopealla aikataululla ole mahdollisia. Kokonaisvaltaisessa lehti uudistuksessa puututaan ulkoasun lisäksi myös lehden sisältöön ja rakenteisiin ja se koskettaa laajasti myös henkilökuntaa. Myös toi-

mituksen organisaatio, tekniikka ja työprosessit saattavat olla kehityksen kohteina. Uudistukseen saattaa sisältyä myös sivuformaatin muutos. Kokonaisuudistus vaatii pidemmän suunnitteluvaiheen ja kehitystyötä koko organisaatiossa. (Mt., 50.)

Tavallaan ulkoasu-uudistukset pitävät lehden visuaalisuuden liikkeessä. Suomessa sanomalehtien ulkoasun voi Mervolan (1995) mukaan jakaa neljään suureen aikakauteen (perehdyn aikakausiin vielä tarkemmin luvussa 4). Näiden aikakausien vaihtuminen on noudattanut lainalaisuutta, jota Mervola kutsuu ulkoasukierteeksi. Kierre lähtee liikkeelle sanomalehden ulkoasusta, joka on syntynyt tietyn sisällön määrän ja sen aiheuttamien tarpeiden mukaisesti. Kun sisällön määrä alkaa lehdessä selvästi lisääntyä, se aiheuttaa ulkoasua kohtaan painetilan, joka täytyy purkaa uudistamalla ulkoasua. Sisällön määrän kasvu voi johtua lehden toimintaympäristön, esimerkiksi yhteiskunnallisen tai taloudellisen tilanteen tai teknisten edellytysten, muutoksista. (Mt., 353.) Ulkoasu-uudistuksia voi siten pitää yhtenä keskeisimpänä ja selkeimpänä sanomalehden visualisoinnin piirteenä, varsinkin kun muutosten määrä oli Suomessakin 2000-luvun ensimmäisen viiden vuoden aikana oli poikkeuksellisen suuri (Pulkkinen 2008, 51). Lehtien ulkoasu ei voi jämähtää asemiinsa, kun kilpailu lukijoista kiristyy verkon kanssa.

Tuoreimpien lehtiudistusten yhteydessä useissa suomalaisissa sanomalehdissä on siirrytty niin sanottuun ennakoivaan taittoon¹. Käytännössä se tarkoittaa lehden ulkoasun suunnittelua valmiiden taittomodulien avulla. Lehden sisällöllistä rakennetta pohtivat uutispäälliköt ja visualistit voivat rakentaa sivujen ulkoasun taittomodulien avulla jo suunnitteluvaiheessa, minkä jälkeen toimittajat kirjoittavat juttunsa ja valokuvaajat kuvaavat ennalta määrättyihin tiloihin. Ennakoivassa taitossa kirjoittaja parhaimmillaan näkee, miten hänen juttunsa rivittyy sivulle ja millainen kuvan muoto hänen juttuunsa on liitetty. Moduulit on tehty tiukkojen ulkoasusääntöjen mukaan, ja niissä käytetään vain muutamia tiettyjä modulikorkeuksia ja leveyksiä, jotta niiden sisällä olevien elementtien muotoa (tästä käytetään usein nimitystä geometria) voidaan vaihtaa ilman sen suurempaa vaivaa.

¹ Mm. Karjalainen 2006, Aamulehti 2007, Keskisuomalainen 2009.

Aamulehden vuoden 2007 lehtiudistuksesta pro gradu -tutkielmansa tehnyt Kimmo Koski (2008, 74) kirjoittaa, että ennakoiva taitto perustuu vankkaan ennakkosuunnitteluun ja ulkoasun sääntöihin. Hän huomauttaa, että jos joku työportaista pettää, ennakoivan taiton käytöstä tulee väistämättä hankalaa ja todella työlästä. Valmiit mallit on purettava ja sivu on rakennettava kokonaan uudestaan.

Ennakoivaa taittoa on lehdissä käytetty aikaisemminkin niin sanotun mittaan kirjoituksen periaatteella. Huovila (1996, 54) kirjoittaa melkein 15 vuotta vanhassa teoksessaan *Layout as a Message*, että staattisessa eli taittotilaan perustuvassa taitossa juttujen pituudet ja paikat, modulit, sivuilla on valmiiksi määriteltyjä. Tällöin toimittaja tietää jo kirjoittamista aloittaessaan, mille sivulle ja minkämittaisena hänen juttunsa lehteen tulee. Huovila mainitsee, että mittaan kirjoittamisen eduksi voidaan laskea myös se, että toimittaja voi näin rakentaa jutullensa alun ja lopun ilman pelkoa, että juttua tarvitsee lyhentää esimerkiksi lopusta. Nykyinen ennakoiva taitto poikkeaa mittaan kirjoittamisesta siinä, että se on mittaan kirjoittamisen periaatteen mukaisesti tehty toimitusteknologinen järjestelmä, joka nopeuttaa mainittujen juttumodulien käyttöä. Suomessa sitä ovat ensimmäisenä kehittäneet toimitusjärjestelmiä valmistava Anygraaf ja *Karjalainen*-lehti menneen vuosikymmenen puolivälissä.

3 Ulkoasutyö journalismin tuotannon tutkimuksen kohteena

Vesa Kallionpää (1990, 7–9) toteaa pro gradussaan, että taitto ja ulkoasukysymykset ovat suomalaisen tiedotustutkimuksen ”musta aukko”, josta ei ole juuri tarjolla tutkimustietoa². Myös Pekka Mervola (1995, 12–13) kirjoittaa väitöskirjassaan, että suomalaisessa viestinnän tutkimuksessa taittoa ja sanomalehden ulkoasua on käsitelty melko vähän. Kallionpään tutkielman valmistumisesta on kulunut 20 vuotta ja Mervolan väitöskirja on ehtinyt jo 15 vuoden ikään, eikä tilanne ole juuri muuttunut. Mervolan työ on vieläkin yksi merkittävimmistä suomalaisen sanomalehden ulkoasua käsittelevistä tutkimuksista. Toinen on parin vuoden takainen Hannu Pulkkisen (2008) väitöskirja *Uutisten arkkitehtuuri*, joka osaltaan paikkaa tätä tutkimuksellista aukkoa.

² “[H]istoriantutkija sanoisi, että valkea läikkä[.]” (Mervola 1995, 13)

Mervolan ja Pulkkinen väitöskirjojen lisäksi ulkoasusta ja taitosta on tehty lukuisia tutkielmia esimerkiksi Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella, mutta tutkimukset eivät ole juuri edenneet pro gradu -vaihetta pidemmälle. Ulkoasuun ja taittoon liittyviä tutkielmia ovat Tampereella tehneet muun muassa Pertti Tiihonen (1964), Esko Ojala (1970), Jari Niemelä (1989), Vesa Kallionpää (1990), Tommi Manninen (1999), Seppo Pönkänen (2001), Kimmo Koski (2008), Samuli Häkkilä (2008) ja Heidi Hölsömäki (2009).

Tiihonen (1964) selvitti tutkielmassaan³ eri taittotyylien miellyttävyyttä kyselylomakkeen avulla. Hän kysyi kahden vierekkäisen kerrostalon yli 14-vuotiailta asukkailta, kuinka miellyttävinä he pitivät Tiihosen itsensä tekemiä erilaisia taittomalleja. Tiihonen oletti, että lukija pitää sanomalehden taittoa sitä miellyttävämpänä, mitä enemmän se lähenee jonkin taittotyylin ihannemallia. (Niemelä 1989, 8–10.)

Tiihosen työn kaltaisilla sovellutuksilla ulkoasun vastaanottoa pyrkivät selvittämään myös Ojala (1970) ja Niemelä (1989). Sanomalehden ulkoasu-uudistusta on tutkielmassaan käsitellyt Pönkänen (2001), joka selvitti, miten lukijoista koostunut koeryhmä suhtautui sanomalehti *Kalevan* 1990-luvun puolivälissä tehtyyn ulkoasu-uudistukseen. Koski (2008) oli tiivistä osallisena *Aamulehden* vuonna 2006–2007 toteutetussa lehti-uudistuksessa, jonka syitä, suuntia ja seurauksia hän selvitti tutkielmassaan. Manninen (1999) perehtyi tutkielmassaan ulkoasutyöhön ja selvitti, millaista on taittotyö *Aamulehden* urheilutoimituksessa. Samansuuntaisesti Häkkilä (2008) selvitti, millainen on viikoittain ilmestyvän *Kauppalehti Presson* ihanteellinen taittoprosessi ja miten lähelle ideaalimallia päästiin käytännössä yhden tutkimusviikon aikana. Hölsömäki (2009) puolestaan perehtyi tutkielmassaan siihen, millaisin diskurssein *Aamulehden* sunnuntaiiteuudistusta tehneet journalistit puhuivat ulkoasusta.

Oman tutkielmani tavoitteena on selvittää, millaisena ulkoasutyö koetaan kolmessa erikokoisessa sanomalehdessä. Puhun nimenomaan ulkoasutyöstä, vaikka yleisesti sanomalehdissä tähän työhön viitataan ainoastaan sanalla taitto. Taitto voidaan kuitenkin käsitteenä ymmärtää usealla eri tavalla. Taittoa voidaan pitää taittoprosessin lopputu-

³ Tiihosen tutkielma on tosin kadonnut Tampereen yliopiston kirjaston tutkielma-arkistosta.

loksena: valmiina sivuna tai aukeamana. Se voi tarkoittaa myös sitä teknistä työvaihetta, jossa ulkoasu toteutetaan taitto-ohjelmassa. Taitolla saatetaan viitata myös laajempaan työprosessiin, jossa teknisen taittotyön lisäksi taittoon kuuluvat ulkoasun ideointi ja suunnittelu. Silloin on kuvaavampaa puhua ulkoasutyöstä, joka kattaa taittoprosessin eri osa-alueet. Ulkoasutyö ei kuitenkaan ole sanana vielä vakiinnuttanut asemaansa journalistien ammattisanastossa, vaikka useissa lehdissä työskenteleekin ulkoasupäälliköitä ja ulkoasutoimittajia.

Kun tutkija on kiinnostunut ruohonjuuritason kulttuurisista käytännöistä, joissa ihmiset tekevät mediasisältöjä, he luotaavat tuotantoa mikrotason näkökulmasta (Seppänen 2005, 217). Kysymysteni perusteella työni asettuu journalismin tuotannon tutkimuksen alueelle, erityisesti tuotannon mikrotason piiriin. Toinen tuotannon tutkimuksen taso on makrotaso, joissa huomio kiinnitetään esimerkiksi median omistusjärjestelyihin, tehtäviin yhteiskunnassa ja sen taloudelliseen merkitykseen liiketoimintana (mt.). Makrotason asioita työni kannalta ovat valitsemieni lehtien taustasidokset ja toimintaympäristön eri tekijät.

Jos sanomalehden taittoprosessia ei ole suomalaisessa mediatuotannon tutkimuksessa ole juuri ollenkaan tutkittu, niin samaa voi sanoa myös kuvajournalismin tuotantoa ja käytäntöjä koskevasta tutkimuksesta. Sitäkin on Suomessa tutkittu valitettavan vähän. Seppänen (2005, 230) kirjoittaa, että saatavilla ei ole esimerkiksi tutkimustietoa siitä, miten digitalisoituminen on muuttanut lehden visuaalista tuotantoketjua kuvaajista kuvankäsittelijöihin, graafikoihin ja toimitussihteereihin saakka.

Kuvajournalistista työprosessia ovat pyrkineet avaamaan muun muassa Kari Koljonen (Koljonen, Rajamäki & Seppänen 2004) ja Jenni Mäenpää (2006). Koljonen selvittää tutkimuksessaan *Satakunnan Kansan* kuvajournalistista tuotantoprosessia ja mallintaa prosessin kolmivaiheiseksi tuotantoketjiksi. Malli keskittyy pitkälti lehden valokuvajien työhön, ja taitto mainitaan kolmannen eli suunnittelu- ja viimeistelyjakson viimeisenä työvaiheena. Mallin mukaan taitto on kuvan ja tekstin yhdistämistä. Koljonen on myös tarkastellut osallistuvan havainnoinnin metodilla, millaisia keskustelukontakteja eri toimijoiden välille syntyy prosessin vaiheissa. Taittovaiheessa kuvituksesta keskus-

televat *Satakunnan Kansassa* lähinnä toimitussihteerit. Jenni Mäenpää (2006) selvittää pro gradu -työssään sanomalehti *Pohjalaisen* kuvajournalistisia käytäntöjä ja työprosessia. Hän sivuaa taittoa vain viitteellisesti ja keskittyy tutkimaan haastatteluaineistonsa pohjalta sitä, kuinka valta vaikuttaa tiedon tuottamiseen lehden käytännöissä ja miten kuvajournalistin subjektiivisuus rakentuu työprosessissa. Mäenpää on tutkinut myös digitaalisen kuvankäsittelyn rajoja suomalaisissa sanoma- ja aikakauslehdissä (2008).

Simon Cottlen (2003) mukaan ymmärtääksemme nykypäivän mediaa meidän täytyy tutkia mediaorganisaatioita ja -tuotantoa sekä globaalilla että paikallisella tasolla. Jos haluamme tietää, miksi mediarepresentaatiot ovat sellaisia kuin ovat, emme voi Cottlen mukaan luottaa pelkästään representaatioiden analyysihin. Hänen mukaansa on saatava myös empiiristä tietoa itse tuotantohetkestä (moment of production). Työni aineistoa kerätessä en ole ollut seuraamassa valitsemieni lehtien taittoprosessia, joten empiirinen tietoni ei perustu havainnointiin. Cottle kuitenkin toteaa, että mediatuotannon tutkimus pyrkii selittämään niitä tuotantohetkeen liittyviä vaikutteita ja rajoituksia, jotka voivat olla niin materiaalisia ja diskursiivisia, tiedostettuja ja tiedostamattomia kuin rakenteellisesti määräytyviä ja kulttuurisesti medioituneita. (Cottle 2003, 3–5.) Yksi tapa tutkia tuotantohetkeä on selvittää, miten itse tuottajat merkityksellistävät sitä. Siten sanomalehden taittoprosessia voi tutkia myös haastatteleamalla taitto- ja ulkoasutyötä tekeviä journalisteja.

4 Muoto ulkoasun yläkäsitteenä

Kun puhutaan hyvästä ulkoasusta, tarkoitetaan tavoiteltavan arvoista ideaalia. On vain vielä kysyttävä, millaista hyvää oikein tavoitellaan. Ulkoasu ja sen tavoitteet kun voivat poiketa suuresti erilaisten sanomalehtien kesken. Sanomalehden ulkoasun eri elementtien välisiä suhteita voidaan toki arvioida puhtaasti muotokielen perusteella ja esteettisin perustein, mutta journalismin tutkimuksen saralla se ei tunnu riittävältä. Sanomalehtien välillä on selkeitä eroja ja ne jakautuvat moniin eri kategorioihin.

Suomalainen sanomalehtikenttä jakautuu muun muassa paikallislehtiin, maakunnan ykköslehtiin, muutamaan valtakunnalliseen lehteen ja iltapäivälehteen sekä ilmaisina

jaettaviin uutislehtiin. Myös lehtien ilmestymistiheys asettaa ne omiin lokeroihinsa. Suomessa sanomalehdet jaetaan päivälehtiin, jotka ilmestyvät 4–7 kertaa viikossa, ja sitä harvemmin ilmestyviin sanomalehtiin. Lisäksi sanomalehdet jaetaan myös levikinsä mukaan suuriin, keskisuuriin ja pieniin lehtiin⁴. Sanomalehtiä on myös jaettu karkeasti laadukkaisiin ja viihteellisiin lehtiin niiden journalististen sisällönpainotusten mukaan.

Yksittäisen lehden tavoitteet ovat kietoutuneet muun muassa sen ilmestymispaikkaan ja levikkialueeseen, taloudellisiin edellytyksiin ja journalistisiin ihanteisiin. Lehden itselleen asettamat tavoitteet taas vaikuttavat vahvasti siihen, millainen ulkoasu lehdelle halutaan. Ulkoasun ja lehden tavoitteiden yhdistämisen yhteydessä voidaan puhua sanomalehden muodosta.

4.1 Muoto määrää ulkoasun

Muotoa voidaan pitää sanomalehden ulkoasun teoreettisena yläkäsitteenä. Amerikkalaisten lehtimuotojen historiallista kehitystä tutkineet Kevin Barnhurst ja John Nerone (2001) kirjoittavat, että muoto sisältää sen ajatuksen, millaiseksi viestintäväline (medium) itsensä kuvittelee ja miten se toimii. Muoto on siis sanomalehden ideaali itsestään.

Sanomalehden kohdalla sen fyysinen järjestys, rakenne ja formaatti toistavat tätä ideaalia itsestään. Ideaali ei tarkoita pelkästään sanomalehden materiaalisen työn kuvausta vaan ideaali kuvaa sanomalehden oletettua suhdetta maailmaan ja yleisöönsä, mikä ei täysin vastaa sen todellista, olemassa olevaa suhdetta näihin kahteen. (Barnhurst & Nerone 2001, 3.)

Barnhurstin ja Neronen (2001, 3) mukaan muoto pitää sisällään myös sanomalehden näkyvissä olevan pysyvän rakenteen, eli ne asiat, jotka tekevät samasta sanomalehdestä päivittäin tunnistettavan, vaikka sen sisältö muuttuu. Muoto käsittää layoutin, designin ja typografian sekä kuvituksen eri muodot, reportaasin genret ja osastomallit. Muoto on kaikkea sitä, miten sanomalehti esittää uutisensa. Laajassa merkityksessään muodon

⁴ Jako perustuu Sanomalehtien Liiton toimitustilaston käyttämään ”levikki kertaa vuosisivumäärä” - tunnuslukuun.

piiriin voidaan siis laskea myös lehtien verkkosivut ja liitteet.

Muoto-sanaa käytetään toisinaan ulkoasun synonyymina, mutta se voi aiheuttaa ongelmia, sillä muoto sanana sisältää monia merkityksiä. Sanomalehden muoto voi tarkoittaa esimerkiksi formaattia ja uutisen muoto sen kirjoitustapaa (Pulkinen 2008, 26). Barnhurstin ja Neronen käsitys muodosta ulottuu sanomalehden fyysisen ilmeen ulkopuolelle, joka tekee siitä käyttökelpoisen kattokäsitteen. Muoto asettaa reunaehdon sille, millainen sanomalehden ulkoasun tulisi olla.

Kun tutkitaan sanomalehden muotoa, tarkastellaan lehden ilmeen lisäksi sanomalehden kulttuurista toimintaympäristöä ja lehden toiminnan edellytyksiä tässä ympäristössä. Kulttuuriseen toimintaympäristöön vaikuttavat muun muassa lehden taustatiedot. Lehistöhistorioitsija Päiviö Tommila (2001, 52) sanoo, että sanomalehti on aina sidoksissa taustansa. Hän kirjoittaa, että myös niin kutsutulla sitoutumattomalla lehdellä on omistajansa ja näillä intressinsä. Lehdelle asetettu tehtävä ja ohjelma ovat suoraan johdettavissa sen taustatiedoista. Mitä kiinteämpi nämä sidokset ovat, sitä vähemmän liikkumavaraa toimitukselle jää.

Yhä useammin sidoksista tiukimmat liittyvät talouteen. Herkman (2005, 14) sanoo, että omistuksen keskittyminen ja omistusjärjestelyt vaikuttavat mediasisältöihin. Suomalaisilla mediamarkkinoilla suurin osa päivälehdistä voidaan jakaa muutamaa nippuun, esimerkiksi Sanoma Newsin lehtiin, Alma Median lehtiin ja Väli-Suomen Median lehtiin. Lehdet ovat Alma Median ja Sanoma Newsin tapauksessa emoyhtiöille erillisiä liiketoimintayksiköitä, joita johdetaan yhä keskittyneemmin yhdestä pisteestä. Väli-Suomen sanomalehtien tapauksessa kyse on viiden suomalaisen sanomalehden yhteistyöverkostosta, jossa lehdet eivät kuulu samaan konserniin vaan omistavat osuudet Väli-Suomen Media Oy:stä⁵.

Omistusjärjestelyjen vaikutukset ovat näkyneet 2000-luvulla myös lehtien ulkoasussa. Mediakonsernit ja lehtien yhteistyöverkostot ovat Suomessa pyrkineet yhtenäistämään

⁵ Väli-Suomen sanomalehdistä Keskisuomalainen ja Savon Sanomat kuuluvat Keskisuomalainen Oyj -mediakonserniin. Muut yhteistyöhön osallistuvat lehdet ovat Ilkka, Karjalainen ja Pohjalainen. http://fi.wikipedia.org/wiki/V%C3%A4li-Suomen_sanomalehdet (Katsottu 12.2.2010)

lehtiensä ulkoasua. Väli-Suomen Medioiden lehdet, kuten *Keskisuomalainen*, *Savon Sanomat* ja *Karjalainen*, käyttävät samanlaista ulkoasupohjaa pienin vivahde-eroin. Myös monet Alma Median maakuntalehdistä⁶ käyttävät samaa designia. Tämä on taloudellisesti seurantatallolle, jossa julkaistaan yksittäisiä juttupaketteja useissa eri talon lehdissä. Kun lehtien design on keskenään yhtenevä, yksittäisen jutun ulkoasu täytyy tuottaa vain kerran, jonka jälkeen se on sovittavissa muihinkin lehtiin. Juttu, jonka *Aamulehden* toimittaja on kirjoittanut ja taittaja on sijoittanut sivulle, saattaa löytyä samanaikaisena kokonaisuutena *Satakunnan Kansassa*, *Kainuun Sanomissa*, *Lapin Kansassa* ja *Pohjolan Sanomissa*. Lehtien ulkoasujen yhtenäistäminen köyhdyttää lehtien yksilöllisyyttä. Usein ulkoasumalleihin tehdään kuitenkin pieniä tyyllillisiä eroja, joiden avulla ne sovitetään kunkin lehden tarpeisiin.

Lehden kulttuurinen toimintaympäristö voidaan ymmärtää myös seuraavan, melko konkreettisen esimerkin avulla. Australialaisen James De Vriesin toteuttama uudistus kiinalaisessa *South Morning China* -lehdessä on rautalankamalli sanomalehden toimintaympäristön ja ulkoasun kiinteästä yhteydestä ja problematiikasta. Länsimaalaisena suunnittelijana hänen täytyi huomioda kiinalaisen lehtikulttuurin eroava käsitys länsimaaisesta sanomalehtidesignista. Kiinalainen kirjoitusjärjestelmä poikkeaa vasemmalta oikealle etenevästä lukusuunnasta ja kiinalainen sanomalehtitaitto suosii sekavampaa lohkosijoittelua kuin eurooppalainen ja amerikkalainen taittotapa. De Vries (2008) itse kirjoittaa, että sanomalehden ulkoasun suunnittelijan tulisi olla kulttuurin tulkitsija ja hänen täytyy ymmärtää yleisöä, jolle uudistusta tehdään. Tämä voi olla vaikeaa varsinkin silloin, kun sanomalehden kohdeyleisö ei ole samasta kulttuuripiiristä kuin suunnittelija itse.

Sanomalehden muotoa muovaavat useat taustatekijät. On mielenkiintoista kysyä, missä muodon rajat kulkevat. Millaisten reunaehtojen kanssa lehdentekijät oikein toimivat?

Esimerkkinä muodon rajapinnasta toimikoon *Helsingin Sanomien* etusivu, joka on päi-

⁶ Alma Media -konsernin sanomalehtiin kuuluvat valtakunnalliset lehdet Kauppalehti ja Iltalehti sekä maakuntalehdet Aamulehti, Satakunnan Kansa, Lapin Kansa, Kainuun Sanomat ja Pohjolan Sanomat. Lisäksi konserniin kuuluu 27 paikallis- ja kaupunkilehteä.
http://fi.wikipedia.org/wiki/Alma_Media (Katsottu 12.2.2010)

vittain pyhitetty mainoksille. Tietävästi se on suomalaisten sanomalehtien ilmoitustiloista näkyvin – siten myös kallein. Etusivun myyminen mainostilaksi on lehdelle taloudellisesti erittäin kannattavaa, ja *Helsingin Sanomia* pidetäänkin laadukkaan journalisminsa ohella arvostettuna ilmoitusvälineenä. Yleensä sanomalehdissä pidetään ihanteellisena, että etusivulla olisi pelkästään journalistista sisältöä. Taloudellisesti tämä ei välttämättä kuitenkaan ole mahdollista. Pulkkinen (2008, 135) kirjoittaa, että etusivulla on lehden korkein huomioarvo, jonka vuoksi se on halutuin ja arvokkain ilmoitustila. Suomalaisissa päivälehdissä on ollut 1800-luvulta alkaen tapana sijoittaa mainokset etusivulle. *Helsingin Sanomissa* mainosetusivulla on pitkä perinne, ja se on asetettu mainostilaksi taloudellisten ja journalististen intressien kompromissina. *Helsingin Sanomien* toimituksen toiveena on kuitenkin pitkään ollut etusivun saaminen itselleen. Journalistinen etusivu oli tavoitteena vuoden 2000 ulkoasu-uudistuksen suunnitelmisssa, joissa uudistusryhmä esitti sivua kolme ilmoitussivuksi. Uudistuksen loppuvaiheessa kävi ilmi, ettei ilmoituksettomaan etusivuun ollut mahdollisuuksia. (Mt.)

2000-luvulla *Helsingin Sanomissa* etusivun sovittua muotoa on kuitenkin rikottu kaksi kertaa. Keskiviikkona 12.9.2001 etusivun mainokset raivattiin New Yorkin terroriiskun uutisoinnin tieltä ja seitsemän vuotta myöhemmin keskiviikkona 24.9.2008 etusivulla nähtiin uutinen Kauhajoella edellispäivänä tapahtuneesta kouluammuskelusta. Molemmilla kerroilla järkyttävä tapahtuma nousi niin suureksi uutiseksi, että lehden etusivun tehtävä tiedonvälittäjänä selätti tehtävän mainospaikkana. Silloin lehden sovittua muotoa tietoisesti rikottiin. Lehdessä päätettiin, että toimituksen toive journalistisesta etusivusta on riittävän perusteltu uutistapauksissa, joiden huomioarvo on valtakunnallisesti tai jopa maailmanlaajuisesti valtava.

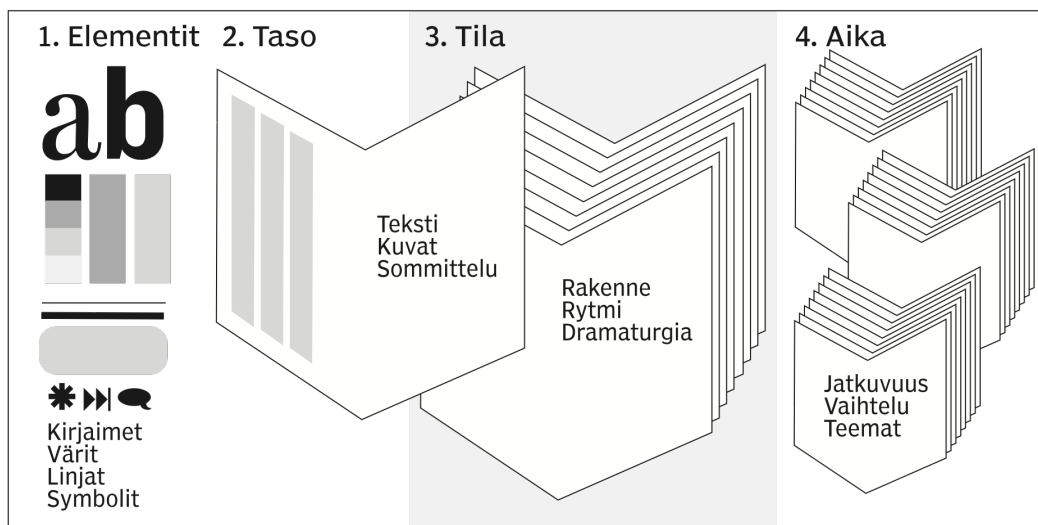
4.2 Ulkoasu muodostuu rakenteista

Muoto siis määrittää ulkoasua. Mitä ulkoasu sitten on? Sanomalehden ulkoasun rakenteita väitöskirjassaan tutkinut Hannu Pulkkinen (2008, 25) kirjoittaa, että sana ulkoasu vie ajatukset ulkonäköön ja siihen visuaaliseen ja esteettiseen vaikutelmaan, minkä esineiden pinnasta saamme. Hänen mukaansa ulkoasu on kuitenkin muutakin kuin ulko-

näköä ja visuaalisia vaikutelmia⁷. Pulkkinen (2008, 25) mukaan ulkoasun yhteydessä voi puhua esityksestä tai esitystavasta. Lehden sivuille taitetut juttukokonaisuudet ovat poikkeuksetta rakennettuja, tietylle yleisölle suunnattuja ja jopa draaman lakeja noudattavia esityksiä ja tulkintoja todellisuudesta. Monesti nämä esitykset ovat itse asiassa esitysten esityksiä, sillä tilaisuudet ja tapahtumat, joista lehti raportoi, ovat usein rakennettu pelkästään tiedotusvälineitä varten (mt. 2008, 25). Semioottisessa tutkimuksessa mediaesityksiä kutsutaan representaatioiksi, jotka rakentavat käsityksiämme todellisuudesta (Seppänen 2005, 77–86). Lehden sivuilla olevat esitykset ovat kuitenkin yksittäisiä juttu- tai sivukokonaisuuksia. Ulkoasu on pikemminkin sanomalehden kokonaisvaikutelma, joka muodostuu rakenteista.

Pulkkinen (2008, 31–32) viittaa graafisen suunnittelijan Saku Heinäsen (2005) malliin (ks. Kaavio 2) lehden rakenteista neljän ulottuvuuden muodostamana jatkumona. Heinänen on käyttänyt malliaan aikakauslehtiin ja Pulkkinen soveltaa sitä sanomalehteen. Mallin ulottuvuudet voidaan käsittää sekä konkreettisina että metaforina.

Kaavio 2 *Ulkoasun ulottuvuusrakenteet (Pulkkinen 2008)*

Mallin ensimmäiseen ulottuvuuteen kuuluvat taiton peruselementit, kuten symbolit, kirjaimet, värit ja linjat, joista kaikki ulkoasut rakentuvat. Toinen ulottuvuus on taso,

⁷ Pulkkinen kirjoittaa, että koko hänen väitöstutkimuksensa voi sanoa olevan ulkoasu-käsitteen selvittämistä ja määrittelyä.

jossa käytetään tekstiä ja kuvia sekä niiden välistä sommittelua. Taso on siis lehden yksittäinen sivu tai aukeama. Kolmas ulottuvuus muodostuu peräkkäisistä aukeamista, jotka voivat muodostaa jonkun lehden osastoista tai koko lehden. Tässä ulottuvuudessa merkittäviä ovat peräkkäisten aukeamien rakenne, rytmi ja dramaturgia. Lehden peräkkäin ilmestyvät numerot muodostavat neljännen ulottuvuuden eli aikaulottuvuuden. Vasta ajan kuluessa (esimerkiksi viikko tai vuosikerta) hahmottuu lehden olemus, historia ja rooli ympäristössään. Lehti ei ole vain fyysinen objekti, vaan ajallinen tapahtumasarja. Aikaulottuvuudessa tulevat esiin myös sisällön ja ulkoasun vaihtelu ja esimerkiksi viikonpäiviin tai vuodenkiertoon liittyvät teemat. (Heinänen 2005, 16–28, sit. Pulkkinen 2008, 31–32).

Pulkkinen esittää sanomalehden rakenneosien jakautuvan Heinäsen ulottuvuusrakenteen lisäksi lehden kokonaisrakenteeseen, sivun rakenteeseen, jutun rakenteeseen ja typografian sekä metatekstin rakenteeseen. Koko lehden rakenne käsittää lehden fyysisen rakenteen ja sisältörakenteen. Sivun rakenne taas muodostuu sivun grideistä, eli ruudukkopohjasta, sekä sivumalleista ja yksittäisen jutun rakenne koostuu jutun taittomalleista, tekstistä ja oheisteksteistä, kuten esimerkiksi otsikoista, ingresseistä, kainalojutuista, sitaateista ja nostoista. Yksittäiseen juttuun kuuluvat myös tietografiikat ja kuvat. Typografian rakenne muodostuu kirjainmerkeistä, linjoista sekä väreistä ja metateksti käsittää merkintäkielekset, kuten tagit ja tiedostoformaatit. (Mt., 238.)

Sanomalehden rakennetta voi myös verrata arkkitehtuuriin. Pulkkinen mukaan sanomalehden ulkoasu ei ole sattumaa, vaan suunnittelun tulos (mt., 27). Hänen mielestään designiltaan arvostetuille lehdille on ominaista eräänlainen arkkitehtoninen vaikutelma, mikä ilmenee siinä, miten lehti on ratkaissut tilojen käytön niin koko lehdessä kuin yksittäisillä sivuilla. Arkkitehtuurin vertaaminen sanomalehden ulkoasuun on mielekästä myös siksi, että arkkitehtuuria arvotetaan ensin funktionaalisuutensa ja sitten vasta esteettisyytensä mukaan. Filosofi Roger Scruton (1979, 5) toteaaakin, että on mahdollista suunnitella rakennuksia sillä ajatuksella, ettei niitä ole tarkoitettu katsottavaksi. Joitakin sanomalehtiä lukiessa tekee mieli nyökytellä Scrutonin ajatukselle; ”rumalta” näyttävät lehdet eivät kutsu lukemaan, ja ne jätetään helposti huomiotta. Mutta toisin kuin rumat mutta funktionaaliset talot, ”rumat” sanomalehdet kärsivät

usein funktionaalisuuden puutteesta. Jos sanomalehteä ei lueta sen epäonnistuneen ulkoasun vuoksi, sanomalehti ei saavuta tavoitteitaan. Epäonnistunut ulkoasu vaikuttaa siten myös lehden uskottavuuteen. Jos lehti näyttää amatöörimäiseltä, odotukset sen sisällöstä ovat usein ensivaikutelman mukaiset.

4.3 Ulkoasun ja ulkoasutyön historiaa

Vaikka suomalaisissa sanomalehdissä tehtiin 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana runsaasti ulkoasu-uudistuksia (Pulkkinen 2008, 51–55), sanomalehdet eivät ole siirtyneet aivan uuteen ulkoasun aikakauteen. Sanomalehdet taitetaan edelleen lohkoissa, mikä on ollut jo 1970-luvulta lähtien tyypillisin tapa taittaa sanomalehteä. Ennen lohkotaittoa suomalaisen sanomalehden ulkoasun historiassa on ollut useita eri vaiheita, joita Pekka Mervola (1995) kattavassa väitöskirjassaan erittelee. Myös ulkoasusta vastaavien toimittajien ja taittajien työnkuva on eri vaiheiden aikana muuttunut muun muassa teknisten uudistusten ja journalististen suunnanmuutosten seurauksena.

4.3.1 Kirjatypografian aika ja kirjapainotaitto

Mervola jakaa suomalaisen sanomalehden ulkoasun historian neljään eri aikakauteen. Ensimmäinen aikakautta hän kutsuu kirjatypografian ajaksi (ensimmäisestä sanomalehdestä 1850-luvulle), jolloin sanomalehdet muistuttivat pitkälti kirjoja. Eniten sanomalehtien ulkoasuun vaikuttivat paino-olosuhteet. Lehtien ulkoasu oli täysin kirjapainon vastuulla. Painossa lehdet ladottiin ja taitettiin samalla tavalla kuin kirjat. Siksi sanomalehtiä voi kutsua 1850-luvulle saakka ulkoasultaan sanomakirjoiksi. (Mt., 93.)

Sanomalehtien toimittajina työskentelivät useimmiten yliopistojen ja koulujen opettajat sekä kirjailijat. He tekivät sanomalehtiä päätoimiensa sivussa ja saivat lehtityöstä lisätienestiä. Mervola kirjoittaa, että juuri sivutoimisuus ja sen lisäksi toimittajien kirjailijatausta vaikuttivat myös lehden ulkoasuun. Kirjoihin tottuneet toimittajat pitivät kirjan ulkoasua luonnollisena myös lehdelle. Sivutoimisina heillä ei ollut suuremmin aikaa eikä mahdollisuuksia miettiä lehden ulkoasua, saati kehittää sitä. Ulkoasun sanomakirjoille loivat kirjapainotyöntekijät ja latojat, joita arvostettiin suuresti. He painoivat toimittajien juttulistan mukaiset jutut usein vakiintuneessa järjestyksessä sivuille. (Mt., 79–85.)

4.3.2 Korsetin aika ja toimitussihteeri

Toinen vaihe alkoi 1850-luvulta ja kesti 1910-luvulle, ja sitä Mervola kutsuu korsetin ajaksi. Silloin sanomalehtien ulkoasua hallitsivat korsetin kaltaiset palstarajat. Sisällön määrän kasvu ja kohentunut taloustilanne 1800-luvun lopussa sai lehdet muuttamaan formaattiaan pienestä sanomakirjasta suureen lakanalehteen. Ulkoasuvastuu siirtyi kirjapainoista lehtien latomosaleihin, joissa suuret ja pienet uutiset sullottiin aina ja säännöllisesti korsettiin, yhdelle palstalle palstalinjojen väliin. Tätä taittotyyliä kutsuttiin juoksutaitoksi, sillä jutut juoksutettiin palstalinjojen väliin toimituksen taittolistan mukaisessa järjestyksessä. Joskus vähän leveämpää ladontaa vaatinut taulukko taitettiin pystyyn palstalle, jotta palstalinjaa ei olisi tarvinnut murtaa. Korsetti murrettiin ainoastaan todella poikkeuksellisissa tilanteissa, kuten keisarillisten kuolinuutisten yhteydessä. (Mt., 95–186.)

Korsetin aikakautena lehtiin tulivat toimitussihteerit, joiden tehtävänä oli johtaa päivittäistä työskentelyä. Ulkoasun luomisessa toimitussihteerin – ja koko toimituksen – osuus jäi pelkän rutiininomaisen taittolistan laatimiseen. Taittolistaan merkittiin juttujen taittojärjestys, ja iltaisin toimitussihteeri toimitti listan latomoon, jossa kirjapainoväkeen kuulunut taittaja sijoitteli jutut sivuille. Kirjapainotyöntekijöiden ammattitaitoa arvostettiin ja toimitukset antoivat heille täyden vastuun ulkoasusta. Vasta korsetin löystyessä ja monipalstaisten otsikoiden lisääntyessä toimitussihteerin ja ulkoasun suhde alkoi tiivistyä, ja toimitussihteerit alkoivat päättää myös tekstityypeistä ja piste-koosta. (Mt.)

4.3.3 Paraatisivut ja toimitussihteeri etusivun kokoajana

Kolmas aikakausi suomalaisen sanomalehden ulkoasun historiassa on paraatisivujen aika, joka kesti 1910- ja 1920-lukujen vaihteesta 1950-luvun loppuun. Sanomalehteen tuli paraatisivu, eli pääuutissivu, joille toimitus kokosi päivän pääuutiset ja helpotti näin lukijan työtä löytää tärkeimmät uutiset. Merkittävät uutiset oli aikaisempaa helpompi erottaa pienestä uutissälästä. Samaa sisällön jäsentelyn tarvetta palvelivat 1920-luvulla yleistyneet vinjetit, joilla eri aihepiireistä kertovat jutut jaettiin omiksi pikku-osastoikseen. Paraatisivujen ajalle oli luonteenomaista lehden ulkoasun jakautuminen kahteen selvästi erilaiseen osaan. Paraatisivu oli taitettu näyttävin kuvin ja monipals-

taisin otsikoin. Sisäsivut sen sijaan muistuttivat pitkälti korsetin ajan sivuja: monipalstaiset otsikot olivat lehden sisällä harvinaisia ja jutut juoksutettiin palstalinjojen väliin. Toimitussihteerin keskeiseksi tehtäväksi alkoi muodostua työn johtamisen sijaan etusivun järjestäminen. Hänen tehtäviin kuului juttujen valmistelu latomiskuntoon, eli juttujen otsikointi ja usein myös kirjainlajin ja -koon valinta. Samalla toimitusten koko kasvoi, ja lehtiin tuli toisia ja kolmansia toimitussihteereitä. (Mt., 189–271.)

4.3.4 Lohkojen aika ja hajautettu taittovastuu

Neljäs vaihe, lohkojen aika, alkoi muutosvaiheesta 1960-luvulla, ja on jatkunut tähän päivään saakka. Vielä 1950-luvun lopulla suomalaisten sanomalehtien ulkoasu oli pitkälti samanlainen kuin se oli ollut 1930-luvun alussa, mutta 1960-luvun puolivälissä ero oli jo selvä. Otsikot olivat entistä leveämpiä ja kuvat yleisempiä. (Mervola 1995, 273.)

Myös amerikkalaiset ja englantilaiset sanomalehdet elivät 1960-luvulla muutoksen aikaa (Mervola 1995, 279; Hutt 1973, 157), jonka jälkeen lohkotaitosta tuli ensisijainen sanomalehtitaiton tapa. Siirtyminen lohkotaittoon 1970-luvulla oli murros, jonka veroista muutosta sanomalehden perusmuodossa ei ole sen jälkeen tapahtunut (Pulkkinen 2008, 143).

Lohkojen aikakauden alkuvaiheessa toimitusten toimittajamäärät alkoivat kasvaa voimakkaasti. Toimitusorganisaatio muuttui siten, että lehtiin tuli uusi päällikköporras hoitamaan työnjohdollista tehtävää, ja toimitussihteerin tehtäväksi jäi entistä enemmän lehden kokoaminen. Pikkuhiljaa vastuu lehden ulkoasusta alkoi hajautua useille eri toimittajille. Lehtien eri osastot, kuten kulttuuri- ja urheilutoimitukset, alkoivat itse ottaa taittovastuuta osastostaan. Tämä osaltaan johtui myös siitä, että toimitussihteerien työtaakka paisui paisumistaan ja he alkoivat siirtää taittovastuuta suoraan osastoille. (Mervola 1995, 290–294.)

Koska lohkotaitto on vieläkin keskeisin tapa taittaa lehteä, erittelen sen piirteitä tarkemmin. Lohkojen käyttökelpoisuus perustuu siihen, että ne antavat mahdollisuuden tehdä sivuille kontrasteja, hierarkiaa ja reittejä, joiden avulla lukijat voivat nopeasti hahmottaa lehden materiaalin ja liikkua aiheesta toiseen (Pulkkinen 2008, 143).

Lohkotaitossa kuhunkin juttuun tai juttukokonaisuuteen sisältyvät otsikot, teksti ja kuvitus pakataan suorakaiteiksi. Näin jokainen sivu rakentuu laatikoista, jotka on pyritty tekemään sivun mittasuhteiden pohjalta, jolloin tulos on tasapainoinen ja miellyttävä. Suorakaiteiden muotoisten moduulien rajoja voidaan harkitusti rikkoa, jotta sivulle ei tulisi liian monotonista vaikutelmaa. (Huovila, Pulkkinen & Taipale 1998, 41.)

Lohkotaitolle on ominaista epäsymmetrisyys, sillä symmetria on sanomalehdessä tylsää ja ennalta arvattavaa. Sivuille täytyy saada tasapainoa, jota ei tavoiteta symmetrialla. Tasapainoon päästään sijoittamalla erikokoiset lohkot sivulle niin, että niiden välille syntyy kontrasteja ja rinnastuksia. Esimerkiksi vaaka- ja pystysuorien lohkojen yhteiskäyttö luo kontrastia sivulle. (Hutt 1967, 6; Moen 1984, 44; Huovila ym. 1998, 41.)

Epäsymmetristä lohkotaittoa voidaan kutsua myös dynaamiseksi taittotavaksi. Dynaamisessa taitossa sivun rakenteita ja painotuksia muunnellaan sisällön ja uutisarvon mukaan. Dynaamisessa taitossa on tärkeää, että sivulla on selkeä pääelementti, joka vie suurimman tilan sivulta ja toimii huomion herättäjänä, ja kakkoselementti, joka usein sijoitellaan kulmittain mittasuhteessa pääelementtiin. Pää- ja kakkoselementin sijoittelu riippuu vahvasti muista sivun pienemmistä elementeistä. (Hutt 1967, 140–141; Moen 1984, 44; Loiri & Juholin 1998, 74; Huovila ym. 1998, 41.)

Dynaaminen taittotapa ei kuitenkaan ole enää suomalaisissa sanomalehdissä kovin yleistä. Monissa lehdissä on siirrytty uudistusten yhteydessä staattiseen, ennakoivaan taittoon, jossa juttutilat ja juttujen väliset suhteet ovat ennalta määrätyt. Staattinen taittotapa tasalaatuistaa ulkoasua ja helpottaa lehden päivittäistä suunnittelua (Huovila 1996, 54). Toisaalta se rajoittaa kirjoittavien toimittajien määräysvaltaa omien juttujensa pituuksiin ja taittajan vapautta luoda itse taitettavan sivun dynamiikka.

5 Aineisto ja metodinen lähestymistapa

5.1 Teemahaastattelu aineiston keruumenetelmänä

Työni aineisto on kerätty teemahaastatteluilla, joissa haastattelun aihepiirit olivat kaikille haastatelluille samat, mutta kysymysten muotoilu ja järjestys vaihtelivat. Haastat-

telua kutsutaan myös puolistrukturoiduksi haastatteluksi, joka liikkuu jossain lomakehaastattelun ja avoimen haastattelun välimaastossa. Hirsjärvi ja Hurme (2001, 47–48) käyttävät kuitenkin menetelmästä mieluiten nimitystä teemahaastattelu, sillä haastattelu kohdennetaan tiettyihin teemoihin, joista keskustellaan. Tutkijat (mt.) sanovat, että oleellisinta teemahaastattelussa on se, että se etenee yksityiskohtaisten kysymysten sijaan tiettyjen keskeisten teemojen varassa. Tämä vapauttaa pääosin haastattelun tutkijan näkökulmasta ja tuo tutkittavien äänen kuuluviin. Teemahaastattelu ottaa huomioon sen, että ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioille antamansa merkitykset ovat keskeisiä, samoin kuin se, että merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa (mt.).

Tutkielmani haastattelurungossa kokosin (ks. Liite 1) kysymyksiä kolmen teeman alle: 1) taiton työprosessia koskevat kysymykset, 2) haastateltavan omaa työtä ja roolia koskevat kysymykset ja 3) visualisoitumista ja sanomalehden ulkoasua yleisemmin käsittelevät kysymykset. Osa haastatteluista eteni melko selkeästi teemarungon mukaisessa järjestyksessä, mutta osassa liikuttiin vilkkaammin teemojen välillä suuntaan jos toiseen.

5.2 Aineiston kuvaus

Valitsin aineistooni kolme erikokoista suomalaista sanomalehteä (ks. Taulukko 1). Lehtien kokoluokat vastaavat karkeaa jaottelua valtakunnalliseen suurlehteen (*Helsingin Sanomat*), maakunnan ykköslehteen (*Keskisuomalainen*) ja paikallislehteen (*Valkeakosken Sanomat*). Suomessa sanomalehdet voidaan jakaa myös levikkinsä mukaan suuriin, keskisuuriin ja pieniin lehtiin. Jako perustuu Sanomalehtien Liiton toimitustilaston käyttämään levikki kertaa vuosisivumäärä -tunnuslukuun. *Helsingin Sanomat* on 412 421 kappaleen keskilevikillään selkeästi Suomen suurin sanomalehti⁸. Vuonna 2008 *Keskisuomalainen* oli 73 559 kappaleen keskilevikillään Suomen yhdeksänneksi suurin sanomalehti ja se lasketaan *Helsingin Sanomien* ohella suurten lehtien joukkoon. *Valkeakosken Sanomat* on aineistoni pienin lehti. Vuonna 2008 sen keskilevikki oli 7 862, ja lehti kuuluu pienten sanomalehtien ryhmään.

⁸ Sanomalehtien Liiton jäsenlehtien tarkastetut levikit 2008, <http://www.sanomalehdet.fi/index.phtml?s=115> (Katsottu 20.1.2010)

Taulukko 1 Lehdet

Lehti	Valkeakosken Sanomat	Keskisuomalainen	Helsingin Sanomat
Ilmestymistiheys	5-päiväinen	7-päiväinen	7-päiväinen
Keskilevikki 2008	7 862	73 559	412 421
Viimeisin lehtiudistus	joulukuu 2009	helmikuu 2009	marraskuu 2009

Vaikka *Helsingin Sanomat* ja *Keskisuomalainen* ovat molemmat suuria sanomalehtiä, niiden keskinäinen kokoero on huomattava. Lehtien keskilevikin välinen erotus on yli 300 000 kappaletta.

Yksi syy siihen, että valitsin aineistooni kolme erikokoista lehteä oli aavistus siitä, että ulkoasutyö vaihtelee erikokoisten lehtien välillä. Yleisesti ottaen käsitys ulkoasun tehtävistä on sanomalehtijournalistien keskuudessa toimituksen koosta riippumatta melko pysyvä ja jaettu, sillä ulkoasun suunnittelu ja valmistus nojaavat vahvasti ammatilliseen traditioon sekä journalistisiin periaatteisiin ja päämääriin (Pulkinen 2008, 32). Myös sanomalehtitaiton keskeinen elementti, typografia, muuttuu varsin hitaasti (Brusila 2001, 88). Tutkielmani kolmannessa luvussa lehden kirjoitin, että lehden toimintaympäristö vaikuttaa keskeisesti lehden ulospanoon. Jokaisen lehden yksilölliset tavoitteet ja toiminnan edellytykset poikkeavat toisistaan, ja toimintaympäristö luo reunaehdoja sille, millainen lehden rakenteen ja ulkoasun tulisi olla. Vaikka ulkoasukäsitys journalistien piirissä olisikin universaalisti jaettu, ajattelin, että ulkoasutyön piirteet voisivat silti poiketa toisistaan erikokoisten lehtien välillä. Pohdin etukäteen myös sitä, että haastateltavien roolituksissa on selkeitä eroja erikokoisissa toimituksissa.

Erityisen mielenkiintoista oli se, että *Keskisuomalainen* ja *Helsingin Sanomat* olivat molemmat juuri uudistaneet ulkoasuaan ja *Valkeakosken Sanomissa* uudistusprosessi oli haastattelujen aikaan parhaillaan käynnissä. En ollut tietoisesti valinnut lehtiä tämän perusteella. Uudistusten ajankohtaisuus toi sattuman tuoman mielenkiintoisen lisän haastatteluteemojen läpikäymiseen.

Haastateltaviksi valitsin yhteensä seitsemän sanomalehden ulkoasun parissa työskentelevää journalismin ammattilaista. Kaksi haastateltavista on *Valkeakosken Sanomista*, kaksi *Keskisuomalaisesta* ja kolme *Helsingin Sanomista*. Jälkimmäisimmästä on poikkeuksellisesti kolme haastateltavaa. Syynä tähän on haastateltavan oma ehdotus siitä, että häntä haastateltaisiin yhdessä kokeneen kollegansa kanssa. Työni alkuvaiheessa tällainen yhteishaastattelu kävi mielessäni aineiston keruumetodina, mutta hylkäsin sen sittemmin. Haastateltavan ehdottaessa yhteishaastattelua myönnyin kuitenkin tekemään sellaisen, joka sujuikin kohtuullisen hyvin.

Lähtökohtaisesti olin ajatellut valita kuusi taittajaa kolmesta sanomalehdestä. Haastateltavien löytämistä vaikeutti aluksi se, että taittotyötä tehdään sanomalehdessä hyvin moninaisten ammattinimikkeiden alla. Sanomalehteä voivat taittaa niin taittavat toimittajat, toimitussihteerit, graafikot, art directorit, ulkoasutoimittajat, ulkoasupäälliköt, kuvatoimittajat kuin myös kirjoittavat toimittajat. Halusin kuitenkin haastatella sellaisia visuaalisen journalismin ammattilaisia, joiden päätoiminen jokapäiväinen tehtävä on suunnitella lehden ulkoasua ja taittaa sanomalehteä. Varsinaisella työnimikkeellä ei tutkimuksen kannalta ole niinkään väliä.

Seitsemästä haastateltavasta kolme on naisia ja neljä miehiä (ks. Taulukko 2). Kaksi työskentelee vakituisesti esimiesasemassa ja toinen haastateltavista toimitussihteereistä on sijaistanut pitkän ajan nykyistä esimiestään. Neljästä muusta yksi työskentelee taittavana toimittajana, yksi toimitussihteerinä ja kaksi taittajana. Kukin tekee päivittäin työtä ulkoasun parissa ja viisi seitsemästä taittaa sivuja päivittäin.

Taulukko 2 *Haastateltavat*

Lehti	Valkeakosken Sanomat		Keskisuomalainen		Helsingin Sanomat		
Haastateltava	VS1	VS2	KS1	KS2	HS1	HS2	HS3
Työnimike	Taittava toimittaja	Uutistuottaja	Toimitussihteeri	Toimitussihteeri	Ulkoasupäällikkö	Taittaja	Taittaja
Taittaa päivittäin	kyllä	ei	kyllä	kyllä	ei	kyllä	kyllä

Haastatteluista viisi tein syys- ja marraskuussa 2009. Yhden haastattelun tein jo toukokuussa 2009. Ensimmäistä varsinaista haastattelua edelsi *Aamulehden* taittavan toimitajan esihaastattelu, jonka tarkoituksena oli testata haastattelurunkoa, aihepiirien järjestystä ja hypoteettisten kysymysten muotoilua ja saada selville haastattelujen keskimääräinen pituus (esim. Hirsjärvi & Hurme 2001, 72). Tekemäni runko tuntui käyttökelpoiselta jo testihaastattelussa, joten tein siihen ainoastaan pieniä muutoksia.

5.3 Oma rooli

Oma roolini haastattelijana oli siinä mielessä otollinen, että lyhyen työurani aikana olen ehtinyt sukeltaa sisään ammattijargonin maailmaan. Pystyin siis keskustelemaan haastateltavien kanssa asioista yhteisin käsittein ja ymmärsin heidän ammattislangiaan. Olen tehnyt taittavan toimittajan työtä *Aamulehdessä* viimeisen vuoden ajan ja olen myös työskennellyt valokuvaajan, kuvatoimittajan ja kirjoittavan toimittajan tehtävissä. Kokonaiskuvani toimitustyön eri osa-alueista on pikkuhiljaa selkiytynyt eri työtehtäviä tehdessä. Kerroin omasta taustastani kullekin haastateltavalle, jonka seurauksena haastateltavat käyttivät ”kuten varmaan tiedätkin” -tyyppisiä tarkennuksia puhuessaan taitotyövaiheiden yksityiskohdista.

Diskurssianalyysin hengessä ymmärrän itseni yhdeksi aineiston tuottajista. En siis pelkästään analysoi minusta riippumatonta aineistoa, vaan olen ollut aktiivisesti mukana tuottamassa sitä yhdessä haastateltavien kanssa. Kysymysteni muotoilut ja läsnäoloni haastattelutilanteessa ovat ohjanneet haastateltavia vastaamaan tietyin puhetavoin ja painotuksin. Hirsjärven ja Hurmeen (2001, 49) mukaan haastatteluvastaus heijastaa aina myös haastattelijan läsnäoloa ja hänen tapaansa kysyä asioita samoin kuin edeltäviä kysymyksiä ja vastauksia. Myös kielenkäyttäjän oletukset keskustelukumppanistaan tai yleisöstään saattavat olennaisin merkitysvalintojen virittäjä (Jokila, Juhila & Suonen 1999, 27–28). Omassa aineistossani haastateltavien merkitysvalinnat ovat vahvasti virittyneet heidän ammatillisen roolinsa kautta. Haastateltavat tiesivät minun tekevän pro gradu -tutkielmaani, johon halusin haastatella ulkoasutyötä tekeviä journalismin ammattilaisia. Tämä alustava tieto oli yksi tekijä, joka ohjasi heitä puhumaan työroolinsa kautta.

5.4 Aineiston teemoittelu ja diskurssianalyysi

Haastatteluaineistoa käyn läpi kahden metodisen työkalun, teemoittelun ja diskurssianalyysin, avulla. Käyn aineistoani läpi haastattelurungon (ks. Liite 1) teemojen mukaisesti ja pyrin samalla selvittämään, mistä haastateltavat oikeastaan puhuvat, kun he puhuvat sanomalehden ulkoasusta ja taittotyöstä.

Jari Eskolan (2001) mukaan teemoittelussa hyvin läpiluettusta aineistosta poimitaan jokaisesta vastauksesta teemaan liittyvä kohta eli järjestetään aineisto teemoittain. Eskola sanoo, ettei aineistoa tässä vaiheessa ainakaan sanottavasti karsita, ainoastaan järjestetään uudestaan. (Eskola 2001, 143–144.) Suurin osa analyysiini poimimistani teemoista oli vahvasti tekemäni rungon määäämiä. Haastatteluaineistoa läpi käydessä nousi kuitenkin esiin myös sellaisia teemoja, joita en ollut haastattelurunkooni varsinaisesti sisällyttänyt. Tällainen teema oli muun muassa sanomalehden verkkosivujen ja painetun sanomalehden välinen suhde, joka ei kuitenkaan ollut lopullisen analyysini kannalta erityisen kiinnostava. Se kuvasi enemmänkin niitä haastatteluvaihteita, joissa keskustelu ulkoasusta ja ulkoasutyöstä harhautui hetkeksi sivuraiteille.

Diskurssianalyysi kytkee työni sosiaalisen konstruktionismin teoreettis-metodologiseen viitekehykseen, jonka keskeinen kiinnostuksen aihe on, kuinka todellisuus rakentuu kielenkäytössä ja muussa toiminnassa (Jokila ym. 1999, 38). En siis yrittäkään selvittää, miten taittoprosessi aktuaalisesti etenee valitsemisani lehdissä, vaan miten haastateltavat merkityksellistävät lehtensä ulkoasutyötä ja visuaalisuutta ylipäänsä. Tekstien ja puheen diskurssianalyysissä olennaista on se, että ne otetaan tutkimuskohteiksi sellaisenaan, eikä niiden 'takaa' pyritä etsimään 'oikeaa' todellisuutta (Jokila ym. 1999, 38).

Tutkielmassani tarkastelun kohteena ovat haastateltavien tekemät selonteot, joilla he tekevät ymmärrettäväksi omaa itseään ja maailmaa. Selonteot eivät ole riippumattomia sosiaalisesta maailmasta, vaan ne pohjautuvat niihin asioiden ymmärrettäväksi tekemisen tapoihin, merkityksiin, joita selonteon antaja ammentaa maailmasta. Toisaalta selonteot ovat myös osallisena sen muotoilemisessa, millaiseksi maailma jatkossa ymmärretään, eli millainen maailma (kulttuurisille toimijoille) on. Selontekoja voidaan

tarkastella kolmesta näkökulmasta. Voidaan tutkia, 1) mitä merkityksiä selonteissa voidaan käyttää, 2) miten nuo merkitykset esitetään vuorovaikutustilanteissa, 3) miten selonteot ovat osallisena jaetun sosiaalisen maailmamme, eli kulttuurimme, rakentumisessa. (Jokila ym. 1999, 20–25.)

Selonteissaan ihmiset voivat merkityksellistää jaettua sosiaalista maailmamme erilaisin diskurssein. Jokila ym. (1999, 38) kirjoittavat, että tällaisessa tapauksessa diskursilla tarkoitetaan verrattain eheää merkityssuhteiden kokonaisuutta tai merkitysulottuvuutta, joka rakentaa todellisuutta tietyllä tavalla. Yksinkertaisimmillaan diskurssilla voidaan viitata erilaisiin puhetapoihin (Seppänen 2005, 259), jollaisia ovat esimerkiksi eri ammattikuntien käyttämät ammattikielet.

6 Kolme katsausta sanomalehden ulkoasutyöhön

Lähden erittelemään aineistoni haastatteluita lehtikohtaisesti. Lyhyiden lehtiesittelyiden jälkeen pyrin vastamaan lähtökohtaisesti kahdenlaisiin kysymyksiin. Erittelen, mitä haastateltavat puhuvat lehtensä taittoprosessista, omasta työstään ja lehtensä ulkoasusta ylipäänsä. Yritän kunkin lehden kohdalla porautua hieman syvemmälle siihen, millaista käsitystä ulkoasusta heidän puheensa rakentavat. Selvitän siis, millaisia ilmaisukeinoja haastateltavat käyttävät puhuessaan sanomalehden ulkoasutyöstä ja visuaalisuudesta ja millaisia merkityssysteemejä ilmaisukeinot rakentavat. Käyn aineistoa läpi puhtaaksi kirjoitettujen haastattelutekstikatkelmien avulla ja käsittelen niitä myös edellä käymieni teoreettisten lähtökohtien valossa. Lyhyesti sanottuna koetan kertoa kolme tarinaa siitä, miten ulkoasutyö ja sanomalehden visuaalisuus koetaan lehdessä.

6.1 Valkeakosken Sanomat

Valkeakosken Sanomat on tabloid-kokoinen, viisi kertaa viikossa ilmestyvä Valkeakoskella ilmestyvä paikallislehti. Lehti kuuluu Alma Media -lehtikonsernin omistamaan Suomen Paikallissanomat Oy:öön, joka kustantaa 15:tä eri puolilla Suomea ilmestyvää paikallislehteä ja kuutta kaupunki- ja ilmaisjakelulehteä. Vuonna 2008 *Valkeakosken Sanomien* keskilevikki oli 7 862, minkä perusteella se kuuluu pienten sanomalehtien joukkoon. Toimituskuntaan kuuluu noin kymmenen henkeä. Haastattelujen aikaan *Val-*

keakosken Sanomissa oli käynnissä lehti uudistus, jonka kohteina olivat niin lehden ulkoasu, sisältö ja rakennekin. Haastateltavat kuvailivat muutoksen korostavan ennen kaikkea ennakosuunnittelun tärkeyttä, sillä lehteä ryhdyttäisiin tekemään osittain ennakoivan taiton avulla. Ensimmäinen uudistettu lehti ilmestyi joulukuussa 2009. Taittavan toimittajan (VS1) haastattelu tehtiin toukokuussa 2009 ja uutistuottajan (VS2) syyskuussa 2009.

6.1.1 Ulkoasu yhden harteilla

Valkeakosken Sanomien haastateltavat tekevät kokonaisvaltaista journalistista työtä. Sekä taittava toimittaja (VS1) että uutistuottaja (VS2) kuvailevat työnkuvaansa laaja-alaiseksi. Ulkoasutyön ohella he sanovat tekevänsä paljon muuta omaan toimenkuvaansa liittyvää journalistista työtä. Tämä on tyypillistä pienessä toimitusorganisaatiossa, jossa henkilöstö tekee laaja-alaisemmin työtä verrattuna isoihin lehtitaloihin, joissa journalistien toimenkuvat on kapeammat ja keskittyneempiä tiettyihin tehtäviin. Esimerkiksi taittavan toimittajan monisäikeistä työtaakkaa ole juuri muita jakamassa.

VS1: —[T]aittavalle toimittajalle tai toimitussihteerille kuuluu aika paljon. Siis melkein kaikki, mitä vaan voi asemointiin ja taittoon kuulua, eli siellä, se on keskitetty kyllä tosi voimakkaasti yhdelle ihmiselle. Verrattuna niihin muihin lehtiin, missä mä oon ollu, niin siellä on selkeesti kuitenkin niinku kirjayöntekijätaittajat ja sitte journalistiset taittajat, että tuolla se on hämärtynyt se raja aika lailla, että jos nyt oikein kärjistäen sanoo, niin Valkeakosken Sanomissa tämmönen journalistinen taittava toimittaja niin taittaa melkein kaiken muun paitsi ilmotukset, että tota TV-ohjelmat, sarjakuvat, tämmöset seuratoimintapalstat, jotka on yleensä muualla kirjayöntekijän, asemoijan hommia. Eli siellä on kyllä [TAUKO] se on lehden taittamista ihan niin laajassa skaalassa ku vaan voi olla.

Taittava toimittaja on pitkälti yksin vastuussa koko lehden taittoprosessista. Hän sanoo, että *Valkeakosken Sanomissa* on ”hämärtynyt se raja”, mitä kaikkea taittajan tehtäväksi kuuluu. Hän kokee tekevänsä sellaistaakin työtä, joka ei hänelle oikeastaan kuuluisi. Rajan hämärtymisestä puhuminen pitää sisällään käsityksen siitä, että on olemassa jokin yhteisesti ja yleisesti hyväksytty selkeä raja, mikä erottaa journalistisen taittavan toimittajan tehtävät muista taittotehtävistä. Rajanvedon mukaan TV-ohjelmat, sarjakuvat ja seuratoimintapalstat eivät kuulu journalistisen taittajan tehtäviin; ne kuuluvat asemoijan työhön. Jako on tyypillinen lehtien sivuillakin: journalistiset jutut ja ilmoitusaineisto

erotellaan toisistaan usein linjoin.

Uutistuottaja on ollut nimikkeensä mukaisessa työssä haastattelun tekemisen aikaan puolisen vuotta. Sitä ennen hän on tehnyt parikymmentä vuotta toimittajan työtä Valkeakosken Sanomissa. Uusi työnkuva on tuonut uuden roolin lehdessä, mutta työstä valtaosa on kirjoittavan toimittajan perustyötä.

VS2: – [S]iis kun ollaan pieni paikallislehti, mä teen siis kirjottavan toimittajan työtä uutistuottajan työn rinnalla, ja ajankäytöllisesti varmaan niin seitsemänkymmentä prosenttia kuitenkin virallisesti työajasta mä teen sitä toimittajan työtä ja sit mä yritän repiä sen muun ajan jostakin.

Uutistuottaja selittää työnkuvan määräytymistä puheenvuoronsa ensimmäisessä lauseessa. Hän huomauttaa, että kyseessä on ”pieni paikallislehti”. Pienessä lehdessä on siten luonnollista, että työnkuvat ovat moninaisia. Kuvaavaa on, että varsinaiselle uutistuottajan työlle aika täytyy ”repiä jostakin”. Työlle ei siten tahdo löytyä tarpeeksi aikaa normaalin työajan puitteissa. Ulkoasutyötä uutistuottaja kertoo tekevänsä vain vähän. Hän tekee yhden sunnuntaihin sijoittuvan taittovuoron kuukaudessa. Hän on kuitenkin päivittäin tekemisissä lehden kokonaisilmeen kanssa suunnitellessaan aamulla lehden sivukarttaa.

VS2: – [S]it puoli yhdeksältä ku muu väki tulee töihin, niin mä oon yleensä jo osan täyttänyt sivusuunnitelmasta, joka on käytännössä tällöinen tuloste, sivukartta, Plannerista tulostettu, joka on siinä mun pöydälläni muuten blankkona, mut sinne on sitte tehty ehdotelma ilmoituksien sijoituksista. – Mut siellä vielä tietysti niin, siellä saattaa olla tyhjiä koloja ihan missä vaan, vaikka etusivulla.

Uutistuottaja kertoo, että aamupalaverissa täytetään sivukartan tyhjät kohdat, mutta...

VS2: – [T]aittavalla ihmisellä, joka tulee kymmeneltä töihin, ei osallistu edes tähän aamupalaveriin näin ollen, niin hänellä on paljon vapauksia siinä iltapäivän, illansuun kuluessa tehdä ratkasuja. Niistä keskustellaan, jos ollaan paikalla sopivasti, mutta on tietysti myös vapaus toimia pitkälti itsenäisesti, koska tilanteet muuttuu päivän aikana.

Uutistuottaja kuvailee, että taittavalla toimittajalla on vapaus tehdä omia ratkaisujaan.

Vapauteen kuuluu luonnollisesti vastuu, minkä taittava toimittaja kokee työssään suureksi.

VS1: – [T]ota työtä tehdessä on aika keskeisessä roolissa lehden ilmestymisen ja ja niinku täyttymisen ja tekemisen kannalta katsottuna, et se vastuu on aika kova huolehtia se lehti tota sinne [TAUKO] et joka sivulla on tosiaan asiat niinku pitää ja ja painosta odottaa sit se kuittaus, että nyt on viimeinen sivu ookoo, että... onhan se painava rooli. Ja sit vaatii monenlaista ammattitaitoo, että [TAUKO] tai monenlaisia taitoja että tota... täytyy osata käyttää erilaisia ohjelmia ja suunnitella aikatauluja ja ja käydä keskusteluja niistä sisällöistä ja ratkasuista. Se on aika semmost niinku [TAUKO] monta lankaa on käsissä yhtä aikaa. Työpäivät menee vikkelään kyllä.

Taittava toimittaja on lehdessään eräänlainen hermokeskus. Hänellä roolinsa on kiinnittynyt lehden tekemisen kaikkiin vaiheisiin. Hän ei ole mukana aamupalaverissa, mutta saa vapaasti suunnitella lehden sisältöä ja ulkoasua työpäivän mittaan. Hänelle kuuluu myös editointi- ja kirjoitusvastuu, jota isommissa lehdissä saattavat kantaa osastotoimittajat ja editointivuorossa olevat toimittajat. Hän pitää siten huolta, että lehden sivut varmasti täyttyvät. Jos juttuja ei synny suunnitellusti lehteen, taittava toimittaja tekee ratkaisuja.

VS1: No sitte taittava toimittaja jostain taikoo jotain. Kyllähän sähköposti on tulvillaan aiheita, tiedotteita tai sitten lisätään kuvien määrää, joka ei aina tietysti välttämättä oo kuvaajan mielestä kiva, jos on niinku sovittu, että mennään yhdellä ja hän on paneutunut siihen. – – [T]ai sitte pyytää sitte jonkun toimittajan, joka on jo ylityöllistetty niin tekemään vielä yhden jutun. Et semmost niinku työnjohdollista siinä on jonkin verran että [TAUKO] et jollakin, tavalla tai toisella se ratkastaan.

Uutistuottaja tekee varsinaista taittotyötä kerran kolmessa–neljässä viikossa. Hän kokee, että taittoa on liian harvoin ja etteivät hänen tekniset taitonsa ole työhön riittävät.

VS2: — [A]ina se on siis ihan käytännön teknisistä syistä, ku se on aika monimutkanen homma, siinä on aika paljon muistettavaa, niin aina se on sitä, että aina tarvii kattoo muistiinpanoja: kuinkahan tää nyt menikään ja mistähän mä nyt sen ja sen löydän. Se on siis erittäin hidasta, kankeeta ja luojan kiitos sitä ei nyt sitten sillon sunnuntaina tarvi enempää tehdä, koska ei ehtis. Se vie hirveesti aikaa, ku sitä tekee niin harvoin. Eli tätä me ei oo, tätä dilemmaa, pystytty vielä järjestämään, et miten me saatas meidän ihmisille, jotka on niitä viikonlopputaittajia, niin semmonen systeemi, että kontakti siihen taittoon säilyis

viikottaisena, jolloin vois tulla jotain rutiinia [TAUKO] taikka siis iskostua mieleen perustyötävät ainakin, ettei niitä tarvis aina kerrata kuukauden välein. Se on hyvin vaikeaa, koska toisaalta se jutunteko vie niin paljon aikaa. Se on aina kaunis haave, että pääsisimme enemmän [TAUKO] mut sitten meidän urheilutoimittaja on sunnuntaisin aina vuorossa, niin hän on sitten pelastanut me satunnaiset taittajat pulasta, et aina me ollaan siitä sit selvitty, jos tulee joku todella hankala tilanne. Häntä on sitten vaivattu tässä, et mites tää nyt menikään ja näin me nyt selvittääm.

Molemmat haastateltavat ovat työskennelleet lehden ulkoasun parissa puukkotaiton aikaan. Uutistuottaja on tehnyt toimitussihteerin kesäsijaisuuksia *Valkeakosken Sanomissa* 1980-luvun lopulla. Muutos ulkoasutyön tekemisessä on uutistuottajan mukaan tapahtunut ennen kaikkea toimitusorganisaation rakenteessa ja työtehtävien roolituksessa.

VS2: [E]lettiin sitä aikaa, jolloin ei ollu vielä organisaatiot näin matalia lainkaan, vaan toimitussihteerin oli kirjapainossa suunnilleen kädet taskussa ja sanoi, että laitappas taittaja tuo tuohon ja tuohon sitten linja ja [TAUKO] sillä ja sillä pistekoolla ja tuo tuohon kahdelle palstalle ja tuo tuohon viidelle palstalle ja näin, että silloin tehtiin tällasia paperiskeemoja, erittäin käsivaraisia ja erittäin ylimalkaisia ja sitten seistiin tosiaan sen taittajan, kirjaltajan vieressä ja sanottiin, että ei näytä hyvältä noin, että isonnetaas vähän pistekokoa ja näin ja näin sitä mentiin ja kirjaltaja toteutti sitten näillä mehiläisvahalla ja liimateipillä ja latojan tulostamalla otsikkovariaatioilla. Niitäkin saatto olla sitten erikokosia, että siinä sit vähän soviteltiin, et mikä näyttäs hyvältä.

Uutistuottajan mukaan työ ulkoasun parissa ei ennen ollut läheskään yhtä tarkkaa kuin nykyään ja toimitussihteerillä oli ulkoasun suhteen lähinnä suunnitteleva rooli. Ulkoasun toteutuksesta vastasi kirjapainossa työskennellyt kirjaltaja. Paikallislehdessä ulkoasutyötä tehtiin pitkälti toimituksesta erillään. Vasta 1990-luvun puolivälissä lehteen saapui päätetaittojärjestelmä, joka samalla toi ulkoasun toteutuksen toimitustyöntekijöiden huolehdittavaksi.

6.1.2 Rajoitusten ja resurssien määräämä ulkoasutyö

Taittovastuun kasautuminen yhdelle ihmiselle kertoo pienen organisaation voimavaroista. Pienen lehden toimituksessa ne ovat pienet, ja siksi niiden käyttöä täytyy suunnitella tarkoin. *Valkeakosken Sanomien* haastateltavat puhuvat paljon rajoituksista ja ulkoasutyö merkityksellistyy pitkälti niiden kautta. Uutistuottaja perustelee usein leh-

den tekemisen rajoituksia vedoten resursseihin, kuten aikaan, rahaan ja työvoiman määrään. Resursseihin vetoaminen on oletettavasti ollut haastattelujen aikaan tyypillinen argumentoinnin tapa muissakin työyhteisöissä kuin lehtien toimituksissa. Syksyllä 2008 Yhdysvalloista liikkeelle lähtenyt talouden globaali notkahdus on aiheuttanut konkreettisia muutoksia yritysmaailmassa ja voi olla, että se on saanut vieläkin konkreettisemmän muodon ihmisten puheissa. *Valkeakosken Sanomien* haastateltavien puheissa taantuma piirtyy kontekstiksi, jonka kautta lehtityön rajoituksia ja voimavarojen rajallisuutta ja vähyyttä tehdään ymmärrettäväksi. Varsinkin uutistuottajan puheenvuoroissa taantuma on taustatekijänä useaan otteeseen.

VS2: – –No sitten tietysti tää taloustaantuma niin sehän kaikissa lehdissä, paitsi sivumäärissä näkyy, niin kyllähän sen tuntee paperissakin.

VS2: – –[P]ientäkään ilmoitusta ei kukaan näistä taloudellisista syistä kukaan torju, että toimitus ymmärtää sen ihan vallan hyvin.

VS2: – –Ja sitten kun tulee se vastaan vielä, että taloudelliset resurssit on rajallisia. Eli ihmisten pitäis ihan hyvää hyvyttään tää kaikki tehdä. Ei oo uutistuottajalla... uutistuottaja ei oo saanu päätoimittajaltaan jonkinlaista rahasäkkiä, josta se heitteles kympin tonne ja kympin tänne. Mieluummin niitä ei heitellä.

VS2: Valkeakosken Sanomat ehkä, jos tää taloudellisen kehityksen trendi on huono, niin se voi liittyä lähemmäksi joitain pienempiä sisarlehtiään.

Uutistuottaja jäsentää resurssidiskurssin kautta niin lehden fyysistä olemusta, ilmoitus-tilannetta, henkilöstön vajetta kuin tulevaisuuden näkymiä. Lehden ulkoasun kannalta pienet resurssit rajoittavat mahdollisuuksia, kun sivumäärä pienenee, paperin laatu heikkenee ja ilmoituksia otetaan vastaan kokoon katsomatta. Ilmoitusten rooli on ulkoasun kannalta keskeinen. Usein lehdissä pyritään vakioimaan ilmoitusten koko niin, että niistä voidaan tehdä selkeitä ilmoitusblokkeja ja että näitä blokkeja sijoitetaan vain tietyille sivuille. Hannu Pulkkinen (2008, 76) kuvailee, että ”toimituksen näkökulmasta parhaita sivuja ovat sivut, joilla ei ole lainkaan ilmoituksia häiritsemässä taittoa”. *Valkeakosken Sanomissa* pienimpienkin ilmoitusten vastaanottaminen ja sijoittaminen sinne, minne ilmoittaja haluaa, tekee sivuista helposti rikkonaisia. Toimituksellisen aineiston ja ei-vakioitujen ilmoituskokojen yhdistäminen vaatii aina lisää työtä taitossa. Uu-

tistuottaja kuitenkin korostaa, että haastattelujen aikaan käynnissä olleessa lehti uudistuksessa ilmoituskokoja pyrittäisiin juuri vakioimaan.

VS2: – – Eli siitä on puhuttu ja siitä on sovittu, että ilmoituskentät on selkeät, ilmoitustilat on selkeät. Ja toimitukselliset tilat on selkeät. Se on molemminpuoleinen etu. – – Siitä se lehden ulkonäkö paranee jo huomattavasti.

Resurssit määräävät myös lehden kuvallisia valintoja. Lehden kuvitusta miettiessä pitää päivittäin ottaa huomioon, että toimituksessa työskentelee ainoastaan yksi täysipäiväinen valokuvaaja.

VS2: – – Kyllä aamulla suunnilleen täytyy, jo ihan senkin takia, koska resurssit on kuitenkin rajalliset, meidän täytyy miettiä se, mihinkä me käytetään voimavaroja. Eli minne me lähdetään kuvaamaan, minne lähtee kuvaaja ja toimittaja yhdessä, mikä hoidetaan mahdollisesti arkistokuvalla.

Rajoitusten määräämässä maastossa ulkoasussa onnistuminen vaatii lehdeltä ponnisteluja, joihin käytetään harkiten voimavaroja.

VS1: – – [K]ohokohtia on sellaset isot kokonaisuudet, jotka suunnitellaan etukäteen hyvin ja niihin panostetaan sillä tavalla aikaa ja vaivaa, että tota kuvaaja ja toimittaja on pitkään keikalla, jotkut reportaasit. Me tehdään jonkin verran aukeama-aiheita, että sitte oikein lähdetään tekemään isompaa ja onhan niitten taittaminen haasteellista... haasteellista ja mukavaa, kun on hyvin tilaa käytössä ja varta vasten aukeamaks ajateltu niin kyllähän se sitten, jos lopputulos tyydyttää kaikkia ja vielä jos sattuu tulemaan palkinto jossain sivukisassa, niin sehän on tietysti ehkä se kaikkein mukavin hetki. Mutta eihän se jokapäivästä oo että...

M: Mmm. Kuinka usein tällönsä pääsee sitte tekemään?

VS1: No enemmän se on kyllä... siis paikallislehtityöhän on hyvin vapaata, siis kaiken kaikkiaan. Kyllähän se on ihan tekijöistä kiinni, että tilaa järjestyy ja aikaakin ja että näin... innosta se on kiinni, että vaihtelevasti. Riippuu vähän tuota noin ihmisten energiatasoista.

– –

M: Millon tällönsä lopputulokseen päästään parhaimmillaan, että saadaan tällönsä kokonaisuus tehtyä?

VS2: – – [N]o silloin kun tavallaan aiheet, motivaatio, palava innostus ja ainekset osuu kohdalleen, niin silloin päästään. Kyllä mielestäni meillä välillä siihen

päästään. Mutta se vaatii aina siltä porukalta, joka on tekemässä, se vaatii venymistä. Mut sehän palkitsee, henkisesti se palkitsee runsaasti. Eli sen takia niitä joskus tehdäänkin. Mutta ei voi olettaa, että edes joka viikko nyt semmosia itseäkään tyydyttäviä tai porukkaa tyydyttäviä huippuhetkiä saavutettas, mutta aina silloin tällöin tai kun on joku erityisen tärkeä syy.

Onnistumisista puhuessaan taittava toimittaja toteaa, etteivät kohokohdat lehden tekemisessä ole jokapäiväisiä ja ne vaativat tekijöiltään innostusta. Uutistuottaja mainitsee innostuksen ja motivaation olevan keskeinen tekijä onnistumisessa. Onnistuminen kuitenkin vaatii ”aina venymistä niiltä, jotka ovat sitä tekemässä”. Hienot kokonaisuudet eivät ole jokapäiväisiä pienen lehden tekemisessä⁹.

Rajoitukset luonnehtivat myös uutistuottajan puhetta hänen omasta työstään. Hänen toimenkuvaansa kuuluu vain vähän varsinaista taittotyötä ja hän ei koe olevansa teknisesti riittävän taitava tekemään ulkoasua.

VS2: No sitä ihan itse asiassa taittamista meidän organisaatiossa kuuluu vähän. Osallistun itse tuohon viikonlopputyökiertoon, eli kolmen taikka neljän viikon välein, on sunnuntaivuoro omalla kohdalla. – – Eli erittäin vähän sitä käytännön hiomista ja omat taitoni siihen edes... mä en ole saanutkaan koulutusta taittoon muuta kun sanotaan nyt ehkä kaks päivää joltakin työkaverilta. – – Se [taitto] on siis erittäin hidasta, kankeeta ja luoja kiitos sitä ei nyt sitten sillon sunnuntaina tarvi enempää tehdä, koska ei ehtis. Se vie hirveesti aikaa, ku sitä tekee niin harvoin.

Yksi kiinnostava rajoitus liittyy vapaa-aikaan. Taittavan toimittajan työ on lähes täysin iltatyötä, mikä rajoittaa käytännön elämää.

VS1: – – [T]aittotyössä ei voi ikinä, silloin kun on siinä työssä, sopia työpäivän päätteeks mitään henkilökohtasia menoja tai asioita, minne on pakko päästä, koska työpäivät on todella vaihtelevia. Et venyy helposti eikä sieltä voi lähteä ennen ku se viimeinen sivu on hyväksytty. Että tota täytyy olla hyvin joustava, erittäin joustava ollessaan tommosessa työssä. – – [E]ttä iltapainotteistahan se on, että

⁹ Toisaalta on perusteltua, että suurin osa lehdestä koostuu niin sanotuista perussivuista. Lasse Rantanen (2007, 60–61) korostaa aikakauslehden visuaalista suunnittelua käsittelevässä kirjassaan Mistä on hyvät lehdet tehty?, että on lehden rytmin kannalta suotavaa, ettei kaikki lehdessä ole häikäisevän brilianttia. Tällöin voi olla vaikea erottaa, mikä on todella onnistunut kokonaisuus. Viisi kertaa viikossa ilmestyvässä sanomalehdessä on siten järkevääkin käyttää voimavaroja onnistumisiin ainoastaan silloin tällöin.

sekin on tietysti monen mielestä vähän kurjaa, mutta ite on jotenki tottunu siihen.

6.1.3 ”Tärkeintä on se sisältö”

Haastateltavien puheissa tulee useaan otteeseen esiin sisällön ja ulkoasun suhde. Tämä muodon ja sisällön yhteispeli on journalistisessa kulttuurissa ymmärretty usein hierarkkiseksi suhteeksi, jossa verbalisoitu sisältö on isännän roolissa ja esteettinen muoto saa toimia palvelijana. Kun haastateltavat puhuvat toimivasta sanomalehden ulkoasusta, he usein painottavat sisällön lopulta ratkaisevan ulkoasun onnistumisen. Ajattelutavassa on piirteitä sanomalehtijournalismin perinteisestä käsityksestä, joka on korostanut tekstin ensisijaisuutta kuviin ja visuaalisuuteen. Esimerkiksi kysymys uuden ulkoasun tuomasta innostuksesta kääntää uutistuottajan puheen nopeasti sisällöllisiin seikoihin.

M: Mikä siinä saa sitten innostamaan siinä uudessa ulkoasussa?

VS2: Me haluttais tehdä kiinnostavampaa, luettavampaa. Mut eihän ulkoasu tietysti kaikkea tee. Kyllähän siis sisältöä ollaan itse asiassa niin aika tiukasti kehitetty tää koko vuosi. Me ollaan [TAUKO] ei niin, että me oltas päästy siinä vielä ollenkaan perille eikä koskaan päästäkään. Ajatkin on muuttuvia, mut me ollaan paljon kuitenkin ponnisteltu sen eteen, et me tehtäs parempaa paikallislehteä sisällöllisesti, me oltas lukijaa lähempänä, me ei oltas missään norsunluutornissa, me ei oltas virallisia, me ei oltas etäisiä. Kun me ollaan kerran viispäiväsiä, meidän täytyy olla ajankohtaisia, kaikki se muoto, se ulkoasukin, sehän palvelee parhaimmillaan näitä meidän tarkotusperiä, mutta loppupeleissä niin, ainakin itse tämmösenä sisällöntuottajana, mä näen, että se pakettihan ei pitkälle vie, jos se on silkkoa sisältä.

Uudistuksen tavoitteiksi uutistuottaja mainitsee aiempaa kiinnostavamman ja luettavamman lehden, mutta toteaa samaan hengenvetoon, ettei ”ulkoasu tietysti kaikkea tee”. Uutistuottaja näkee, ettei ”paketti pitkälle vie, jos se on silkkoa sisältä”. Ulkoasua ei ole siten järkevää kehittää ottamatta huomioon samalla sisältöä. Puheessaan hän kiteyttää ulkoasun tehtävän Barnhurstin ja Neronen (2001) tavoin. Hän toteaa, että kaikki muoto, ”se ulkoasukin”, palvelee parhaimmillaan lehden tarkotusperiä. Barnhurstin ja Neronen (2001, 3) mukaan sanomalehden muoto toistaa lehden ideaalia itsestään. Ideaali ei tutkijoiden mukaan tarkoita pelkästään sanomalehden materiaallisen työn kuvausta vaan käsite kuvaa sanomalehden oletettua suhdetta maailmaan ja yleisöönsä.

Uutistuoottajan mainitsevat ”tarkoituspäät” ovat kaikkea sitä, millaisena *Valkeakosken Sanomat* haluaa itsensä nähdä. Näiden asioiden tulisi tulla ilmi myös ulkoasussa. Kuvaavaa on, että uutistuoottaja asemoi selonteossaan itsensä ”tämmöseksi sisällöntuottajaksi”, millä hän perustelee puheensa sisällöllistä painotusta. Ilmaisullaan hän rajaa itsensä pois niin sanottujen visualistien ja ulkoasuammattilaisten piiristä.

Taittava toimittaja käyttää samanhenkisiä ilmaisuja puhuessaan kertoessaan hyvän taittajan ominaisuuksista. Hänen mielestään hyvän taittajan pitää ennen kaikkea olla hyvä toimittaja ja ymmärtää laadukkaan sisällön päälle.

VS1: No täytyy olla hyvä toimittaja, siis niinku perusasiat kunnossa, että tietää mitä niinku lehden tekeminen on. Että tietysti tämän tekninen näppäryys on ihan hyvästä, mutta tota ennen kaikkea pitää ymmärtää sisällön, laadukkaan sisällön päälle, että huonoo juttuu, vaikka sen kuinka kuorruttas nätiks jollakin Indin nikseillä niin ei se paremmaks se juttu muutu. Että sisältö on tärkein, että siinä on jotain annettavaa sillä jutulla ja sillä kuvalla.

Taittava toimittaja mainitsee, että ”tekninen näppäryys on hyvästä”. Hän rinnastaa teknisen näppäryyden ulkoasuosaamisen alueeksi, joka on ennen kaikkea alisteinen sisällölliselle ymmärrykselle. Samalla hän tavallaan pelkistää ulkoasuosaamisen pelkäksi tietotekniikan ja taitto-ohjelmien hyväksi hallinnaksi. Näin hän tekee myös aivan haastattelunsa päätteeksi.

VS1: – [S]emmosen huoleni vielä kertaisin just tästä, kun että eihän sisältö nyt vaan jää jalkoihin kaiken sen nätin ja värikkään ja ison ja mahtavan alle, että kyllä skuuppi on skuuppi edelleen, että semmonen lehti, sanomalehti, joka niitä pystyy tekemään viikottain tai päivittäin, niin ihan varmasti se säilyy. Ja siinä ei tarvita yhtään taitto-ohjelmaa eikä yhtään fotaria. Et se ois mun mielestä se korostettava asia.

Ulkoasun pelkistyminen tekniikaksi ja sen hallinnaksi on tavallaan ymmärrettävää. Ulkoasutyötä tehdään tietokoneilla ja lehden ulkoasu ikään kuin ruumiillistuu ohjelmia käytettäessä. Tekniikan esiin nostamisella voi ajatella olevan myös historiallinen taustansa. Ennen taittotyötä tekivät teknisen koulutuksen saaneet kirjapainotyöntekijät, mutta nyt visuaalinen työ on lähes kokonaan siirtynyt toimittajille, jotka ovat alun perin

tulleet alalle ennen kaikkea kirjoittaviksi toimittajiksi. Joillekin heistä ainoa koulutus ulkoasun tekemiseen on tullut töissä, tietokoneohjelmien ääressä. Tässä historiallisessa kehyksessä taittava toimittaja korostaa sisällön pysyvän aina tärkeimpänä.

VS1: Se on mun mielestä aina... aina nämä kaikki 20 vuotta ollu se tärkein asia eikä se mikskään muutu, vaikka niinku infra ympärillä muuttuu. Se on tärkeintä se sisältö.

Vaikka perustelut pönkittävät perinteisesti arvostetun tekstuaalisen aineiston ensisijaista asemaa journalismissa, toisaalta ne kertovat siitä, että ulkoasun ja sisällön välille on hyvin vaikeaa, miltei jopa mahdotonta, vetää selkeää rajaa. Ulkoasu ohjaa vahvasti sisällön merkityksiä ja sisällölliset muutokset muuttavat myös ulkoasun merkityksiä. Sisältöä ei voi rinnastaa puhtaasti verbalisoituun tekstiin vaan sisältöä tulisi ajatella ulkoasun ja tekstin yhdessä tuottamina merkityksinä.

Vaikka haastateltavien puhetapa pelkistääkin ulkoasun välillä pelkäksi kuoreksi (joka voisi ikään kuin olla kantamatta ollenkaan merkityksiä), he tuskin täysin tarkoittavat sitä. Haastateltavien määritelmien sisältöpainotukset voi ymmärtää myös sen kautta, että visuaalisuudesta on ylipäänsä hankalaa puhua kattavasti. Tämä on myös visuaalisen kulttuurin tutkimuksen ongelma. Seppänen (2005, 28) kirjoittaa, ettei visuaalinen kokemus palaudu koskaan kielelliseen raportointiin ja siten visuaalisten esitysten vastaanoton analyysillä ei voida tavoittaa kokemuksen kaikkia puolia. Kun taittava toimittaja puhuu teknisestä näppäryydestä, hän puhuu visuaalisesta tekemisestä, joka ei kuitenkaan kata kaikkea visuaalista osaamista. Hän pelkistää ulkoasun tekniikaksi ja siirtyy puhumaan laadukkaasta sisällöstä. Käsitteenä sisältö helppotajuisempi silloin, kun argumentoidaan lehden ulkoasun onnistumista. Journalistisessa kulttuurissa sisältöargumenteilla on myös hyväksyttävämpää perustella lehden tekemiä valintoja. Uutistuottajakin korostaa, että hyvällä taittajalla täytyy ennen kaikkea olla tekniikan ulkopuolista journalistista osaamista.

M: – [M]illaisia ominaisuuksia sun mielestä hyvällä taittajalla on lehdessä?

VS2: No visuaalinen silmä. Ja sitten tietysti hyvät ATK-aidot, mutta lehden taittaja tarvii kyllä siis journalistista näkemystä, osaamista. Se on ihan välttämätöntä, se ei

ole mikään... se ei ole teknistä taittamista, vaan sisältö etunenässä ja visuaalisesti hyvään pakettiin, siihen kun pääsis, niin se olis optimi.

Kun sanomalehden ulkoasutyötä korostetaan journalistisin perusteluin, sillä halutaan tehdä erontekoa muihin painotoiminnan ja -designin alueisiin. Kuvaavaa on, kuinka kymmeniä vuosia sanomalehden ulkoasun parissa työskennellyt Hannu Pulkkinen (2009, 7) kirjoittaa *Näin näin* -kirjansa esipuheessa. Hän sanoo, ettei ole koskaan kysynyt erottamaan visualistin työtä journalistin työstä, vaan on aina ajatellut itsensä journalistina, jonka työ – kiinnostuksensa ja koulutuksensa vuoksi – vain painottuu ulkoasun suunnittelun puolelle.

6.2 Keskisuomalainen

Keskisuomalainen on vuonna 1871 perustettu broadsheet-kokoinen, seitsemän kertaa viikossa Jyväskylässä ilmestyvä maakuntalehti. Lehteä kustantaa Keskisuomalainen Oyj -viestintäyhtymä, joka kustantaa myös *Savon Sanomia*, *Iisalmen Sanomia* ja *Warkauden Lehteä* sekä 19:ää kaupunki- ja ilmaisjakelulehteä. Vuonna 2008 *Keskisuomalaisen* keskiluvikki oli 73 559, jonka perusteella se on Suomen yhdeksänneksi suurin sanomalehti. *Keskisuomalainen* on Suomen vanhin suomenkielinen sanomalehti.

6.2.1 Ulkoasua ennakoidaan ja tehdään käsin

Keskisuomalaisen haastatellut toimitussihteerit työskentelevät molemmat lehden A-osan, eli kotimaan, ulkomaan ja paikallisuutisia käsittelevien sivujen parissa. Lehdessä siirryttiin alkuvuodesta 2009 niin sanotun ennakoivan taiton käyttöön, jossa lehden rakennetta suunnitellessa sivuille voidaan luoda ennalta määritettyjä juttutiloja toimitajille ja kuvaajille täytettäviksi. Tiloja kutsutaan geometrioiksi, ja ne määrittävät muun muassa jutun pituuden, eli merkkimäärän, otsikkokirjasimen, kuvan koon ja muodon sekä muut mahdolliset lisäelementit. Periaatteessa lehti voidaan "taittaa" jo aamulla tai edellisenä päivänä ennakkogeometrioita hyödyntäen, jos päivän lehteen tulevat jutut ovat jo suurin piirtein ennakkoon tiedossa. *Keskisuomalaisen* toimitussihteereille ennakoiva taitto on tuonut perinteisen taittotyön rinnalle uuden tavan taittaa sanomalehteä.

KS1: No tota, se alkuperäinen tilanne ku tää ennakoiva keväällä tuli, et meille ikään kuin myytiin ennakoiva sillä lailla, että se, suunnilleen kaikki sivut saadaan, että

lyödään modulit aamulla tai edellisenä päivänä sivulle ja jaetaan ne toimittajille ja sitten tässä kohta ei sihteereitä tarvita enää ollenkaan, kun kaikki tulee suoraan sinne ja sitten ei tarvii muuta kun vähän vaan sitä täsmimistä lopuks illan päälle.

Vanhempi toimitussihteeri (KS1) kuvailee muutoksen motiivin olleen eräänlainen ulkoasun automatisointi, jossa toimitussihteerien työpanoksen tarve pienenee. Hän käyttää viimeistelytyöstä nimitystä ”täsmiminen”. Hän tarkentaa sen tarkoittavan sitä vaihetta, kun sivu avataan illan päätteeksi taitto-ohjelmaan, niin ”siihen pitää linjoja ja muita vetää ja vähän täsmäillä niitä [juttuja]”. Käytännössä tavoitteiden täyttyminen ei ole ollut niin yksinkertaista.

KS1: Mut sitte meillä kotimaalla ei oo ihan niin ruusunen ollu se, ku se annettiin se kuva etukäteen olla, koska tota ne ennakkogeometriat tehtiin sillä olettamuksella, että meillä on lehdessä vaan näin ja näin paljon tietynkokosia ilmotusblokkeja, joita vaan sitte käytetään. Ja tehtiin ne modulit sen mukaan. Mutta juur samaan aikaan ku tää ennakoiva otettiin käyttöön, niin tuli tää taantuma, mikä sitte [TAUKO] näin mä oon sen tulkinnu, ei sitä kukaan virallisesti sanonu, mutta mä oon tulkinnu sen näin, että se kun se taantuma tuli, niin luovuttiin niistä pelkästään tietynkokosista ilmotusblokeista ja otettiin vastaan minkäkokosia ilmotuksia tahansa. Ja tota sehän ei taas ollenkaan sovi niihin ennakkogeometrioihin, elikkä niitä ei voi varsinaisesti hirveesti käyttää. Mikä johtaa taas siihen, että ne pitää taittaa käsin. Ja se puhe siitä, että se toimitussihteereitten työn tarve vähenee tai tämmössien kotimaalla, niin ei se ainakaan vähentyny oo, pikemminkin päinvastoin.

Ennakkogeometrioiden käyttöönotto on epäonnistunut osin taloudellisista syistä. Taantumassa ilmoituksia pitää ottaa vastaan alkuperäissuunnitelmista poiketen. *Keskisuomalaisen* toimitussihteerit perustelevat muutenkin ulkoasutyön kompastuskiviä ja puutteita useaan otteeseen taantumaan liittyvällä resurssipuheella. Palaan tähän vielä yhteenveto-luvussa.

Ennakoivan taiton rinnalla *Keskisuomalaisessa* tehdään sivuja paljon vielä käsin. Käsin taittamisella vanhempi toimitussihteeri tarkoittaa taittotapaa, jossa taitto-ohjelmassa piirretään jutulle haluttu tila ja valitaan tilaan sopiva taittomalli, joka määrittää otsikko-, alaotsikko- ja leipätekstityypit sekä mahdollisesti kuvan koon. Käsin lehden A-osassa taitetaan ainakin pääuutissivu, jonka visuaalisuuteen halutaan erityisesti panostaa.

KS1: [P]ääuutissivu taitetaan aina käsin, mutta meillä on tässä nykyisessä ulkoasussa aika, jossain määrin määritellyt direktiivit siitä, et minkälainen se sivun pitää olla. Niin kun kaikissa lehdissä nykyäänhän on, esimerkiksi pääuutissivu niin sillä lailla toistensa kaltaisia, et ne ei muistuta ihan eri planeetoilta olevia lehtiä maanantaina ja tiistaina. Elikkä sen tunnistaa aina samaks lehdeks kuitenkin. Toki siellä on, variaation mahdollisuutta on aika paljon kuitenkin. Ei se ihan nyt niin jäykkä ole, mutta se tehdään kuitenkin käsin aina.

Nuorempi toimitussihteeri (KS2) kuvailee taittotyön luonteeseen vaikuttavan paljon myös se työvuoro, mitä on kulloinkin tekemässä. Vuorojen perusteella määräytyy, mitä sivuja toimitussihteeri saa illan aikana tehtäväkseen.

KS2: [M]eillä vaihtelee ne vuorot silleen, et välillä meillähän tuli ulkomaan sivut nyt syyskuun alusta mejän [TAUKO] tuli tää ulkomaan pooli, niin ulkomailta hävis iltatoimittajat, et se tuli meille se ulkomaan sivujen taitto. Ja sit meillä on aina jaettu työvuorot silleen yleensä, että jos mä oon pitemmässä iltavuorossa, mikä on semmonen päivystysvuoro kahteentoista, niin silloin mä teen yleensä niinku lehden pääuutissivun, joka on sivu yks tai sivu kolme mainoksista riippuen. Ja sit ulkomaan sivut, joita on yks tai kaks. Että sitte pystyy keskittymään niihin eikä tarvii oikeestaan seurata STT:tä tai mitään, koska pääuutissivun jutut tulee taas niinku yleensä vinkkituotantona tai omana. Et se ilta tavallaan voi olla vähän sen mukaan jakautua, et mikä vuoro sattuu olemaan ja mitä joutuu tekeen, et sitte jos on se päivystysvuoro, missä on se premi, niin sit pitää paljon enempi miettiä just niinku, no yleensäki premissä on paljon enempi kaikkee semmosta hinkkaamista ja enempi niinku... tai ehkä selkeemmät ne säännöt, et mitä saa tehdä ja mitä ei.

Keskisuomalaisen A-osan taiton parissa työskentelee päivittäin kolme iltavuorossa olevaa toimitussihteeriä. He jakavat iltapäivän palaverissa tehtävät sivut, joita on päivästä riippuen kolmesta viiteen. Nuorempi toimitussihteeri kertoo, että eniten aikaa kuluu juttujen käsittelyyn.

KS2: Se kyllä vaihtelee vähän jutuista riippuen, että onko paljon käsittelemistä tai onko jutussa... et jos vaikka jutusta löytyykin jotain virheitä tai jotain niinku, joka on tehty jotenki huonosti, niin sit pahimmillaan sä rupeet soittelemaan tai no tuottaja rupee soittamaan toimittajille ja sit sä joudut oottaa. Ehkä semmoset paketit sitte, mitä ei oo just sit mietitty sen taiton kannalta kauheen hyvin, niin sulle vaan sitten jätetään se koko lasti ja sitte sanotaan, että näitten pitäis nyt mahtua ja se vie niinku aikaa.

Vanhempi toimitussihteeri vahvistaa, että ”eivät jutut solahda suoraan niille tarkoitet-

tuihin koloihin”. Hän korostaa editointivastuun kuuluvan toimitussihteerien toimenkuvaan.

KS1: – [S]ehän on meidän duunia, tässä sihteerin työhön kuuluu, että pitää siitä leipätekstimassasta, että siitä pitää, tai pitäisi ainakin sitten muokata se semmonen ulkoasufilosofiaan kuuluva, täyttävä kokonaisuus.

Itse taittamiseen ei nuoremmalla toimitussihteerillä kulu paljoakaan aikaa. Taittamisen tekninen työsuoritus onnistuu suhteellisen helposti, kun on sisäistänyt toimitusjärjestelmän ja taitto-ohjelman käytön ja omaksunut lehden ulkoasusäännöt.

KS2: Mut ei mulla niinku itse siihen taittoon [TAUKO] tai se itse taitto on mun mielestä aika semmosta, että kyl mä aina tiien, että kyllä mä siitä selviän tai harvoin tulee semmosta tilannetta, että johonkin menis ihan tuhattomasti aikaa. Joskus voi jotain pakettia hinkata parikin tuntia ehkä, mut kyllä ne on aika harvinaisia. Et enempi on se kaikki semmonen sisällöllinen ongelma tai just kuvien hankintaongelma tai kuvitusongelma tai sitte se, että jutussa on jotain virheitä, mitä pitää jotenkin yrittää siinä korjata.

6.2.2 Ulkoasu sääntöjen sanelemaa

Hannu Pulkkinen (2008) selvitti väitöksessään kyselyillä muun muassa suomalaisten sanomalehtien uudistustavoitteita ja uudistusten vaikutuksia. Yleisin motiivi uudistaa lehteä oli 2000-luvun puolivälissä lehden ilmeen ajanmukaistaminen. Toinen selkeä tavoite oli lehden rakenteen selkiyttäminen ja muita tavoitteita olivat muun muassa myös lehtien välisen yhteistyön parantaminen, luettavuuden parantaminen ja sisällön kehittäminen. Pulkkinen pyysi lehtiä myös ilmoittamaan pääkohdittain uudistusten todelliset vaikutukset. Eniten mainintoja saivat typografian muuttuminen, lehden kokonaisrakenteen muuttuminen ja taittoa sekä taittomalleja koskevat muutokset. (Mt., 55–59.)

Uudistusten vaikutus taittoon ja taittomalleihin konkretisoituu usein ulkoasun säännöissä. Uudistusten yhteydessä lehden tyylikirjaa uusitaan: siihen merkitään, miten juttujen sisällöllinen painotus määräytyy, miten juttujen eri osat, kuten otsikot, leipäteksti ja alaotsikot, tulee koodata toimitusjärjestelmään ja miten taittomallit sivulle asettuvat. *Keskisuomalaisen* toimitussihteerien työn näkökulmasta juuri heidän työtään

koskevat säännöt ovat muuttuneet tuoreen uudistuksen yhteydessä. Säännöt antavan heidän työnsä yhä selkeämmät raamit. Vanhempi toimitussihteeri on ollut töissä lehdessä usean ulkoasun aikana ja kokee, että säännöt ovat tiukentuneet jokaisen uudistuksen jälkeen.

KS1: [T]oki nää neljä ulkoasu-uudistusta mitä meillä on ollu, niin kyllä ne ulkoasun säännöt on kerta toisensa jälkeen tiukentunu ja tiukentunu, että minkälaisten ehtojen sisällä saa sitä ulkoasua tehdä. Että nythän meillä on jo aika tiukka se formaatti, mitä tehdään.

Toimitussihteerin mukaan ulkoasun tekeminen on muuttunut vapaammasta taittotyöstä sääntöjen noudattamiseen. Hän kertoo, että aikaisemmin toimitussihteereillä oli enemmän vapauksia ulkoasun suhteen.

KS1: [J]os nyt aattelee vaikka kymmenen vuotta sitten olevaa ulkoasua. Sillon oli vielä paljo sellasia sihteereitä töissä, jotka on jo eläkkeellä. Ja kun katto heidän työskentelyään sillon tota pääuutissivun kanssa, niin nehän vähät välitti niinku palstamääristäkin ja tämmösistäkin. Nehän teki ihan omia palstajakoja premillekin, kun katsovat sen olevan tarpeellista ja halusivat vaan tehdä sen. Että ne teki niin paljon vapaammin ulkoasua sillon, että sillon se oli varsinaisesti jo aika luovaa joskus sillon, että nyt ei tulis kysymyksenäkään nää, että rikottas sitä kahdeksan palstan sääntöä tai ylipäänsä mitä sääntöä nyt missäkin on ainakaan uutisosastolla.

Toimitussihteeri kuitenkin kokee, että tiukankin formaatin sisällä ”on mahdollista tehdä monenlaista”. Hän sanoo, että taittotyöstä voi saada tyydytystä, kun:

KS1: – – saa tietyt elementit niinku hyvään harmoniaan ja näin poispäin. Jos niinku ei ollenkaan ajattele tekstiä sinänsä niinku sisältöä, että ajattelee pelkästään ulkoasua. Kyl mä koen ainakin saavani nautintoa siitä ulkoasun tekemisestä. Sillon ku on semmoset hyvät edellytykset siihen, että hyvät palikat, mitkä on tarjolla.

Sääntöjen sisällä luoviminen voi tuottaa nautintoa, sillä sääntöjen sisäistäminen on osa toimitussihteerin ammattitaitoa. Vanhempi toimitussihteeri sanoo, että työssä ”pitää osata ne säännöt ja direktiivit, mitä kuuluu sen perusulkoasuun”. Hän myös huolehtii siitä, että ulkoasun säännöistä pidetään lehdessä kiinni. Ongelmatilanteita voi aiheuttaa muun muassa se, etteivät yhteiset säännöt ole kaikkien toimittajien tiedossa tarpeeksi

hyvin tai sitten toimittajat eivät välitä säännöistä.

KS1: [Huonoin tilanne] on se, että toimittaja ainoastaan kirjoittaa juttunsa tulematta kertaakaan puhumaan jutustaan sihteerin kanssa. Sitte se, mikä on se lopputulos, mitä sieltä tulee, niin tulee pelkkää leipätekstiä kolmetuhatta viissataa merkkiä ja äärettömän pitkä otsikko, joka ei mitenkään sovi tähän uuteen ulkoasuun ja ingressit jätetty tekemättä ja tämmöset, et tehty vaan se ihan perushomma. Niin se on niin kun se [TAUKO] kuvatekstit tietysti tekemättä tai sillä lailla, et kuvaaja on vielä keikalla, ku toimittaja lähtee jo kotiin. Näin pois päin.

Hyvännäköinen sivu syntyy *Keskisuomalaisessa* usein hyvän ennakkosuunnittelun ja toteutuksen seurauksena. Vanhempi toimitussihteerin kuvailee, että silloin taitossa onnistuu, kun käytettävissä on ”hyvät palikat”. Hyvät palikat päätyvät taittajan käsiin, kun sivulle tulevien juttujen työprosessi on johdonmukaisesti suunniteltu etukäteen. Prosessin aikana kommunikointi työprosessiin osallistuvien eri osapuolten välillä on tärkeää.

KS1: Paras on aina se, että jos pääsee toimittajan kanssa vähän puhumaan, että ois kiva jos siinä ois erilaisia elementtejä ja näin ja näin. Sitten semmonen toimittaja, joka on oikeesti sisäistänyt sen lehden ulkoasun, että mitä kaikkea elementtejä ja mitä kaikkea erilaisia jutun osia siihen voi kuulua ja sitte käyttää niitä hyväkseen. Niin että, oikeestikin vähän kiinnostunu siitä, että se ei pelkästään ole semmonen esitelmätyyppinen pitkä oksennus.

Sääntöjen sisäistämisen tärkeyttä korostaa nuoremman toimitussihteerin vertauskuva omasta työstään. Hän kokee olevansa työssään eräänlainen ”järjestyksenvalvoja”, jonka työ ulottuu ulkoasun sääntöjen noudattamisen lisäksi sisällöllisen johdonmukaisuuden valvontaan.

KS2: [S]e [rooli] on tavallaan vähän semmonen järjestyksenvalvoja tai semmonen, et vähän yrittää kattoo, et – onko tää juttu nyt semmonen, että tän kehtaa laittaa nyt pääjuttuna. Et monesti [TAUKO] tai no sehän ei sais olla niin, mut välillä tuntuu, et niitä juttuja ei oo välttämättä kauheen tarkalla seulalla ehitty niinku analysoida tai miettiä, et sitte voi itekin kiinnittää huomiota, et onks tää nyt oikeesti näin ja et vähän semmosta niinku seulaa pitää yllä, et mitä sinne lehteen oikeen menee ja että ne pääjutut ois sitte pääjuttujen arvosia.

Sisällöllisen kuranttiuden hallintaa voivat vaikeuttaa ulkoasusääntöjen yksityiskohdat.

Sisältö ei välttämättä taivu helposti tiukkaan formaattiin. Vanhempi toimitussihteeri kuvaili, että huonossa tapauksessa toimittaja on kirjoittanut liian pitkän otsikon, joka ei sovi uuteen ulkoasuun. Nuorempi toimitussihteeri kuvailee samaa hankaluutta toimittajan välinpitämättömyyden sijaan otsikkokirjasimen suurella koolla.

KS2: Et onhan meillä sitte esimerkiksi otsikkojen kaa, ku meillä on niin iso se otsikkofontti, että sinne ei mahu ku jotain kaks sanaa, ja sitte on hirvee vaikee välillä keksiä otsikoita, mutta meillä ingressi kertoo ja otsikko ei välttämättä kerrokaan kauheesti ku se on niin iso.

Pulkkisen tekemissä kyselyissä kävi ilmi (2008, 61–63), että 2000-luvulla otsikoiden kirjoitustapa oli uudistuksissa usein muutoksen alla. Pulkkinen kirjoittaa, että otsikko-muutoksissa pääkohteena on ollut juuri niiden tiivistäminen. Vuonna 2005 melkein puolissa tehdyistä uudistuksissa siirryttiin lyhyempiin otsikoihin. Pulkkisen mukaan lyhyemmillä otsikoilla jutun aihe pyritään kertomaan kiinnostavammin ja iskevämmin. Otsikoiden lyhentyminen ja suuri kirjasinkoko voivat selittyä myös lehtisuunnittelijoiden kulttuurisella taustalla. Esimerkiksi *Keskisuomalaisen* ulkoasun uudistivat skotlantilaiset Ally Palmer ja Terry Watson, ja heidän kotimaassaan voidaan käyttää kivuttomammin lyhyempiä otsikoita, koska englannin kielen sanat ovat suomenkielisiä vastineita lyhyempiä. Vanhempi toimitussihteeri kyseenalaistaa, tarvitaanko *Keskisuomalaisen* kokoisessa lehdessä välttämättä niin suuria otsikkokokokoja kuin suunnittelijat ovat lehdelle luoneet.

KS1: – – [V]älillä tuntuu, että on se visuaalisuuden kanssa sillä lailla, jos siihen visuaalisuuteen lähdetään, että ajatellaan, että siihen myös kuuluu isot tymäkät otsikot ja tota erilaiset pienet tietolaatikkoelementit ja iso kuva. Kyllä se joskus tuntuu vähän liialliselta tämmösen maakuntalehden, joka nyt kuitenkin aika pieni, että se otsikon koko sen asian sisällölliseen painoarvoon, niin joskus tuntuu vähän liioittelulta. Että ei täällä Keski-Suomessa satu niin suuria skuuppeja tai suuria ja merkittäviä asioita, että ne vaatis välttämättä niin hirvittävän suuret otsikot.

Pulkkisen tekemissä kyselyissä kävi myös ilmi, että valtaosassa uudistuksista sanomalehtien juttupituuksia on lyhennetty ja että samalla juttujen määrää on lisätty. Pulkkisen mukaan tällaisen palastelulla ”voidaan monipuolistaa uutisointia: mukaan saadaan uutisia mahdollisimman monilta paikkakunnilta lehden levikkialueella ja pienistäkin

sattumuksista. Myös featuresivuille suunnitellaan palstoja, joissa on 'kevyttä naposteltavaa'. Ajatuksena on, että lukijat silmäilevät näitä 'pätkiä' mielellään ja ne antavat sivuille kevyempää, runsaampaa ja kiinnostavampaa ilmettä". (mt., 61–63.)

Keskisuomalaisen uudistuksessa pyrittiin aiempaa lyhyempiin juttupituuksiin. Toimittajia on ohjeistettu juttujen maksimipituuksista ja juttukokonaisuuksien eri elementeistä, kuten faktalaatikoista ja nostoista. Nuorempi toimitussihteeri arvelee, että juttujen palastelu ei varsinaisesti olisi tuonut lyhyempiä juttuja.

KS2: Mmm. No mä en itse asiassa tiää, et onko siirrytty, koska alun perinhän meidän ulkoasu, ku se vaihtu, niin meillä puhuttiin, että no niin nyt jutut lyhenee ja näin, mutta viime aikoja tai viime aikoina ku on lehtee lukenu niin tuntuu, et meillä on siirrytty semmoseen juttupaketteihin, joissa oli voi olla kaks kolme juttua ja juttujen mitat ei oiskaan kauheena niinku muuttunu. Et mä en tiää, onkse vähän semmosta harhaa sitte...

6.2.3 Ulkoasutyö sisällön, muodon ja tekniikan yhteispelinä

Pulkkinen (2008, 30) kirjoittaa, että sanomalehdessä monimuotoiset esitykset ovat mahdollisia, jos ulkoasun tekijä ei asetu (tai häntä ei aseteta) vain aineiston lapioijaksi. Hänen olisi oltava sekä suunnittelija että tuottaja. Hänen olisi hallittava sekä lehensä genre että juttujen tyyllilajit. Hänen olisi kyettävä tuottamaan ja käsittelemään tekstiä ja osattava myös oikoluku. Hänen olisi tunnettava grafiikan, kuvittamisen, valokuvauksen ja kuvien käsittelyn mahdollisuudet, värien käyttö, kirjaintyyli, sommittelu ja myös painon asettamat ehdot. Sekä tietojen että estetiikan hallinnan pitäisi yhdistyä samassa persoonassa. (Mt.)

Ulkoasutyö on aina taiteilua sisällön ja muodon välimaastossa. *Keskisuomalaisen* toimitussihteerien suhtautuminen lehden ulkoasuun määrittyy pitkälti tämän tasapainoilutehtävän kautta. Heille ulkoasutyö on sivun visuaalisuuden ja tekstin editoinnin yhtäaikaista hallintaa. Vanhempi toimitussihteereistä kiteyttää oivallisesti tämän tehtävän.

KS1: – –[S]ehän on meidän duunia, tässä sihteerin työhön kuuluu, että pitää siitä leipätekstimassasta, että siitä pitää, tai pitäisi ainakin sitten muokata se semmonen ulkoasufilosofiaan kuuluva, täyttävä kokonaisuus.

Ulkoasu on toimitussihteerin ammattitaidon osa-alue, jota hänen täytyy soveltaa sanomalehden perusaineeseen, leipätekstimassaan. Ulkoasufilosofian voi ajatella olevan pelkkiä ulkoasusääntöjä laajempi kokonaisuus. Filosofia pitää sisällään ulkoasusääntöjen lisäksi lehden tyylikirjan mukaiset erilaiset juttutyypit ja kuva- sekä grafiikkamäärittelyt. Ulkoasufilosofian hallinta on pitkälti toimitussihteerien käsissä, sillä taitollisista ratkaisuista ei puhuta kovinkaan paljoa päivittäisissä iltapäiväkokouksissa.

KS2: Loppujen lopuks siitä taitosta puhutaan aika vähän. Et se on oikeastaan melkein kokonaan semmosta niinku sisällöllistä, että tuottaja sanoo, että tälle sivulle tulee pääjutuks tuo, kakkosjutuks tuo ja sit se taiton miettiminen, niin se oikeastaan jää meille.

6.3 Helsingin Sanomat

Helsingin Sanomat on vuonna 1904 edeltäjänsä *Päivälehd*en (1889–1904) pohjalta perustettu broadsheet-kokoinen, seitsemän kertaa viikossa ilmestyvä valtakunnallinen sanomalehti. Lehteä julkaisee Sanoma-viestintäkonserniin kuuluva Sanoma News-liiketoimintaryhmä. Ryhmän lehtiin kuuluvat myös iltapäivälehti *Ilta-Sanomat*, verkossa ilmestyvä *Taloussanomat*, kolme maakuntalehteä ja useita kaupunki- ja ilmaisjakelu-lehtiä. Vuonna 2008 *Helsingin Sanomien* keskilevikki oli 412 421 kappaletta, minkä perusteella se on selkeästi Suomen suurin sanomalehti. Haastateltavina olivat lehden ulkoasupäällikkö (HS1) ja kaksi taittajaa (HS2 ja HS3). Haastattelut tehtiin viikko *Helsingin Sanomien* ulkoasu-uudistuksen lanseerauksen jälkeen. Lehti uudistui 16. marraskuuta 2009.

Suuren sanomalehden toimituksessa työskentelee satoja journalismin ammattilaisia. Ison lehden taittoprosessiin osallistuu lukuisia eri toimitusosastoja, mikä vaatii organisaatiolta työskentelyn tarkkaa työjakoa ja ohjeistusta. Ulkoasupäällikön mukaan lehdessä on kaksi taittajapoolia, joihin kuuluu kymmenkunta ”niin sanottua ammattitaitajaa, joilla on vähän enemmän kokemusta”. Kaikkiaan taittotyöhön kykeneviä toimituksessa on noin seitsemänkymmentä.

HS1: Ja se tarkoittaa oikeesti sitä, että siellä on ammattitasoa [TAUKO] Sanotaan, et siel on kakskyt vuotta ammattitaitoo takana ja sitte toisessa ääripäässä saattaa

olla kaks viikkoo. Ja tää porukka sitä tekee, joka tarkoittaa suomeks sitä, että ohjeistus pitää olla hirveen selkeätä ja hirveen yksinkertasta. Jos sen sanoo vähän rumasti, niin se tarkoittaa sitä, et se pitää olla semmosta bulkkia suurin osa. Tai siitä tulee väkisten, koska ei voi odottaa eikä olettaa, ei tietystikään, et tulee ihan täydellisen priimaa koko ajan. Et taso heittelee ja sitä tason heittelyä pitää pyrkii mahdollisimman paljon minimoimaan.

Työntekijöiden taitotason kirjavuuden vuoksi lehden ulkoasu täytyy ulkoasupäällikön mukaan standardoida hyvin, ja rima riittävän ulkoasutason saavuttamiseen pitää asettaa suhteellisen alhaalle. Taittotyötä tekevien tasoeroa korostavat myös lehden uutisosan (kotimaa, talous ja ulkomaat) taittajien puheet. Heidän mukaansa nopeassa uutistaittotyössä eivät monien taidot ole riittävät.

HS3: Täs talossahan on 80 taittamaan kykenevää ihmistä jonku listan mukaan. Siis 80 taittokoulutuksen saanutta ihmistä. Mut tota kyllä totuus on ihan toinen. Et kyl 60 siit putoo pois siit uutistystöstä. Kai ne jotain muuta taittaa, mut ei niistä tohon kotimaan hektisyyteen oo kyllä.

Hektisen uutistystyön hallitseminen on ikään kuin ammattitaittajan mittapuu. Taittajat kertovat, että tulee "tilanteita, että sivu pitää muiluttaa kokonaan ympäri ja aikaa on viis minuuttii". Kiireessä tulee siten osata tehdä nopeita ratkaisuja ja käyttää työkalujaan sujuvasti. Ulkoasupäällikkö korostaa taittajan professionaalisuuden olevan ulkoasutyön johtamisen kannalta helpottavaa. Ammattitaittajien ratkaisuja ei tarvitse epäillä etukäteen.

HS1: Tuolla on sellasia taittajia, joiden jälkee ei koskaan tartte kattoo, et mä tiedän, et kun ne istuu puikoissa, niin hyvä tulee. Sit siellä on osa sellasta porukkaa, että täytyy vähän katella perään, et tietää, et okei, tuolta saattaa tulla aika hurjii ratkasuja, että on paras vähän jarrutella tai jotain muuta.

6.3.1 "Uutiskiiman" hillintää, palastelun hallintaa ja aikataulussa pysymistä

Taittajien yhteishaastattelussa tuli nopeasti esiin *Helsingin Sanomien* taittoprosessin keskeinen pulma: päivittäin lehteen on tarjolla liikaa juttuja. Lehden iso uutiskoneisto tuottaa päivittäin materiaalia jopa yli tarpeiden.

HS2: [Y]leensä se on se ongelma just, et siinä on liikaa kamaa niinku per sivu. Et se

on vähän [TAUKO] Mehän sanotaan sitä uutiskiimaks, että tapahtuu joku hädellä, joku vaikka poliitikkoskandaali tai jotain, niin silloin alkaa tulla [TAUKO] Kaikki tuottaa kaikkennäköstä palikkaa ja isot päälliköt haluaa sinne sitä sun tätä ja se nyt on vähän aina semmosta. Ja se on kans sit niinku taittajan tehtävä mitata silleen ja sanoo, et nyt alkaa niinku riittää pikkuhiljaa.

Taittajien mainitsema ”kiima” syntyy isoissa uutistapahtumissa, joista halutaan tuottaa paljon materiaalia. Silloin taittajat toimivat kuin nopeusrajoittimet: he hillitsevät tuotantoa tarvittaessa. Syntyvä juttujen ylituotanto voi johtua ennakkosuunnittelussa tapahtuvista viestintäkatkoksista. Suuressa toimituksessa sivujen tuottamiseen osallistuvat osastotoimituksen lisäksi kuvatoimitus ja grafiikkatoimitus sekä uutispäälliköt ja mahdolliset muut esimiehet.

HS3: – [S]iis surullista on se, että isoon pakettiin kasaa ihmiset eri suunnista, ne ei ihan tarkkaan tiedä toistensa tekemisistä, niin mennään grafiikkaan tilaamaan iso grafiikka ja laitetaan Hannes Heikura ottaa kuvaa.

HS2: Joo, se on suurin ongelma.

HS3: Siis jumalauta, ei oo mitään järkeä. Pannaan viiden palstan grafiikka ja sit pitäis laittaa joku Heikuran pääkuva, niin johan se vie niinku siitä kolme neljäsosaa siitä sivusta.

HS2: Että jos ajatellaan tätä kontrastia, että pitää jossain olla niinku... jonku pitää olla pääkuva sivulla, niinku säki oot taittanu [TAUKO] Se on silloin aika vaikeeta.

M: Miten usein sit tämmöistä tapahtuu, et?

HS2: No silloin tällön ku on tää tämmönen...

HS3: ...uutiskiima päällä.

HS2: Kiima on päällä.

Suurissa uutistapahtumissa tai pinnalla olevissa uutistapauksissa juttupaketteja jaetaan moniin eri osiin. Lehtien visualisoitumiskehityksessä yksi trendi on ollut tällainen pitkien juttujen palastelu. Pulkkinen (2008, 244) mukaan palastelua perustellaan oikeutetusti lukemisen helpottamisella ja monipuolisemmilla esitystavoilla. Hän kuitenkin toteaa, että sen vaikutus lukutapahtumaan voi olla saman suuntainen kuin dekonstruktioilla. Tällainen esitystapa suosii ei-lineaaria lukemista: sivulta poimitaan tekstin ja

kuvan elementtejä vaikeasti ennustettavassa järjestyksessä. (Mt.) *Helsingin Sanomien* taittajat kokevat, että palastelu tuottaa heille lisää työtä sivutilan hallinnassa.

HS2: – – Sit on nää Keva- ja Nova Group -ongelmat, et ku sitä tulee sitä palikkaa niin paljon, et sillon vielä tulee semmonen ilme sit joillekin, et sitä pitää palastella vielä enemmän, että se näyttää niinku ehkä runsaammalta ja saa niinku otsikoilla koko ajan, että tämmönenki ja tämmönenki skandaali tässä. Et se ois meille helpompaa, jos niitä pystyis [TAUKO] Vaikka ois vähän pidempi se pääjuttu, niin eikä kumminkaan niin montaa juttuu. Jotka jotkut on vielä aika paljon päällekkäin toistensa kanssa. Se on kyllä kanssa, mihin me vedotaan sitten, et tähän on ihan samaa skeidaa ku tos toisessa jutussa, et eiks ne vois jotenki yhdistää.

Taittajan mukaan palastelu voi mennä keinotekoiseksi, kun samansisältöisiä juttuja pilkotaan osiin. Tavallaan juttujen palasteleminen voi aiheuttaa tilanteen, jossa design ylittää journalistiset lähtökohdat. Sivuille halutaan visuaalista runsautta, vaikkei siihen ole sisällöllisesti riittäviä aineksia. Palastelu voi myös toisinaan tuottaa rauhattomia sivuja, kun tiedon runsauden vaatimus lukijoita läheisesti koskettavassa uutistilanteessa ylittää ulkoasun ihanteet. Silloin journalistisen taittajan työ alkaa muistuttaa ahtaajan työtä. Tieto pitää sulloa sivuille, vaikka visuaalisuus kärsisikin.

HS2: No nyt on ollu sikainfluenssa semmosia hankalimpia, et niissä on kans [TAUKO] Mut ne on semmosia, et siinä ei tarvi niinku tavallaan silleen niinku välittää, et sen ei tarviikkaan olla niin rauhallinen, koska siinä on niin paljon infoa, et mitä ihmiset joutuu kuitenkin ahmimaan sieltä, et kaikennäkösiä aikatauluja ja eri kaupunkien rokotusaikatauluja ja muita tämmösiä. Et kyllä ne pitää sinne änkee, vaikka nyt näyttäs miltä. Eikä sillä oo sillon niin väliä, et niinku että onks siellä viiden palstan kuva ja seittemäntoista juttuu. Mahollisimman paljon infoo pitää olla.

Lehden ulkoasupäällikkö pitää juttujen palastelua pienempiin osiin selkeimpänä muutoksena sanomalehtien visuaalisuudessa parin viimeisen vuosikymmenen aikana.

HS1: [S]ä kysyit, minkälaista oli kaksyt vuotta sitten, niin miten mä sen nään, niin se näkyy oikeestaan ku vilkasee noita lehtiä, et jutut oli oikeesti pitkiä ja ehkä se asennekin oli aika paljon toisenlainen, koska ei ollu kilpailijoita. Et mikään ei tavallaan uhannu sitä sanomalehden valtaa, elikkä sä pystyit tuuttamaan niin pitkää juttuu periaattees ku halusit kyselemättä, et tykätäänks näistä vai eikö näistä tykätä.

Ulkoasupääällikkö perustelee muutosta uutiskilpailutilanteen muutoksella. Kaksikymmentä vuotta sitten sanomalehdellä ei vielä ollut internetin kaltaista vartenotettavaa haastajaa, joka olisi pystynyt viemään sanomalehdeltä sille kuuluneen paikan uutisten välittäjänä. Palastelu kuitenkin arveluttaa lehden ulkoasupääällikköä. Hän ei koe sen sopivan valtakunnan ykköslehden tyyliin tarjota uutisia.

HS1: – – [M]ä on sitä mieltä kuitenkin, et ei tää sanomalehdistö [TAUKO] Ei sen pidä mennä siihen, että kaikki jutut päätetään semmosiks lyhkäsiks helposti annosteltaviks paloiks. Tai ehkä on hyvä, et muut tekee niin, mut mä en halua, et Hesari tekee. Mun mielestä Hesarin sanomalehden voima on kuitenkin tekstissä.

Palastelun myötä *Helsingin Sanomien* ulkoasuun on tullut vuosien varrella lisää sääntöjä, kun juttutyypit ovat lisääntyneet. Taittajien mukaan ne eivät kuitenkaan ole välttämättä jäykistäneet visualistin työtä. Lehden perusrakenne on muuttunut parin vuosikymmenen aikana joustavammaksi.

HS2: No ehkä [on tullu sääntöjä lisää], mutta sit ne [säännöt] on taas joustavampia ku ennen. Ja ennenhän meillä oli [TAUKO] sanotaan 90-luvulla, jos puhutaan nyt vaikka kotimaan avaussivusta niin se oli aina ihan samanlainen. Sillon oli tiukkaa, että pääjuttu ei saanu olla neljää palstaa isompi. Se oli aina siinä keskellä ja sit siinä laidassa oli kahen palstan juttu. Toisessa laidassa oli kevyempiä, tämmösii lyhyesti-juttuja, jotka oli niinku liehulla. – – Et tää on silleen joustavampaa, mutta on tullu tietenkin erilaisia palikoita lisää ja niissä on ne omat sääntönsä, mutta mut se semmonen perussysteemi ei oo enää niin tiukka. Et ennen haukottiin henkeä jos laitto jopa viiden palstan kuvan joskus. Et huhhuh, oliko tää nyt vähän liikaa.

M: Onks tää suunta ollu sit parempi?

HS2: Mun mielestä on. Ja kyllähän toi tietokone antaa mahdollisuuden siihen, että paremmin sitä osataan leipoo. Et sitä sivuu näkee siinä tehdessä ja sen voi aina muuttaa hetkessä, että [TAUKO] sillon ku me harjoteltiin tätä CCI:tä sillon 90-luvun puoles välissä, niin sillon pysyttiin vielä niissä formuissa, mitä veitsitaitossa oli. Sillonhan se oli varmaan melkein pakko tehdä aina samanlaista, koska et se sitten suju kans.

Työ taitossa on helpottunut tietokoneiden tultua taittopöydälle. Molemmat taittajat ovat työskennelleet useamman vuosikymmenen sanomalehden ulkoasun parissa. Heillä on kokemusta taittamisesta puukkotaiton ajoilta, jolloin ulkoasun kanssa työskentely ei ollut yhtä joustavaa kuin nykyään.

HS2: Nyt pystyy kumminkin niinku, aina ku tekee virheen, niin laittaa control-zetaa. Veitsellä jos veti jostain kuvan poikki, niin se oli siinä sitten. [NAURAA]

Tietokonetaitto on siten helpottanut virheiden korjaamista ja erilaisten vaihtoehtojen kokeilemisestä. Siksi *Helsingin Sanomien* ulkoasun perussysteeminkin on muuttunut aiempaa joustavammaksi. Vaikka tietokoneet ovat helpottaneet työn teknistä toteuttamista ja virheiden ennalta ehkäisyä, taittotyön siirtyminen päätteen ääreen on vähentänyt työvoimaa ulkoasun parista.

HS2: [S]itte taas toisaalta on nykyään silleen rankempaa ku on niin paljon vähemmän porukkaa. Et latomossa oli semmosessa kahessa vuorossa semmonen 125 tyyppiä, et meit on nykyään, onks meitä nykyään kaheksan, niinku pyörii tässä...

HS3: Kymmenen...

HS2: Niin kaheksan pyörii kierrossa, jotka siis [TAUKO] vapaapäiväläiset on poissa. Paljon enemmän joutuu tekemään nykyään.

Kun joutuu tekemään töitä enemmän kuin ennen, taittajat kokevat, että uutisten ylituotannon keskellä tärkeintä heidän päivittäisessä työssään on aikataulussa pysyminen.

HS2: [Pitää] tehdä mahdollisimman selkeitä sivuja ja tärkeintä, että pysyy aikataulussa. Meillä on siis deadline kymmeneltä ensimmäinen. Se on lähinnä niinku taittajan tehtävä, et se alkaa patistelevaan käsittelijöitä ja listureita, jotka on iltojen esimiehiä ja muita.

Näkökulma on käytännönläheinen. Painoaikataulusta myöhästyminen on kallista lehdelle, koska se aiheuttaa jonoutumisen painossa. Kun yksi lehti myöhästyy, se aiheuttaa muidenkin lehtien myöhästymisen. Aikataulusta huolehtiminen on tavallaan työnjohdollinen tehtävä. Taittajalla täytyy olla kokonaiskäsitys siitä, missä vaiheessa tuotanto on meneillään. Deadline saattaa tulla äkisti eteen, kun materiaali tulee taittajalle liian myöhään. Työn sujuvuuden kannalta ennakkosuunnittelu on tärkeää. Kun sivulle tuleva materiaali on tiedossa, ja työprosessi on kullakin osastolla hallinnassa, taittajan työ on helppoa.

HS2: No hienon sivunhan saa sillon, jos se on tota niinku [TAUKO] oikeestaan tiedetään jo etukäteen jutun mitta niinku tarkalleen. Sit siihen tulee yks hieno pääkuva ja sit joku vaikka siitä puolet kokonen grafiikka, niin onko helpompaa mikään.

Helppous ei kuitenkaan aina tyydytä ammatillista kunnianhimoa. Sujuvan työn ja tylsän työn raja on häilyväinen. Kun työ sujuu mutkattomasti, saattaa siitä tulla niin rutinoitunut, että se tylsistyttää.

HS3: – – [K]esällä taitoin kesä–heinäkuun. Käytännössä mä taitoin pelkästään tota kutos [TAUKO] kotimaata [TAUKO] tai taloutta ja ulkomaata. Kyllä ne taloudet oli semmosii hohhoijaa-vuoroja. Lähetään kuuden palstan grafiikalla, pannaan pääjuttu ja yks kainalo.

HS2: Niin, niillä on aika usein se semmonen sama.

HS3: Sabluuna on niin samanlainen. Ei niistä hirveen näyttävii saa, ne grafiikat saattaa olla semmosii harmaita käppyröitä.

HS2: Niin aina vähän samannäkösiä ne sivut, mut helppo niitä on taittaa, jos siitä puhutaan, jos on pitkä juttu, niin senhän pyörittää mihin vaan ympäri.

HS2: – – No onhan se mukavaa ja kylhän se palkitsee silloin, varsinkin jos [TAUKO] jos tulee hieno sivu, no ei siinä mitään, mutta se on yleensä palikoista kiinni. Et jos on ne täydelliset ainekset, se on niin helppoo, et ei sillon tunnu oikeen miltään, vaikka hieno tuliski. Mut jos tulee vähän paskempi sivu, mut se on semmonen helvetillinen ilta ollu ja siit selvi, ja varsinkin ajoissa, niin sit tuntuu joskus ihan palkitsevalta.

HS3: Että ei myöhästy.

HS2: Sit ansaitsee vaikka yhen bissen tossa Paino-baarissa.

Lehdessä, jossa ulkoasun sabluuna on tarkkaan määritelty, taittajalla ole välttämättä mahdollisuutta tuoda sivun ilmeeseen omaa panostaan. Silloin työn onnistumisessa itse työprosessin hallinnan rooli kasvaa. Taittaja kuvailee, että ”helvetillisestä illasta” selviäminen tuntuu palkitsevalta, vaikka sivusta tulisikin ”vähän paskempi”. Hyvä taittaja siten selviytyy deadlinesta ajoissa ennemmin kuin myöhästyttää lehden erityisen hienolla sivutaitolla. Lehden sivujen ulkoasu saa siten olla osaksi ”bulkkia”, kuten ulkoasupäällikkö sivutaiton peruslaatua kutsuu.

6.3.3 Taittaja toimituksen diplomaattina

Suuren sanomalehden toimituksessa taittajan työn sosiaalinen ulottuvuus korostuu. *Helsingin Sanomissa* työ sisältää paljon kommunikointia journalistisen työprosessin eri osapuolten kanssa. Varsinkin kun uhkana on materiaalin liikatuotanto, taittajan täytyy yrittää pitää sivunsa kompaktina, lukukelpoisena pakettina.

HS2: Taittaja on semmonen, joka neuvottelee kirjoittajan, listurin ja muitten välillä ja kuvatoimituksenkin ja grafiikkakin on aika joustava, et nekin pienentää ja säätää grafiikoita, sit ku me pyydetään, et sanotaan, et nyt ei mee millään kyllä. Koska siinä on listuri ja kätyri, siis käsittelijät, niin nehän on niin hemmetin kiireisiä siinä illalla, että kyllä ne vähän niinku luonnollisesti kuuluu taittajalle sit tämmöset.

Neuvotteleva rooli ikään kuin lankeaa taittajalle, ja keskustelu eri osapuolten kautta voi viedä työajasta jopa suurimman siivun. Sivuille ennakkoon suunniteltujen elementtien mitoitus on saattanut ontua, tai päivän aikana on tapahtunut yllättävä uutistapahtuma, josta pitää saada lehteen omat juttunsa. Taittajalle tällainen tilanne on ongelmanratkaisutehtävä, jossa vaaditaan neuvottelutaitoja.

HS2: – – Et siinä taittaja joutuu semmoseks diplomaatiks, että se käy sitten kaikkien [TAUKO] Ettii sieltä ympäri taloo, että tää pitäis saada tänmittaseks, et voitsä lyhentää. Ei ku tää on niin tärkeätä, tää on niin tärkeätä. Et en mä voi käydä kysyyn siltä seuraavalta, et ei se nyt käykään, et voitteks te vielä nyt vähän vielä...

Kun sivuille tulevien elementtien määrä uhkaa kasvaa liian suureksi, taittajan täytyy suodattaa työssään eri toimitusosastojen pyrkimyksiä ja tavoitteita.

HS2: Sillon ku on sellanen tilanne päällä, että kaikki haluaa kaiken ja isolla, niin sillon mä tarkotin niinku tätä diplomaattijuttua, että taittaja joutuu monesti tekemään semmosen kompromissin, et ei niinku oikeen kenenkään haluama mee ihan just niin, et se on aina vähän ikävä tilanne, et moikkaakohan toikaan kuvaaja enää seuraavana päivänä. Et joutuu tekeen semmosen, et jokaiselle jotakin kumminkin.

Taittajat kokevat, että kompromisseja tehdessään he voivat joutua hankalaan välikäteen. Välillä täytyy lyhentää liian pitkän jutun kirjoittaneen toimittajan tekstiä tai valokuvaajan hienoa otosta pitää rajata. Silloin jää arvailun varaan, miten intohimoisesti

tekstin tehnyt toimittaja tai kuvan ottanut valokuvaaja suhtautua taitossa tehtyihin ratkaisuihin. Tilanteissa, joissa kompromisseja täytyy tehdä, tarkka sosiaalisen silmä ja ihmisten erilaisten työtapojen huomioiminen auttaa.

HS3: [HS2] mua varotti, ku mä tulin taittamaan, et tota tärkeintä on kuitenkin ehkä just tää henkilökemia.

HS2: Niin tai että siis, [HS3] tietenki hallitsee ton meidän järjestelmän... ku yleensä jos tulee joku uus, niin pitää opettaa ensin tietenki käyttää konetta. Mut [HS3] on ollu rakentamassa sitä tätä meidän CCI:tä. Enhän mä nyt ala sitä siinä opettamaan, mut sanoin sille silloin alussa, että opettele tunteen noi ihmiset, et tiedät, miten kukakin toimii, niin silloin sä aina tiedät, et paljo tarvii aikaa kenenki kanssa.

Toimitusjärjestelmän tunteminen on taittajalle ensisijaisen tärkeää, mutta kun sen hallitsee riittävän hyvin, työssä korostuu sosiaalinen osaaminen. Taittajan sosiaalinen asema *Helsingin Sanomien* toimituksessa on keskeinen. Ilman neuvottelevaa ja keskustelevaa taittajaa taittoprosessi leviäisi käsiin. Koska taittaja on kosketuksissa konkreettisesti tekeillä olevaan sivuun, hän ymmärtää parhaiten sivun toteutuksen liittyvät mahdollisuudet ja rajoitukset. Osaamisellaan taittaja pitää prosessin lankoja käsissään. Sosiaalisen aseman keskeisyyttä korostaa myös taittajien näkemys työssä tarvittavasta paineensietokyvystä. Koska taittajat ovat lehden valmistumisen kannalta avainroolissa, heidän tulee pysyä rauhallisina, vaikka tilanne toimituksessa olisikin kaoottinen.

M: Mitä ominaisuuksia teidän mielestä hyvällä taittajalla pitää olla?

HS2: Hermot, hyvät hermot.

HS3: Joo. Nimenomaan.

HS2: Ja silleen niinku, et vaikka ite tietäis, et menee vähän niinku päin persettä, niin ei näytä sitä. Se levii.

M: Paineensietokykyä.

HS2: Joo, nimenomaan. Pitää olla naama sennäkönen, vaikka tietääki, et vittu tästä ei tuu mitään, ku ajattelee itekseen. Pitää olla kuitenkin ihan sennäkönen, et ei hätää.

HS3: Niin. Lehmän hermot.

6.3.4 Palikoiden harmoniaa

Helsingin Sanomia taitetaan lohkoissa, kuten lähes kaikkia sanomalehtiä tällä hetkellä. Taittajat kuvailevat näitä sivuelementtejä haastattelussa usein palikoiksi. Heille taitto-työ on ”pelaamista palikoiden kanssa” ja hyvä sivu syntyy silloin, kun käytettävissä on ”hyvät palikat”. Ammattijargoniin kuuluvaa ilmaisua käyttää myös *Keskisuomalaisen* vanhempi toimitussihteeri. Seuraavat sitaattit ovat katkelmia haastattelujen eri osista, joissa *HS:n* taittajat käyttävät palikka-sanaa kuvaamaan sivuelementtejä.

HS2: – – kaikki tuottaa kaikennäköstä palikkaa – –

HS2: – – kun on grafiikkaa tehny ensin 20 vuotta niin kyllähän se tietää, miten suunnilleen palikat kuuluu olla.

HS3: Kyl siellä yleensä pyritään tällaseen blokkitaittoon. Mahollisimman selkeitä palikoita vaan.

HS2: – – jos tulee hieno sivu, no ei siinä mitään, mutta se on yleensä palikoista kiinni.

HS2: Et tää on silleen joustavampaa, mutta on tullu tietenkin erilaisia palikoita lisää ja niissä on ne omat sääntönsä, mutta mut se semmonen perussysteemi ei oo enää niin tiukka.

HS2: – – et ku sitä tulee sitä palikkaa niin paljon – –

Kun palikkapuheen ottaa kevyeen diskurssianalyttiseen tarkasteluun, siitä muotoutuu kiinnostava käsitys ulkoasusta ja lehden visuaalisuudesta. Palikoista puhuminen luo kuvan taittotyöstä, jossa sisällön sijasta voidaan keskittyä muotoon. Lehden toimitus-osastot tuottavat palikoita, joiden paikka määräytyy ulkoasusääntöjen ja myös harjaantuneen visuaalisen silmän avulla. Toinen taittajista kuvailee graafikkona 20 vuotta työskennellyttä taittajaa, että hän ”tietää, miten palikat suunnilleen kuuluu olla”. Palikoiden paikat on opittu työtä tekemällä. Siten ulkoasu on palikoiden harmoniaa ja harmonian taju on ulkoasun tuottajalle sisäänrakennettu ammattitaidon osa-alue.

HS2: On olemassa ihan... Gutenbergilta opitut perussäännöt ja ne pitää tietää tietenkin ja nykyisen ulkoasupäällikön säännöt ja soveltaa niitä. Niitä pitää sitte osata keskenään sitten käyttää.

Tavallaan on siis olemassa kaksi ulottuvuutta, josta harmonian taju ammentaa: 1) jo kauan olemassa olleet ulkoasun peruseriaatteen (jotka ovat olleet tiedossa jo Gutenbergin ajoista asti) ja 2) lehtikohtaiset ulkoasun sovellutukset (ulkoasupäällikön säännöt). Palikkapuhe on kiinnostavaa siksikin, että haastattelussa *Helsingin Sanomien* taittajat eivät juurikaan puhu sisällöistä. Huoli siitä ei varsinaisesti kuulu heidän työnkuvaansa. He kyllä korjaavat taittaessaan teksteistä tarvittaessa kirjoitusvirheitä ja saatavat muuttaa tarvittaessa sanoja, jotta juttujen rivitys istuu taitto-ohjeiden tavoitteisiin. Varsinaisesti lehdessä sisällöstä vastaavat esimiehet, listurit ja käsittelyvuorossa olevat toimittajat. Tällöin taittajat voivat keskittyä tekemään ulkoasua ja miettimään sen tuottamia merkityksiä.

Taittajien puheessa sisältö on paketoitu palikoiksi. Kun palikkaa ajattelee sanana, mieleen tulee ensimmäisenä puinen esine, joka koostuu kauttaaltaan samasta materiaalista ja josta ei varsinaisesti voi erottaa eri osia. Taittajien palikat kuitenkin sisältävät pienempiä palikoita, kuten otsikoita, ingressejä, leipätekstitiloja, kuvia ja grafiikkaa. Palikoiden sisällä olevien elementtien suhteita muuttamalla voi muuttaa myös palikan itsensä ilmettä. Pelkistä palikoista muodostuva ulkoasu ilman sisällöllistä ulottuvuutta on tavallaan muodon puhdasta palapeliä.

7 Yhteenveto ja johtopäätökset

Edellisessä luvussa olen eritellyt, millainen kuva ulkoasutyöstä muodostuu haastateltavien puheissa ja millaisen käsityksen heidän suhtautumisestaan lehden visuaalisuuteen voi saada. Olen käsitellyt lehtiä toisista erillään ja nyt yhteenvedossa pyrin asettamaan lehdet vertailuun.

7.1 Ulkoasutyön erot ja yhtäläisyydet aineiston lehdissä

Pulkkisen (2008, 30) mukaan sanomalehdessä työt voidaan jakaa eikä ulkoasun tekijän tarvitse tehdä kaikkea, mutta hänen asemansa käsittelyprosessissa asettaa poikkeukselliset vaatimukset – ja tuo myös poikkeukselliset mahdollisuudet. Asema käsittelyprosessissa luonnollisesti koetaan eri tavalla erikokoisissa sanomalehtiorganisaatioissa, ja varsinkin eri töiden jakautuminen vaihtelee ulkoasun tekijän näkökulmasta.

Ulkoasun tuottajien työnkuvien erot aineiston lehdissä voi tiivistää väitteeseen, että mitä isompi lehti, sitä enemmän voi ulkoasutyössä keskittyä pelkkään ulkoasuun. Pienemmässä lehdessä työhön kuuluvien osa-alueiden skaala on kirjavampi. Paikallislehti *Valkeakosken Sanomissa* ulkoasutyö nojautuu vahvasti yhden ihmisen ammattitaitoon. Ulkoasutyön ohella paikallislehden taittava toimittaja on vastuussa myös lehden sisällöllisistä ratkaisuista ja osaksi myös työnjohdollisista asioista. *Keskisuomalaisessa* toimitussihteerien ulkoasutyötä on jakamassa kourallinen kollegoita, ja suunnittelussa on mukana muun muassa ulkoasutuottaja. Keskisuudessa maakuntalehdessä toimitussihteerit ovat tekstin ja ulkoasun yhteensäättäjia. Heillä on juttujen editointivastuu, mikä vie työajasta suurimman siivun. Editointityöllä on pitkä historiallinen taustansa: toimitussihteerit tulivat Suomessa sanomalehtiin alun perin työnjohdollisiin tehtäviin ja muokkaamaan lehteen tulevia juttuja. Ulkoasuvastuu tuli heille vasta myöhemmin. *Helsingin Sanomien* taittajat sen sijaan saavat keskittyä selkeimmin pelkkään ulkoasuun. Pulkkinen (2008, 30) mainitsema työn jakautuminen realisoituu selkeimmin suuren sanomalehden toimituksessa. Tekstisisältöjen muokkaamisesta vastaavat osastotoimittajat ja listurit, ja taittajat huolehtivat ”palikoiden” sijoittelusta ja suhteista. Osaltaan tämä johtuu siitä, että *Helsingin Sanomien* taittajat eivät ole alun perin tulleet lehtiin töihin kirjoittaviksi journalistieiksi, kuten muiden lehtien haastateltavat, jotka ovat siirtyneet kirjoitustyöstä taittopöydän ääreen. *HS:n* taittajille kuluukin tekstin editoinnin sijaan enemmän aikaa neuvotteluun ja keskusteluun toimituksen eri osapuolten kanssa.

Myös ulkoasutyötä ohjaavien sääntöjen määrä vaihtelee erikokoisissa organisaatioissa. Isossa lehdessä ulkoasun tuottaminen on ohjatumpaa ja lehden visuaalisuus nojaa vahvasti tyylikirjan ja ulkoasupäällikön määrittelemiin sääntöihin. Paikallislehdessä ulkoasun tekijällä on paljon vapauksia muokata lehden visuaalisuutta haluttuun suuntaan. *Valkeakosken Sanomien* ulkoasutuottaja kuvailee, että ulkoasuohjeistusten unohtuvan sitä mukaa, mitä kauemmin edellisestä uudistuksesta on kulunut aikaa.

VS2: – – [M]itä kauemmin tommosesta suunnitteluprosessista on, sitä vähemmän muistetaan, mitä se graafikko sanoikaan. Että itse asiassa itsellenikin on kaapissa varsin pölyttynyt se edellinen tulostepinkka siitä, minkälainen on uljas Valkeakosken Sanomat.

Toisaalta *Valkeakosken Sanomat* oli siirtymässä tarkemmin säänneltyyn ulkoasuun haastattelujen aikaan käynnissä olleen lehti uudistusprosessin myötä. *Keskisuomalaisessa* toinen toimitussihteereistä kokee, että heillä lehti uudistusten myötä ulkoasun säännöt ovat kerta toisensa jälkeen tiukentuneet. Sääntöjen tiukentuminen ei kuitenkaan hänen mielestään ole poistanut taittotyön luovuutta. Sääntöjen sisällä luoviminen voi tyydyttää työstä koettavaa visuaalisuuteen liittyvää ammatillista kunnianhimoa. *Helsingin Sanomissa* ulkoasupäällikön on täytynyt luoda tarkat ohjeistukset ulkoasusta, sillä lehteä on taittamassa kymmeniä henkilöitä. Taittotyön tekijät asettuvat teknisiltä valmiuksiltaan laajalle asteikolle, minkä vuoksi lehden sivuista suuri osa täytyy olla peruslaatuisia, tiukasti sääntöjen sanelemia kokonaisuuksia. Taittajille ulkoasun sääntöjen omaksuminen on ammattitaidon keskeinen osa-alue. Säännöt tulee sisäistää hyvin, jotta niitä voi soveltaa yleisesti hyväksyttyihin ulkoasutyön käytäntöihin, *Helsingin Sanomien* taittajan mainitsemiin ”Gutenbergin ajoista alkaen” voimassa olleisiin perusperiaatteisiin.

Yksi lehdestä riippumaton yhteinen ulottuvuus ulkoasutyössä on ulkoasun tekijän sosiaalinen asema lehden toimituksessa. Toimitusympäristössä visualistilta vaaditaan sosiaalisia taitoja, sillä hän on työssään journalistista aineistoa kokoonpaneva toimija. Hän toimii ikään kuin kosketuspintana lehden sivun ja sille materiaalia tuottavien journalistien välillä. *Valkeakosken Sanomien* taittava toimittaja kuvailee, että ”kaikkien toimittajien ja kuvaajien kanssa on kuitenkin tehtävä yhteistyötä ja oltava puheväleissä”. *Keskisuomalaisen* nuorempi toimitussihteeri vertaa työtään järjestyksenvalvojan tehtävään. *Helsingin Sanomien* taittajat kokevat, että joutuvat toimimaan toimituksen diplomaatteina neuvotellessaan sivuille päätyvien materiaalien muokkaamisesta. Taittajat myös korostavat, että kun työn tekninen puoli on hanskassa, tärkeintä on tuntee niiden ihmisten työtavat, joiden kanssa työskentelee. Sivun tuottamiseen osallistuvien ihmisten määrä on suuressa toimituksessa kuitenkin valtavan suuri, jolloin jokaisen toimittajan työtapojen opetteleminen ja tunteminen on haastavaa, ellei jopa mahdotonta. Erilaiset työskentelytavat voivat myös vaikuttaa ulkoasun tekijän työmäärään: esimerkiksi *Keskisuomalaisessa* toimitussihteerien täytyy editoida joidenkin toimittajien tekstejä muita enemmän, kun toiset toimittajat tuottavat suoraan sivuille valmiita kokonaisuuksia.

Yksi erityispiirre ulkoasutyössä on sen iltapainotteisuus. Päivittäin ilmestyvien lehtien viimeistelytyö tapahtuu aina iltaisin, kun sivutaitot viedään loppuun ja valmiit sivut lähetetään painoon. Ulkoasun tuottajien työ on kaikissa kolmessa lehdessä päälliköiden työtä lukuun ottamatta täysin iltatyötä. Haastateltavat kokevat iltapainotteisuuden rajoittavan henkilökohtaista elämää.

KS2: – – [T]yöajat on puoli kolmesta yhteentoista tai puoli kahteentoista tai kahteentoista ja kaikki vuorot on iltavuoroja, niin harrastuksia pitää miettii silleen, että voi harrastaa yksin ja aamupäivisin, että emmä voi alottaa mitään kerran viikossa olevaa salsatuntia, ku mä en ikinä pääse. Se on nyt ehkä pahin puoli, että se niinku ittee mietityttää eniten.

– –

KS1: – – [T]äähän ei oo mitenkään varsinaisesti haluttu paikka toi toimitussihteerin paikka, koska siinä on, se on pelkkää iltatyötä. Siinä ei oo päivävuoroja ollenkaan. Elikkä se ei monenkaan elämäntilanteeseen sovi ollenkaan. Ja sitten, ne on pitkiä vuoroja silleen, että kolmesta puoleen yöhön tai puoli kolmesta puoleen yöhön on tota ykskin vuoro ja lyhenpiki kestää jonnekki yhteentoista puoli kahteentoista.

– –

VS1: No sit taittavassa työssä [TAUKO] Taittotyössä ei voi ikinä, silloin kun on siinä työssä, sopia työpäivän päätteeks mitään henkilökohtasia menoja tai asioita, minne on pakko päästä, koska työpäivät on todella vaihtelevia. Et venyy helposti eikä sieltä voi lähtee ennen ku se viimeinen sivu on hyväksytty. Että tota täytyy olla hyvin joustava, erittäin joustava ollessaan tommosessa työssä.

– –

HS3: Kaikki se raha mikä tulee niinku iltalisistä menee partavaahtoon ku pitää ajaa kämmenselkiä [TAUKO] Muuttuu pikkuhiljaa menninkäiseksi.

HS2: Ja selkäkarvoja. [NAURAA]

HS3: [NAURAA] Joo.

7.2 Tasapainoilu muodon ja sisällön välillä

Aineistoni analyysi on luonteeltaan pitkälti kuvailevaa, ja aineistokatkelmista rakentuvien merkitysten analyysi on tarkoituksellisesti kevyttä. Kvale (1996) esittää metaforisesti, että tutkija voi olla ”kaivaja”, joka etsii syvempiä, piilossa olevia merkityksiä, tai ”matkaaja”, joka käy läpi saman ”reitin” kuin haastateltava (ks. Hirsjärvi & Hurme 2001, 138). Olen valinnut ”matkaajan” reitin, mikä oli harkittua. Jos olisin ottanut aineistoni

perusteelliseen diskurssianalyysiin, olisi voinut olla hyödyllistä rajata analyysi ainoastaan yhteen tai kahteen lehteen. Tällöin olisin voinut porautua syvemmälle puheissa rakentuviin käsityksiin sanomalehden visuaalisuudesta. Halusin kuitenkin pitää kaikki kolme lehteä mukana vertailuasetelman vuoksi. Lisäksi pelkät aineistokatkelmat ovat mielestäni ilmaisuvoimaisia anekdootteja sanomalehdessä työskentelevän visualistin arjesta.

Diskurssianalyttisesta näkökulmasta haastatteluista ei kumpua yksittäistä, kullekin lehdelle täysin ominaista tapaa suhtautua lehden visuaalisuuteen. *Valkeakosken Sanomien* haastateltavien puheesta nostamaani sisällön ja muodon suhteen ymmärrystä ei voi kuvailla ulkoasun ”pienlehtidiskurssiksi”, sillä samanlaisia painotuksia voi lukea muidenkin lehtien haastateltavien puheissa. Myöskään *Keskisuomalaisen* toimitussihteerien puhe ole virittynyt pelkästään ”maakuntalehtidiskurssiksi”. Puhetavat esiintyvät kunkin kolmen lehden työntekijöiden puheissa. Puhetapojen painotukset vaihtelevat sekä puhujittain että puhujien eri selonteokojen sisällä ja välillä. Tämä on tyypillistä diskurssien maailmassa, sillä ne eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan diskurssit voivat esiintyä selonteoissa ristikkäin ja päällekkäin.

Diskursiivisessa mielessä ulkoasun ja visuaalisuuden ymmärrys kiteytyy haastatteluis-
sa muodon ja sisällön dynamiikaksi. Molemmat ovat sanomalehden ulkoasun toisistaan erottamattomat rakenneosat. Sanomalehden visuaalisuuden kannalta sisältö ilman muotoa on kaaosta ja muoto ilman sisältöä on kaikkea muuta kuin journalismia. *Valkeakosken Sanomien* haastateltavien kohdalla nostin esiin, että he määrittelevät lehden visuaalisuutta ensisijaisesti sisällöllisin perustein. Vetoaminen sisältöön luonnehtii sitä, miten haastateltavat näkevät lehden ulkoasun ensisijaisesti journalistisena aputyökäluna, josta voidaan tarvittaessa luopua, jos käsissä on tarpeeksi suuri uutinen. Näkemys voi liittää Barnhurstin & Neronen (2001) käsitteeseen sanomalehden muodosta kokonaisvaltaisena lehden tekemisen kontekstina. Paikallislehden tekijät haluavat nähdä lehensä ennen kaikkea laadukkaana journalistisen sisällön tarjoajana, mitä tehtävää ulkoasu on tukemassa. *Keskisuomalaisen* toimitussihteerien kohdalla ymmärrys sisällön ja muodon dynamiikan jakautumisesta jää hieman häilyväksi. Toimitussihteerien työtehtävät jakautuvat ulkoasun ja sisällön hallinnan akselilla sen kumpaan

päähän. Toimitussihteerit eivät korosta sisällön ensisijaisuutta eivätkä liioin ulkoasulisten tekijöiden määräävyyttä. He ovat muun muassa huolissaan siitä, kuinka maakuntalehden tarjoamat sisällöt eivät välttämättä istu ulkoasusääntöjen mukaisiin otsikkokokoihin. Lehdelle luotu visuaalisuus saattaa siten olla ristiriidassa sisällön kanssa. Toisaalta sisältö täytyy toimitussihteerien mukaan pitää aisoissa lehden ulkoasusääntöjen avulla. Muutoin sisältö tulvii sivuille ilman muotoa, mikä aiheuttaa lisätyötä toimitussihteerille ja hankaloittaa muutenkin sivujen tuottamisen prosessia. *Helsingin Sanomien* taittajien työssä muodon ja sisällön dynamiikka määräytyy ensisijaisesti muodon perusteella. Heidän puheessaan rakentuu käsitys lehden visuaalisuudesta suorakulmioiden harmoniana.

7.3 Tiukasti säännelty ulkoasu visualisoitumisen piirteenä

Kun aineistoni asettaa osaksi yleistä visualisoitumiskeskustelua, herää kysymys, miten lehtien visualisoituminen ilmenee haastateltavien puheissa. Selkeimmin esiin nousee maininnat siitä, että ulkoasun säännöt ovat heidän lehdissään lisääntyneet ja tiukentuneet. Lehtien visuaalisuutta pyritään nyt entistä tarkemmin hallitsemaan ulkoasusääntöjen avulla ja niillä pyritään yhdenmukaistamaan lehtien kokonaisilmettä. Säännöillä ohjataan myös ulkoasun tuottamisen työprosessia. Gunther Kressin (2003, 66) mukaan viestinnän visualisoitumisen yksi piirre on se, että kuvan logiikka ohjaa yhä enemmän sivukokonaisuuksien kompositiota. Kressiä mukaillen voi todeta, että lehtidesignin ja sääntöjen logiikka ohjailee yhä enemmän lehtien visuaalisuutta.

Pulkkisenkin (2008, 244) mukaan ulkoasu on saanut entistä suuremman merkityksen lehdissä, ja journalisti joutuu ottamaan huomioon myös ulkoasun vaatimukset. Ulkoasun ohjeistukset voivat ohjata paitsi esillepanoa, myös lehden suunnittelua ja editointia. Visuaalinen painotus voi vaikuttaa myös juttuaiheiden valintaan, arvojärjestykseen ja näkökulmiin. (Mt.) Hyvä esimerkki ulkoasun ohjeistusten ja sääntöjen roolin korostumisesta on ennakoivan taiton käyttöönotto, joka oli toteutettu *Keskisuomalaisen* viimeisimmässä uudistuksessa ja jota oltiin paraikaa toteuttamassa *Valkeakosken Sanomissa*. Ennakoiva taitto ohjaa lehden sisältöjen suunnittelua ensisijaisesti visuaalisista lähtökohdista, ja lehden toimittajat kirjoittavat juttujaan valmiisiin taittopohjiin.

Lehtien visualisoitumista ilmentävä piirre aineistossani on myös ulkoasu-uudistusten ajankohtaisuus. Lehdet olivat haastattelujen aikaan olleet tilanteessa, jossa ulkoasua haluttiin uudistaa tai sitä oli jo uudistettu. Uudistusten syitä voi ymmärtää soveltaen Mervolan (1995, 353–361) ulkoasukierremallia. Mervolan mallin mukaan lehden ulkoasua kohtaan syntyy painetila, kun sisällön määrän kasvaa. Silloin eteen tulee väistämättä tilanne, jossa lehden ulkoasua täytyy uudistaa. Aineistoni lehtien kohdalla uudistusten lähtökohtana ei ole niinkään ollut sisällön määrän kasvu kuin sisällön luonteen muutos. Sanomalehden asema uutisvälineenä on muuttunut, kun internetin rooli uutiskilpailussa on kasvanut. Sanomalehdet ovat tilanteessa, jossa ne tarjoavat vanhoja uutisia, jotka osa lukijoista on jo lukenut vuorokautta aikaisemmin lehtien verkkosivuilta tai muualta internetistä. Lehtien täytyy uudistuksissa muokata sisältöjään ja sitä kautta myös ulkoasuaan, jotta ne pystyisivät tarjoamaan lukijoilleen muutakin kuin vanhoja uutisia.

Visualisoitumisen merkinä voi myös pitää journalistisen aineiston palastelua designin ehdoilla. *Helsingin Sanomien* taittajien mukaan heidän lehdessään samansisältöisiä juttuja pilkotaan välillä osiin, vaikkei sille olisi varsinaisia journalistisia perusteita. Palastelulla halutaan tuottaa aiempaa runsaamman sisältötarjonnan visuaalinen vaikutelma.

7.4 Vastaukset tutkimuskysymyksiin

Esitin työni johdannossa kaksi tutkimuskysymystä, joihin pyrin nyt tiiviisti vastaamaan. Ensimmäinen kysymyksistä kuuluu näin:

- 1)** Millaiseksi haastateltavat kokevat sanomalehden ulkoasutyön, ja miten työ vaihtelee kolmessa erikokoisessa sanomalehdessä?

Haastatteluaineiston perusteella ulkoasutyön voi kuvailla olevan kokonaisvaltaista journalistista työtä, jonka merkitys lehden päivittäisen ilmestymisen kannalta on keskeinen. Ulkoasun tekijä pitää huolta, että journalistinen aines eri muodoissaan (teksti, kuvat, grafiikka), päätyy sivuille, kuten pitääkin. Tässä kokoonpanotyössä ulkoasutyön tekijän tulee ymmärtää journalistista sisältöä ja kyetä muokkaamaan tai jopa luomaan sitä itsenäisesti. Hänen täytyy myös hallita taittotekniikka ja -ohjelmistot. Ennen kaik-

kea ulkoasutyön tekijän tulee sisäistää lehden omat ulkoasusäännöt ja soveltaa niitä käytäntöön yhdessä yleisten graafisen suunnittelun peruseriaatteiden kanssa. Ulkoasutyön tekijälle lankeaa myös keskeinen sosiaalinen asema toimitusympäristössä. Hallitessaan sivuille tulevaa journalistista ainesta ulkoasutyön tekijän täytyy toimia eräänlaisena hermokeskuksena neuvotellessaan ja keskustellessaan niin toimittajien, kuvaa-
jien, graafikoiden kuin esimiestenkin kanssa.

Työn vaihtelevuuden erikokoisissa toimitusorganisaatioissa voi tiivistää väitteeseen, että mitä isompi lehti, sitä enemmän voi ulkoasutyössä keskittyä pelkkään ulkoasuun. Paikallislehdessä ulkoasutyön tekijällä on suuri vastuu ulkoasun lisäksi myös lehden sisällöistä. Maakuntalehdessä toimitussihteereillä on myös vastuu sekä ulkoasusta että sisällöistä, mutta vastuu jakautuu tasaisemmin kollegoille ja esimiehille. Valtakunnallisessa sanomalehdessä taittajien työn fokus on selkeimmin ulkoasussa. Heillä kuluukin sisällöllisten seikkojen pohtimisen sijaan enemmän aikaa neuvotteluun ja keskusteluun sisältöjä tuottavien osapuolten kanssa.

Toinen johdannossa asettamistani tutkimuskysymyksistä oli seuraava:

2) Millä tavalla haastateltavat suhtautuvat sanomalehden visuaalisuuteen?

Haastatteluissa rakentuu käsitys sanomalehden visuaalisuudesta ennen kaikkea muodon ja sisällön dynamiikkana. Dynamiikan tasapainon saavuttaminen on ulkoasun tekijän ensisijainen tavoite. Käsitteenä dynamiikan tasapaino voidaan tosin ymmärtää monella eri tavalla, joten on hyödyllistä hieman täsmentää tutkimuskysymystä. Voidaan kysyä, millainen käsitys haastateltavilla on toimivasta sanomalehden ulkoasusta. Ulkoasun toimivuutta haastateltavat perustelevat lähtökohtaisesti kolmesta näkökulmasta. Ensimmäinen ja keskeisin näkökulma liittyy ulkoasun ja sisällön suhteeseen. Lehden ulkoasu onnistuu silloin, kun se tukee mahdollisimman hyvin lehden journalistista sisältöä. Toinen näkökulma on liittyy työprosessiin, jonka lopputuloksena on valmis sivukokonaisuus lehdessä. Ulkoasu onnistuu usein, kun työprosessin eri vaiheet on suunniteltu hyvin etukäteen ja ulkoasun tekijällä on kattava kokonaiskäsitys sivulle tulevista elementeistä. Kolmas näkökulma liittyy lehden designiin ja ulkoasun sääntöi-

hin. Onnistunut sivukokonaisuus noudattaa lehdelle luotuja ulkoasusääntöjä, graafisen suunnittelun peruseriaatteita ja ulkoasun tekijän omaa ammatillista kokemusta.

7.5 Taantuma kaiken kontekstina

Työni lopuksi on vielä huomioitava, että aineistoni keruu osui ajankohtaan, jolloin talouden taantuma oli puheenaiheena niin lehtien toimituksissa kuin ihmisten arjessakin. Aineistoa läpikäydessä taantuma piirtyi yhdeksi selkeimmistä konteksteista, mikä määritteli haastateltavien puhetta. Analyysissa nostin taantumaaan liittyvään resurssipuheen etenkin *Valkeakosken Sanomien* haastateltavien tavaksi merkityksellistä työtään ja lehtensä ulkoasua. Resurssipuhetta esiintyi kuitenkin runsaasti myös *Keskisuomalaisen* toimitussihteerien haastatteluissa. He kertovat taantumaa aiheuttaneen muutoksia varsinkin lehden ulkoasuun ilmoitustilanteen heiketessä.

KS1: Pitäs ehkä, no jos sais resursseja vähän lisää, nii tota tietysti pitäs tehdä niin, että mä ite haluaisin niin, että ilmotukset esimerkiksi laitettas enemmän kasaan. Meillähän on ollu vuosia semmonen linja, että ilmotukset ripotellaan sivuille, mikä tietysti miellyttää ilmoittajia. Että ei ne on niinku jossain lehdissä, että on muutama sivu melkein täynnä ilmoituksia ja sitte on tyhjiä pelkkää journalistisella aineistolla. Se ois niinkun tämmösen visualistin kannalta, mä tykkäisin kovastikin tämmösestä, mut mä ymmärrän, että taloudelliset intressit ajaa siihen, että ne ripotellaan sinne. Tietysti on sitten vaikeempi tehdä niitä sivuja, kun ilmoituksia on joka sivulla. Sitte niitä sivulähtöjä on paljon enemmän tämmöselle journalistiselle työlle, kun sivumäärä on suurempi, kun on paljon semmosia puolikkaita sivuja, minne laitetaan sitte ilmoituksia, ja ne pitää täyttää, kun ois sitte kaks puolikasta ilmoitusta yhdelle sivulle ja ois yks pelkälle journalistiselle aineistolle. Niiden sivupäiden, ymmärrät varmaan termin, määrä kasvaa. Mun mielestä se oli tietysti mukavampi niin, että olis enemmän tyhjiä sivuja kuin enemmän tämmösiä silppusivuja. Mutta minähän en sitä päättä.

KS2: – – [A]ika vähän sitä [ennakoivaa taittoa] uutissivuilla pystytään käyttämään, koska uutissivuille myydään eniten mainoksia. Ja mainoksien suhteen ollaan tällä hetkellä niinku aika kilttejä, niille annetaan hirveesti pelivaraa sen takia, ku tää taloustilanne on niin huono. Ja sitte niinku kaikki mainokset mitä tulee niin melkein otetaan. Se on sit vähä vaikeuttaa sitä suunnittelua.

Keskisuomalaisen toimitussihteerit kuvailevat, että sirpaleiset ilmoitussivut hankaloittavat taittotyötä. Huonossa taloustilanteessa otetaan vastaan kaikenkokoisia ilmoituksia ja minne sivuille tahansa. Taantumassa sanomalehden visualisti on voimaton ja jou-

tuu tekemään ulkoasun kannalta kompromisseja täyttäessään rikkonaisia ilmoitussivuja toisensa jälkeen. Vanhempi toimitussihteeri vetoaa resurssien puutteeseen myös kuvaillessaan grafiikan käytön mahdollisuuksia.

KS1: No kyllähän sille [grafiikalle] kova toive on, mutta täytyy sanoo, että kyllähän ne resurssit on vähän pienet siihen. Kyllähän sitä voitais, tää on mun henkilökohtanen mielipide, vois enemmän olla sitä grafiikkaa. Mä itte tykkäisin kovasti siitä, että olis resurssit, jossa pystys käyttämään laajoja infograafisia elementtejä. Mut ne on todella paljon resursseja vievää tavaraa semmonen.

Helsingin Sanomien ulkoasupäällikkö kokee, että sanomalehtien tulevaisuus ylipäänsä määrittäyty pitkälti taloudellisen kilpailun kautta.

HS1: – – [E]mmä tiä ehkä mä on vähän pessimisti. Ehkä mä oon realisti, vaikee sanoo. Niin kun mä sanoin tos yhdes vaihees, niin tota sanomalehdistö taistelee tällä hetkellä olemassaolostaan ja mulla ei minkäänäkösiiä harhakuvia siitä, etteikö se jossain vaiheessa se taistelu rantautus tänne. Se koskee myös meitä. Ja jos me katotaan, mitä maailmalla tapahtuu tai on tapahtunu sanotaan nyt viimeisen viiden vuoden aikana yhä kiihtyvämpään tahtiin, niin siit [TAUKO] Ei se hirveen valosalta näytä. Jos me ajatellaan sanomalehtee uutisvälineenä, niin se oikeesti aivan ikivanha. Et eihän siinä oo mitään järkee painaa toissapäivän uutisia paperille, jos on niinku mielettömästi erilaisia mahdollisuuksia, et se tuote ei koskaan saavuta lukijoitaan. Tai jos se saavuttaa, niin se saavuttaa myöhässä. – –

Resurssien vähyyteen vetoaminen on tuskin ainoastaan taantuman ajan tapa merkityksellistää työn rajoituksia, mutta voisi olettaa, että haastattelujen aikaan sen käyttö on tavallista enemmän korostunut. Kun yleisesti ajatellaan, että taloustilanne on heikentynyt kaikkialla, lehden käytössä olevien voimavarojen vähyys hyväksytään helpommin. Voidaan siis todeta, että kun tilanne on nyt näin huono, emme voi juurikaan tehdä sen eteen mitään. Ulkoasutyön kannalta taantuma on haastateltavien mukaan heikentänyt visualistien mahdollisuuksia toteuttaa onnistuneita sivukokonaisuuksia. Resurssipuheessa tiivistyy myös ajatus sanomalehden toiminnasta talouden liikkeisiin sidottuna uutisteollisuutena. Lehti on liikeyritys siinä, missä muutkin, ja lehden taloudelliset intressit määrittävät kaikkea lehden tekemiseen liittyvää, myös ulkoasutyötä.

Lähteet

Aineisto (tekijän hallussa)

Valkeakosken Sanomien taittavan toimittaja haastattelu (VS1) 18.5.2009
Valkeakosken Sanomien uutistuottajan haastattelu (VS2) 16.9.2009
Keskisuomalaisen toimitussihteerin haastattelu (KS1) 10.9.2009
Keskisuomalaisen toimitussihteerin haastattelu (KS2) 16.11.2009
Helsingin Sanomien ulkoasupäällikön haastattelu (HS1) 23.11.2009
Helsingin Sanomien kahden taittajan yhteishaastattelu (HS2 & HS3) 23.11.2009

Kirjallisuus ja artikkelit

Barnhurst, Kevin G. & Nerone, John (2001) *The Form of News. A History*. New York: The Guilford Press.

Baudrillard, Jean (1988) *Selected Writings*. Oxford: Blackwell.

Bolter, Jay David & Grusin, Richard (1999) *Remediation*. Understanding New Media. Cambridge, London: The MIT Press.

Brusila, Riitta (toim.) (2001) *Typografia*. Kieltä vai visuaalisuutta. Porvoo: WS Bookwell Oy.

Cottle, Simon (2003) *Media Organization and Production: Mapping the Field*. Teoksessa *Media Organization and Production* (toim. Cottle, Simon), 3–25. London: Sage.

De Vries, James (2008) *Newspaper design as cultural change*. Reflections on practice. *Visual Communication* Vol 7(1): 5–25.

Debord, Guy (2005) *Spektaakkelin yhteiskunta* (suomentanut Tommi Uschanov). Helsinki: Summa.

Eskola, Jari (2001): *Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat*. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II* (toim. Juhani Aaltola

& Raine Valli). Jyväskylä: PS-kustannus.

Herkman, Juha (2005) *Kaupallisen television ja iltapäivälehtien avoliitto*. Median markkinoituminen ja televisioituminen. Tampere: Vastapaino.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) *Tutkimushaastattelu*. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Huovila, Tapani (1996) *Layout as a Message*. Saarijärvi: Gummerus.

Huovila, Tapani, Pulkkinen, Hannu & Taipale, Matti (1998) *Sanomalehden ulkoasuopas*. Forssa: Sanomalehtien liitto.

Hutt, Allen (1967) *Newspaper Design. Second Edition*. London: Oxford University Press.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Soininen, Eero (1999) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.

Koljonen, Kari, Rajamäki, Tiina & Seppänen, Janne (2004) *Valtakadun verkoissa*. Toimitustyön organisointi ja kuvajournalistinen työprosessi Satakunnan Kansassa. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kellner, Douglas (1995) *Baudrillard: A Critical Reader*. Oxford: Blackwell.

Kress, Gunther (2003) *Literacy in the New Media Age*. London: Routledge.

Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo (2006) *Reading Images*. The Grammar of Visual Design. London, New York: Routledge.

Loiri, Pekka & Juholin, Elisa (1998) *HUOM!* Visuaalisen viestinnän käsikirja. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Mervola, Pekka (1995) *Kirja, kirjavampi, sanomalehti*. Ulkoasukierre ja suomalaisten sanomalehtien ulkoasu. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Moen, Daryl R. (1984) *Newspaper Layout and Design*. Ames: Iowa State University Press.

Mäenpää, Jenni (2008) *Muokkausta ja manipulaatiota*. Digitaalisen kuvankäsittelyn rajat suomalaisissa sanoma- ja aikakauslehdissä. Tampere: Tampere University Press.

Nordenstreng, Kaarle (1978) *Tiedotusoppi: johdatus yhteiskunnallisten viestintäprosessien tutkimukseen*. Helsinki: Otava.

Pulkkinen, Hannu (2008) *Uutisten arkkitehtuuri*. Sanomalehden ulkoasun rakenteiden järjestys ja jousto. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Pulkkinen, Hannu (2009) *Näin näin*. Kirjoituksia journalismista. Helsinki: Suomen Lehistö.

Rantanen, Lasse (2007) *Mistä on hyvät lehdet tehty?* Visuaalisen journalismin keittokirja. Helsinki: Hill and Knowlton Finland.

Scruton, Roger (1979) *The Aesthetics of Architecture*. Princeton: Princeton University Press.

Seppänen, Janne (2001) *Katseen voima*. Kohti visuaalista lukutaitoa. Tampere: Vastapaino.

Seppänen, Janne (2005) *Visuaalinen kulttuuri*. Teoriaa ja metodeja mediakuvan tulkit-sijalle. Tampere: Vastapaino.

Tommila, Päiviö (2003) Sanomalehdistön historia. Teoksessa Suomen mediamaisema (toim. Nordenstreng, Kaarle & Wiio, Osmo A.), 45–61. Helsinki: WSOY.

Julkaisemattomat lähteet

Häkkilä, Samuli (2009) *Taitto ja miten se tehdään*. Viikkosanomalehti Presson ulkoasu ja taittoprosessi. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

Hölsömäki, Heidi (2009) *Samanmunaiset kaksoiset*. Aamulehden Sunnuntain ulkoasudiskurssit journalistien puheessa. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

Kallionpää, Vesa (1990) *Sanomalehti havaintoesineenä : mihin hyvä taitto perustuu*. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

Koski, Kimmo (2008) *Aamulehden lehti uudistus*. Uudistusprosessin syitä, suuntia ja

seurauksia. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

Manninen, Tommi (1999) *Taittovuoro Aamulehden urheilutoimituksessa*. Luovaa työtä vai sääntöjen noudattamista? Tiedotusopin pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

Mäenpää, Jenni (2006) *Kuvan tekijät*. Kuvajournalistiset käytännöt ja prosessit sanomalehti Pohjalaisessa. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

Niemelä, Jari (1989) *Tutkimus taiton miellyttävyydestä : tutkimuskohteena Aamulehden etusivu*. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

Ojala, Esko (1970) *Taittotyylien miellyttävyyserot ja pohjoismaisten sanomalehtien taitto*. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

Pönkänen, Seppo (2001) *Lukija ja sanomalehden ulkoasu-uudistus*. Tapaustutkimus lukijoista ja sanomalehti Kalevan ilmeen muutoksesta. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

Sähköiset lähteet

Sanomalehtien Liiton jäsenlehtien tarkastetut levikit 2008,

<http://www.sanomalehdet.fi/index.phtml?s=115> (Katsottu 20.1.2010)

Alma Mediaa käsittelevä Wikipedia-sivu,

http://fi.wikipedia.org/wiki/Alma_Media (Katsottu 12.2.2010)

Väli-Suomen sanomalehtiä käsittelevä Wikipedia-sivu,

http://fi.wikipedia.org/wiki/V%C3%A4li-Suomen_sanomalehdet (Katsottu 12.2.2010)

Teemahaastattelun runko

Ihan alkuun

- Tutkimuksen tausta ja sen merkitys
- Oma tausta
- Haastateltavien anonyymiyys

1 Taustatiedot

- Mikä on työnimikkeesi ja nykyinen työnkuvasi?
- Kuinka kauan olet työskennellyt kyseisessä lehdessä?
- Missä olet työskennellyt aikaisemmin?
- Millainen koulutus sinulla on?

2 Taiton työprosessi

- Kerro vapaasti, miten lehteänne taitetaan.
- Miten taittoa suunnitellaan etukäteen?
- Millainen on toimitusjärjestelmä?
 - Mitä taitto-ohjelmaa käytetään?
 - Mitä muita ohjelmia taittaessa käytetään?
- Miten taittaja saa taitettavan materiaalin?
- Mitkä tehtävät vievät taittaessa eniten aikaa?
- Millaista yhteistyötä tehdään?
 - Ketkä osallistuvat taittoon?
 - Ketkä tekevät päätöksiä taitosta?
- Mitä yhteistyö on parhaimmillaan?
 - Mitä se on huonoimmillaan?
- Milloin taitto on onnistunut?

3 Oma työ ja rooli

- Millaisena näet oman roolisi sanomalehdessä?
 - Millainen merkitys työlläsi on sanomalehden ulkoasuun?
 - Miten koet selviäväsi tehtävistäsi?
- Mitä hyviä puolia työssäsi on?
 - Entä huonoja?
- Miten paljon voit vaikuttaa työsi sisältöön?
- Millaisia rajoitteita työssäsi on?
- Miten luovaa työtä taittaminen on?
- Millaisia ominaisuuksia hyvällä taittajalla on?
- Haluaisitko roolisi muuttuvan? Miten?

4 Visualisoituminen ja ulkoasu sanomalehdessä

- Mitä on visuaalisuus sanomalehdessä?
- Miten lehtenne visuaalisuus on muuttunut viimeisen kymmenen vuoden aikana?
 - Millaiseksi arvelet sen muuttuvan tulevaisuudessa?
- Mitä visuaalisuudella pyritään saavuttamaan?
- Mitä on ulkoasu?
 - Mistä tekijöistä se koostuu?
 - Millainen merkitys on grafikalla? Typografialla?
 - Valokuvalla?
 - Mikä on kuvan suhde tekstiin?
 - Miten päätetaitto on muuttanut sanomalehden taittotyötä puukkotaiton aikaan verrattuna?
- Mikä on ulkoasun tehtävä?
 - Mitä on hyvä ulkoasu?
 - Entä huono?
- Millä suomalaisilla sanomalehdillä ulkoasu on erityisen onnistunut?
- Miten kuvailisit lehtenne ulkoasua?
 - Otetaanko lehtenne ulkoasuun vaikutteita muista medioista? Millaisia?
 - Kaipaanko muutoksia lehden ulkoasuun? Millaisia?